

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

KIERKEGAARD'DA TANRI-İNSAN İLİŞKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Gülsüm BÜTÜN

Sivas
Ocak 2020

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

KIERKEGAARD'DA TANRI-İNSAN İLİŞKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Gülsüm BÜTÜN

Tez Danışmanı:
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah PAKOĞLU

Sivas
Ocak 2020

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Tezin Başlığı : Kierkegaard'da Tanrı-İnsan İlişkisi
Savunma Tarihi : 03/12/2019
Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Abdullah PAKOĞLU

Unvanı - Adı Soyadı

İmza

Jüri Başkanı : Doç. Dr. Rıza BAKIŞ

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Necmettin TAN

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Abdullah PAKOĞLU

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Gülsüm BÜTÜN tarafından hazırlanan Kierkegaard'da Tanrı-İnsan İlişkisi başlıklı tez, kabul edilmiştir./...../.....

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

1. Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;

2. Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;

3. Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;

4. Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi, beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

07.01/2020

Gülsüm BÜTÜN

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
GİRİŞ	1
Çalışmanın Konusu, Amacı ve Kapsamı.....	1
Kierkegaard'ın Hayatı ve Eserleri	3
Kierkegaard'ın Yaşadığı Çağı Değerlendirmesi	18
BİRİNCİ BÖLÜM	27
1.KIERKEGAARD DÜŞÜNCESİNDE İNSAN	27
1.1.Yaşamın Amacı: “Ben Olma”	27
1.2.Birey Olarak İnsanın Varoluşu.....	36
1.3.Varoluş Alanlarına Göre İnsan Sınıflandırması	44
1.3.1.Estetik Alanında İnsan	46
1.3.2.Etik Alanında İnsan	56
1.3.3.Din Alanında İnsan	63
2.BÖLÜM	71
2.KIERKEGAARD'DA TANRI VE DİN	71
2.1. Kierkegaard Düşüncesinde Hristiyanlık ve Din.....	71
2.2.Kierkegaard Düşüncesinde Tanrı	78
3.BÖLÜM	85
3.KIERKEGAARD'A GÖRE TANRI-İNSAN İLİŞKİSİ	85
3.1.İnsanın Tanrı ile Olan İlişkisi	85

3.1.1. Tanrıyla Olan İlişkide Karar ve Seçim	85
3.1.2. Aklın Ötesinde Tanrı'ya Karşı İman.....	88
3.1.3. İçe Yönelimle Hakikate Ulaşma	97
3.2.Tanrı'nın İnsanla Olan İlişkisi.....	102
SONUÇ.....	107
KAYNAKÇA	111
ÖZGEÇMİŞ.....	115

KISALTMALAR

age.	Adı Geçen Eser
agm.	Adı Geçen Makale
s.	Sayfa
S.	Sayı

ÖZET

Kierkegaard, 19. yüzyıla damgasını vuran önemli isimlerden biridir. Varoluşçu felsefenin temelini oluşturmasını sağlayan ve sistem düşüncesine karşı olan bir filozoftur. Yaşamındaki amacı, uğruna ölünebilecek bir hakikate ulaşmaktır. Bu hakikat ise Tanrı ile olan ilişki sonucu kendine özgü bir “ben” oluşturabilmektir. Felsefesini bu düşünce anlayışından hareketle oluşturmuştur. Felsefesindeki odak nokta, insan ve Tanrı arasında gerçekleşecek olan ilişkiye dairdir. Ona göre insan değişken bir varlıktır. İnsanın hayattaki temel amacı, bir “ben”e sahip olmaktır. İnsanın bir ben’e sahip olması ise iman ile mümkündür. İmanın objesi olan Tanrı, Kierkegaard düşüncesinde ezeli ve ebedi olandır. Akıl ile kavranamayandır. Tanrı ile olan ilişki; iman, tutku ve sevgi aracılığıyla gerçekleşmektedir.

Bu araştırmamızda Soren Kierkegaard’ın insan ve Tanrı hakkındaki düşüncelerini tespit edip ikisi arasında ilişkinin nasıl gerçekleştiğini ortaya koymayı amaç edindik. Bu amacı, Kierkegaard’ın bu ilişkide temel aldığı kavramları göz önünde bulundurarak gerçekleştirmeye çalıştık. Kierkegaard’ın eserlerinden ve Kierkegaard ile ilgili yapılmış olan çalışmalardan da yararlandık.

Anahtar Kelimeler: Tanrı, insan, iman, tutku, Hristiyanlık, öznellik, akıl, ben.

ABSTRACT

Kierkegaard was one of the most important figures in the 19th century. He is a philosopher who opposes the idea of the system provides the foundation of existentialist philosophy. His purpose in life was to attain a truth that could die for. The fact, on the other hand, is the result of relationship with God to create a unique “self”. He formed his philosophy based on this idea. The focus of his philosophy is on the relationship which will take place between man and God. According to him, human being is a variable entity. The main purpose in human life is to have a ‘self’. By faith it is possible to have a ‘self’. God, the object of faith, is eternal in Kierkegaard thought. It cannot be grasped by reason. The relationship with God is recognized through faith, passion and love.

In this research, we have aimed to identify Soren Kierkegaard's thoughts about man and God and to show how the relationship between the two occurs. We have tried to achieve this aim by taking into consideration the concepts that Kierkegaard was based on in this relationship. We have benefited from Kierkegaard’s works and the studies about Kierkegaard.

Keywords: God, man, faith, passion, Christianity, subjectivity, reason, self

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu, Amacı ve Kapsamı

Varoluşçu felsefenin önemli temsilcilerinden biri olan Kierkegaard, felsefesini varoluş kavramı üzerine kurmuştur. Onun düşüncesinde varoluş, sürekli devam eden, gelişen ve ilerleyen bir süreçtir. Aynı zamanda insanın kendisini tanımasını ve kendisini bulmasını sağlayan bir alandır. İnsanın yaşamındaki amaç, kendi yaşamına ve varoluşuna dair bilgilerin peşine düşüp, varoluşunu gerçekleştirerek kendine özgü bir “ben” oluşturabilmektir. İnsan kendine özgü bir “ben” oluşturmaya çalışırken iç ve dış etkenlerden etkilenmektedir. Dış etkenler; aile, toplum, çevre ve içinde yaşanılan dönem, iç etkenler ise Tanrı, inanç, iman gibi dini unsurlardır.

Amacımız bu görüşlerden yola çıkarak Kierkegaard’ın insan ve Tanrı hakkındaki düşüncelerini irdeleyip ikisi arasındaki ilişkinin nasıl gerçekleştiğini ortaya koymaktır. Bunun için bu çalışmada geçen temel kavramlardan yola çıkılarak literatür taraması yapıldı. Kierkegaard’ın kendi eserlerinden ve onunla ilgili yazılmış kitap, makale, tez gibi çalışmalardan faydalanılarak Kierkegaard’ın Tanrı-insan ilişkisine dair anlayışı ortaya konulmaya çalışıldı. Bu taramada Kierkegaard’ın konumuzla ilgili görüşlerini bulabileceğimiz, bizden önce yapılmış aşağıdaki tezler tespit edildi:

- 1)Ahmet Bayındır, Kierkegaard’da İman’ın Paradoks Oluşu Meselesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- 2) Abdullah Durakoğlu, Kierkegaard’ta İnsan ve Varoluş Problemi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- 3) Selda Ataer, Kierkegaard’ın Tanrı Anlayışı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- 4) Gökhan Gürdal, Soren Kierkegaard’da Tekil Birey ve Varoluş, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- 5) Umut Gök, Soren Kierkegaard’ın “KORKU ve TITREME” Kitabı Doğrultusunda İman ve Ahlak, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- 6) Osman Altaş, Soren Kierkegaard’da Öznellik Problemi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

7) Sinan Gündoğdu, Gazzali ile Soren Kierkegaard'da İman ve Akıl İlişkisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

8) Eda Gümüş Arıtürk, Soren Aabye Kierkegaard ve Jean-Paul Sartre'da Varoluşçuluk ve İnanç, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

9) Mehmet Su, Kierkegaard'da Fideizm, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

10) Mustafa Sarp, Kierkegaard'da Kişi ve Özgürlük Problemleri, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Yapılan bu çalışmalardan farklı olarak, Tezimizde insanın, varoluşuna dair verdiği karar doğrultusunda Tanrı ile nasıl ilişki kurduğu ve aynı şekilde Tanrı'nın, hiçbir şeye ihtiyacı olmadığı halde insanla neden ve nasıl ilişki kurduğu anlatılmaya çalışıldı. Bu düşünce doğrultusunda tezimiz üç ana bölüme ayrıldı. Bunlar;

- 1) Kierkegaard Düşüncesinde İnsan
- 2) Kierkegaard'da Tanrı ve Din
- 3) Kierkegaard'a Göre Tanrı-İnsan İlişkisi

Kierkegaard'ın düşüncelerinin oluşumunda içinde yaşamış olduğu aile ortamı ve özellikle de babası etkili olmuştur. O ele aldığı konuları, sistematik felsefenin yöntemine uymayarak, özellikle de bu felsefenin temel filozoflarından olan Hegel'e karşı çıkararak ortaya koymaya çalışmıştır. Örneğin; Hegel, insanı, dönemin anlayışına uygun olarak "öznel düşünceye sahip olmayan bir varlık" olarak tanımlarken, Kierkegaard, insanı, öznel düşünceye sahip tek bir birey olarak tanımlamıştır.

Hegel, insan anlayışında olduğu gibi hakikat konusunda da öznellikten bağımsız bir tanımlama yapmış ve hakikate sistem aracılığıyla ulaşılabileceğini ifade etmiştir. Kierkegaard ise hakikatin öznel olduğunu ve hakikatin bireyin kendi öznelliğinde elde edileceğini dile getirmiştir. Kierkegaard düşüncesinde insan yaşamında önemli olan şey "ben olma"yı gerçekleştirebilmektir. Ona göre bu "ben" ise insanın üç varoluş alanından birini tercih etmesiyle oluşmaktadır. Bu alanlar ise; estetik, etik ve dindir.

Estetik alan, haz odaklı olan bir yaşam alanıdır. İnsan sadece kendisi için yaşama amacı gütmektedir. Bu alanda insanın dünyayla ve başkalarıyla olan ilişkisi

yüzeyseldir ve insan, ahlaki evrensellikten bağımsız, hiçbir şeye inancı olmayan sadece haz ve beğeni üzerine varoluşunu gerçekleştiren bir varlıktır.

Etik alan, estetik alanın aksine toplumsal benliğin hakim olduğu bir alandır. Topluma göre yaşama, temel olandır. Bu alanda insan, görev odaklıdır ve ahlaksal olanı etiğin açıklık ve evrensellik ilkelerine göre gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Dini alan ise, etik alanı aşan, ondan daha üst bir düzeyi temsil eden bir alandır. Aynı zamanda özneliğin hakim olduğu, bireyin Tanrı ile öznel bir ilişki kurmaya çalıştığı bir alandır. Bu alanda insan, sonlu yönünden çok sonsuz yönünü geliştirmeye odaklanmaktadır.

Kierkegaard düşüncesinde Tanrı, mutlak ve gizemli bir varlıktır. Duyular alanının dışında ve onun üstündedir. Bu yüzden O'nun hakkında net bir bilgiye ulaşılması mümkün gözükmemektedir. Tanrı'yı tecrübe etmenin ve bilmenin yolu, Kierkegaard düşüncesinde, iman etmekle mümkündür. İnsan, Tanrı ile ilişki kurmak istiyorsa iman etmelidir. İmandan önce ise sonsuz teslimiyeti gerçekleştirmesi gerekmektedir. Çünkü akıl, insana dünyevi sınırlar çizerek Tanrı'yı anlamayı, onunla ilişki kurmayı engellemektedir. Tanrı ise insanla sevme ve sevilme arzusu üzerine ilişki kurmaktadır. Tanrı kendisini en alt seviyedeki insanla denk ve eşit göstererek bu ilişkiyi gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu eşitlikle Tanrı, insandan yaşama arzusundan vazgeçmesini istemektedir. Çünkü bu vazgeçişle beraber ilişki gerçekleşmektedir.

Kierkegaard'ın Hayatı ve Eserleri

Soren Kierkegaard, Danimarka'nın Kopenhag şehrinde Michael Pedersen Kierkegaard ve onun ikinci karısı olan Ane Sorensdatter Lund Kierkegaard'ın yedinci ve son çocuğu olarak 5 Mayıs 1813'te doğdu. Kierkegaard'ın doğduğu dönem, Danimarka'nın ekonomik çöküşe geçtiği, en fakir zamanların yaşandığı dönemdir. Çünkü İngiltere ile altı yıl devam eden bir savaş sürecine girilmiştir. Bu savaşta İngilizlerin 1807'de ani bir saldırı gerçekleştirmesi Kopenhag'ın bombalanmasına ve ülkenin işgaline sebep olmuştur.1855 yılında Danimarka'da gerçekleşen siyasi ve

ekonomik değişiklikler toplumun, geleneksel yapıdan liberal demokrasi anlayışının hakim olduğu bir yapıya geçmesine neden olmuştur.¹

Danimarka toplumunda demokrat ve sosyalist görüş hakim olup refah devlete ve kamunun ortak doğrularına, şekline ve tavrına inanma durumu söz konusuydu. Kierkegaard ise bütün toplumsal aktiviteleri ve anlaşmaları bir köşeye bırakıp felsefesinin temelini oluşturan “birey” kategorisinin mutlak önceliğini ön plana çıkartma düşüncesindeydi. Danimarkalılar kendilerini yasalarla sınırlanmış olarak görürken Kierkegaard, yasalar içinde istisnaların olabileceğini, içten gelen inanç sonucu yasaları çiğneyen veya göz ardı eden bazı bireylerin olabileceğini dile getirmiştir.²

Kierkegaard’ın hayatının ve eserlerinin temelinde, geleneksel yapının hâkim olduğu mutlakiyetçi eski toplum anlayışı bulunmaktadır. Kierkegaard, bu toplum anlayışının etkisiyle dünya işlerinden uzak durmayı tercih etmiştir. Kierkegaard, Berlin’e, İsviçre’ye ve Danimarka’nın kırsalında bulunan doğum yerine yapmış olduğu ziyaretler haricinde ömrünün kırk iki yıllık sürecini Kopenhag’da geçirmiştir. Lutherci bir papaz olarak eğitilip yetiştirilmeye çalışılan Kierkegaard, hayatının büyük bir bölümünü içine kapanık bir şekilde, halkın arasında yürüyüş yaparak veya at arabasıyla gezerek tamamlamayı tercih etmiştir.³ Çünkü Kierkegaard için yürümek, her şeyden uzaklaşmayı sağlayan, hayatı anlamlı kılan bir eylemdir:

“Benim hayat görüşüm papazınki gibidir: “ Hayat bir yoldur.” O yüzden yürüyüşe çıkıyorum. Yürüyüşe çıkabildiğim sürece, hiçbir şeyden korkmuyorum. Ölümünden bile. Çünkü yürüyebildiğim sürece, her şeyden yürüyerek uzaklaşabiliyorum. Yürüyüşe çıkamadığım zaman korkuyorum, özellikle de hayattan; çünkü yürüyemediğim zaman benim için hiçbir şey iyi gitmiyor.”⁴

“Kierkegaard için yürümenin önemi hem fiziksel hem metafiziksel. Bu onun gündelik egzersiz biçimiydi. İnsanlarla temasını sağlıyordu (yolda durup herhangi biriyle konuşması meşhurdu, son sefer konuşmayı nerede bıraktılarsa tam oradan alırdı). Kendi metinleriyle bir karşı denge kurma yoluydu.”⁵

¹ Kamuran Gödelek, *Kierkegaard*, Say Yay., Ankara, 2010, s. 11-14.

² Soren Kierkegaard, *Kahkaha Benden Yana*, Çeviren.: Nedim Çatlı, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2005, s. 13-14.

³ Kamuran Gödelek, *age.*, s. 11-14.

⁴ Soren Kierkegaard, *Kahkaha Benden Yana*, s. 90-91.

⁵ *Age.*, s. 87.

Hayatın yalnız yaşanarak keşfedilecek gizli güçlerin olduğuna inanmıştır.⁶ Bu yaşam şekline baktığımız zaman Kierkegaard'ın hayatı, basit ve sıradan bir hayat gibi gözükmektedir. Oysaki bu yaşam şekli, onun felsefesinin oluşumunda ve şekillenmesinde etkili olan bir yaşam şeklidir. Kierkegaard hayatı boyunca kişisel olarak, Tanrı ile kendisi arasında, kişilerarası olarak babası ve nişanlısı olan Regine ile, ideolojik olarak estetik ve spekülâtif olanla ve en son genel olarak kendisinin tuhaf olan yaşamını karikatürize eden Corsair ve kilise ile çatışma haline girmiştir. Ancak bütün bu çatışmaların üstesinden gelmeyi ve hepsini çözüme kavuşturmayı başaramamıştır.⁷

Kierkegaard'ın çocukluk dönemi, babasıyla yaşadığı çatışmalarla ve babası tarafından verilen Hristiyanlık eğitimiyle geçmiştir. Sahip olduğu hayal gücünün ve diyalektik akıl yürütmenin yanında almış olduğu Hristiyanlık eğitimi, melankolik bir kişiliğe sahip olmasına neden olmuştur. Melankolik kişiliğin yaratmış olduğu ruh hali, çocukluk dönemini ve yetişkinlik dönemini etkilemiştir. Nişanlısı Regine ile beraber estetik yaşam içerisinde yaşadığı çatışmalar, gençlik dönemini etkilemiştir. Spekülâtif gelenekle ve kendisinin yaşamını karikatürize eden Corsair ile yaşadığı zıtlıklar ve sorunlar Kierkegaard'ın, zihinsel olarak belli bir seviyeye ve olgunluğa ulaşmasını sağlamıştır. Kierkegaard, yaşamının büyük çoğunluğunu özetleyen dinsel olgunluğa ise Tanrı ile olan çatışmasını çözerek ulaşmıştır.⁸

Babası ile annesinin evlilik öncesi ilişki yaşadığını öğrenmesi ve daha öncesinden babasının inancından şüphe etmeye başlamış olması, onun babası ile olan ilişkisinin çatırdamasına ve zayıflamasına sebep olmuştur. Baba ve oğul arasında yaşanan bu kopukluk, Kierkegaard'ın kendi iç dünyasına yönelmesine ve işlediği günahlar için acı çekmesine neden olmuştur. Kierkegaard'ın yaşadığı birkaç olay ve hayatına dahil olan birkaç kişi onun kişiliğinin şekillenmesinde etkili olmuştur.⁹ Oğulların babalarının, babaların da oğullarının yansıması olduğunu ifade eden Kierkegaard'ın; kişiliği, hayatı ve düşünce yapısı hakkında bilgi edinebilmemiz için,

⁶ Soren Kierkegaard, *Kendinizi Sevmeyi Unutmayın*, Çeviren.: Emre Murat Bozer, Aylak Adam Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2016, s. 7.

⁷ Kamuran Gödelek, *age.*, s. 11-14.

*1845 yıllarının sonlarına doğru çıkmaya başlayan bir hiciv dergisinin adı. Bkz. Tamer Yıldırım, "Sören Aabye Kierkegaard'ın Yazarlığı ve Eserleri Üzerine", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S:4,Bingöl, 2012, s.122.

⁸ *Age.*, s. 11-14.

⁹ *Age.*, s. 11-14.

onun bu fikrinden hareketle öncelikli olarak babası üzerinde durmamız gerekmektedir.¹⁰

Kiergaard'ın babası Michael Pedersen Kierkegaard, anlayış olarak mutaassıplığın ve katı kuralcılığın hâkim olduğu West Jutland'da köylü bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Çocukluğunu çobanlık yaparak geçirmiş olan Michael, gençlik döneminde başkente giderek yün ticareti yapıp kısa sürede zengin olmayı başarmıştır. Michael, sahip olduğu hayal gücünün ve yaratıcı zekanın etkisiyle, siyasi ve felsefi alanlarda tartışmalar gerçekleştirmiştir. Yaptığı tartışmalarla, üniversitede bu alanlarda eğitim almış kişilerin dikkatini çekmeyi başarmıştır. Dolayısıyla Kierkegaard, sahip olduğu hayal gücünü ve akıl yürütme gücünü babasından almıştır.¹¹

Michael, hayal gücü ve yaratıcı zekası ile beraber melankolik yönüyle de dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır. Onun melankolik yönünün kaynağı olabilecek iki ihtimal vardır. Birincisi, çocukluk döneminde Tanrı tarafından lanetlendiğine inanmasıdır. İkincisi, ilk eşinin ölümünün hemen ardından evlerinde çalışmış olan eski hizmetçiyle kısa sürede evlenmesidir. Çünkü evlilik öncesi hizmetçiyi gebe bırakması kendisinde suçluluk duygusu yaratmıştır.¹²

Michael'in aynı zamanda çocukluk dönemini yoksul bir şekilde geçirmesi, her aç kaldığında ve her üşüdüğünde Tanrı'ya sövüp sayması, kendisinde, Tanrı'yı öfkelenirdiği ve bu yüzden Tanrı tarafından cezalandırılacağı korkusu oluşturmuştur.¹³ Sahip olduğu serveti bile işlemiş olduğu günahın bedeli olarak görmüştür. Sanki bu servet, kendisine eski hatalarını hatırlatacak ve Tanrı'ya borçlu olduğu düşüncesini canlı tutacaktı. Ayrıca Tanrı'nın, kendisini çocukları üzerinden cezalandıracağına inanmıştır.¹⁴

Michael, vaktinin büyük çoğunluğunu dini konularda bilgilenmek amaçlı kendisine, ailesine ve özellikle de Kierkegaard'ı kendi niteliklerine göre yetiştirmeye ayırmıştır. Kierkegaard'ı eğitirken bir yandan duygusallığın ve kaygının baskın olduğu

¹⁰ Olivier Cauly, *Kierkegaard*, Dost Kitabevi Yay., Ankara, 2006, s. 7.

¹¹ Kamuran Gödelek, *age.*, s. 14-15.

¹² Susan Leigh Anderson, *Kierkegaard Üzerine*, Çeviren.: Gökhan Gürdal, Sentez Yay., Ankara, 2014, s. 9.

¹³ Soren Kierkegaard, *Kahkaha Benden Yana*, s. 17.

¹⁴ Susan Leigh Anderson, *age.*, s. 9.

dini eğilimleri empoze etmeye çalışmış diğer yandan da çeşitli hikaye ve oyunlarla Kierkegaard'ın hayal gücünü geliştirerek yaratıcılık yönünün oluşumunu sağlamıştır.¹⁵

Michael, ailesi üzerinde dinselliği aşlamaya dair bir çaba gösterirken, anne Lunda'nın ailesine yönelik sarf etmiş olduğu bir çaba bilinmemektedir. Kierkegaard, annesi hakkında hiçbir ifadede bulunmamıştır. Ona göre babası, zekaya dair bütün üst nitelikleri taşıyan, anne ise bu zekanın gerisinde kalandır.¹⁶

Kierkegaard, babasını bu şekilde tasvir ederken aynı zamanda çocukluğunun işkenceli ve acılı geçmesine sebep olduğunu da günlüklerinde belirtmiştir. Çünkü baba Michael, onu çocukluktan itibaren Hristiyanlıktaki ahlaki niteliklere sahip bir birey olarak yetiştirmeyi kendine amaç edinmiştir. Ancak Kierkegaard, o zamanlardan itibaren babasının dinsel anlayışıyla kendi anlayışının örtüşmediğini anlamıştır.¹⁷

Yedi kardeş arasında en gözde çocuk olarak öne çıkan Kierkegaard'dan, babasının inancını zorunlu olarak devam ettirmesi beklenmiştir. Kierkegaard'ın babasıyla olan ilişkisi, her ikisinin sahip olduğu melankolik halden kaynaklanan suçlamalar üzerine kuruludur. Michael, Kierkegaard'a sert ve hiçbir şekilde orta yolu bulmayan bir Hristiyanlık anlayışı öğretmeyi amaç edinmiştir. Bu yüzden Kierkegaard'a verdiği eğitim şekli, sert ve basit halde gerçekleşmiştir.¹⁸

Çocukları üzerinden Tanrı'nın kendisini cezalandıracağı düşüncesinden bir türlü kurtulamayan Michael, Kierkegaard'ın Tanrı tarafından geri alınmak üzere verildiğini düşünmüştür. Kierkegaard'a verdiği eğitimde babalık sevgisini geri planda tutup, oğlunu Tanrı'ya sunmayı amaç edinmiştir. Bu yüzden ılımlı bir yaklaşımın aksine sert bir yaklaşımla Hristiyanlığa dair bütün nitelikleri ve özellikleri onun ruhuna aşlamaya çalışmıştır. Böyle bir eğitime tabi tutulan Kierkegaard, en başta "çocuk olma" özelliğini yitirmiştir. Daha sonra da günah üzerine temellenmiş yaşamın temsilcisi olmuştur. Kierkegaard, yaşanmamış bir çocukluktan ve yaşanmamış bir hayattan ötürü kendisinin baştan sona bir "düşünce" olduğunu ifade etmiştir.¹⁹

¹⁵ Kamuran Gödelek, *age.*, s. 15.

¹⁶ Olivier Cauly, *age.*, s. 9.

¹⁷ Kamuran Gödelek, *age.*, s. 16.

¹⁸ Olivier Cauly, *age.*, s. 9-12

¹⁹ *Age.*, s. 9-12.

Genel olarak dışarı çıkma isteği reddedilen Kierkegaard'a, babası odanın içerisinde gelgitler yaptırarak, her şeyi masal tarzında anlatarak hayali bir gezinti sunmuştur. Her şeyin masal tarzında anlatılması o yaşlardaki çocuk için dünyayla gerçekdışı, olmayacak şekilde hayali bir ilişki kurmasına neden olmuştur. Michael, aynı zamanda Kierkegaard'ı erken yaşta önemli kişilerin bir araya geldiği toplantılara götürmeye başlamıştır. Çünkü bu toplantılarda hem kendi diyalektik zekasını ve sanatını konuşturarak toplantıdakilerin dikkatini çekmeyi hem de oğlunun sorularını cevaplayarak onda mantık yetisini geliştirmeyi amaç edinmiştir.²⁰

Kierkegaard, Eski Ahit'e dair her şeyi babasının vermiş olduğu ilk din eğitim sayesinde öğrenmiştir. Kierkegaard'ın din ile barışık olmasını engelleyen ve babasıyla olan ilişkisini bozan şey, her şeyin bilincine varıp ama hiçbir zaman dile getiremediği sırdır. Tanrı'dan korkan babanın, korkmasına rağmen kendisiyle ters düşecek şekilde bir gün içkili olması ve o gün içkinin etkisiyle şüphelere yol açacak kelimeler kullanması bu sırda dair ipuçları vermiştir. İlk evliliğin ardından ikinci evliliği kısa zamanda gerçekleştirmesi ve evlilikten iki ay sonra karısının doğum yapması bu sırrın cinselliğe dayalı olduğuna işaret etmektedir. Kierkegaard'ın bu durumun farkına varmasıyla beraber babasına karşı duymuş olduğu güven sarsılmıştır. Ancak bu duruma rağmen Kierkegaard, babasının Kopenhag Üniversitesinde ilahiyat eğitimi alma isteğini geri çevirmemiştir.²¹

1821 yılında babası tarafından Kopenhag'ta bulunan "Medeni Erdem" okuluna yazdırılmıştır. Okul müdürünün tasvirine göre Kierkegaard, özel yetenek gerektiren her şeyi, sahip olduğu yaratıcı zeka sayesinde hızlıca kavrayabilen, özgürlüğe ve bağımsızlığa olan düşkünlüğüyle bazen iyi huyluluk gösteren bazen de sınırların ötesinde davranan bir çocuk olmuştur. Arkadaşlarından bazılarına göre değişik tarzda giyinen, yüzünde lekeler olan, solgun yüzlü, öğretmenlere karşı gelen küstah, kibirli ve tuhaf bir çocuk iken diğer arkadaşlarına göre hoşgörülü, devletin polisine karşı saygı duyan ve kiliseye karşı sevgi duyan bir çocuk olmuştur.²²

1830 yılında yapılan bütün sınavlarda başarılı olup babasının istediği Kopenhag İlahiyat Fakültesine girmeyi başarmıştır. Teolojik ağırlıklı eğitim sürecine

²⁰ *Age.*, s. 9-12.

²¹ Kamuran Gödelek, *age.*, s. 16-17.

²² Soren Kierkegaard, *Günlüklerden ve Makalelerden Seçmeler*, Çeviren.: İbrahim Kapaklıkaya, Anka Yay., İstanbul, 2005, s. 14-16

giren Kierkegaard, teorik ve pratik felsefenin yanı sıra matematikte ve fizikte başarılı olmuştur.²³

Charles Wolff'un ve Lessing'in düşünce yapılarından etkilenip rasyonalizmden uzaklaşarak Danimarka teolojisi üzerinde yoğunlaşmıştır. Danimarka'da o sırada Schleiermacher'ın, Schelling'in ve Hegel'in düşünceleri kabul görmektedir. O dönemde Schleiermacher'ın "*Din Üzerine Söylevler*"i adlı eseri, Kierkegaard'ın din düşüncesini, duyguya ve içselliğe dayanan bir fikre dönüştürmüştür. Clausen'in fikirlerinin etkisiyle beraber Kierkegaard, tarihsel vahyin dışsallıktan ziyade içselliğe dayanan bir gerçeklik olduğunu düşünmüştür. Edebiyata, müziğe ve tiyatroya karşı tutkusuyla bilinen Kierkegaard, bu yıllarda üniversite eğitiminin haricinde Kopenhag'ta yer alan düşünce çevreleriyle bir araya gelerek üniversite dışı etkinliklerde bulunmuştur.²⁴

1837 yılında ortaya koyduğu "Ölümsüzlüğün Kanıtı Olasılıkları Konusunda Düşünceler" adlı denemesiyle öznellik ve nesnellik savunan kişiler arasındaki farklılığı dile getirerek, kişiliği öznellikle ortaya koymaya çalışmıştır. 1840 yılında ise girmiş olduğu teoloji sınavlarını başarıyla geçip kendisine örnek aldığı Sokrates'in ironi anlayışıyla, modern dönemin ironi anlayışını karşılaştırıp doktora tezini tamamlayarak ilahiyat alanındaki eğitimini tamamlamıştır.²⁵

Hegel sistemiyle üniversite döneminde karşılaşan Kierkegaard, onun sistemine karşı çıkmıştır. Çünkü Kierkegaard'ın felsefesinin temelini birey oluşturmaktadır. Ona göre her birey, kendi sınırları içerisinde ele alınmalıdır. Hegel'in sistemci düşünce yapısında ise durum tam tersi olup her şey belli bir kalıp doğrultusunda değerlendirilmiştir. Kierkegaard, bu dönemde babasından almış olduğu dini bilgileri ve yaşantıyı bir tarafa bırakıp hem Tanrı'ya hem babasına isyan ederek zevk temelli estetik yaşama adım atmıştır. Kierkegaard bu davranışıyla, mutlu bir hayatın başkalarının belirlemeleri üzerine değil kişinin kendisini tanıması ve bilmesi üzerine gerçekleşeceğini düşünmüştür.²⁶

²³ *Age.*, s. 14-16.

²⁴ Olivier Cauly, *age.*, s. 12-14.

²⁵ *Age.*, s. 15-18.

²⁶ Susan Leigh Anderson, *age.*, s. 11-12.

Kierkegaard'ın, içine girdiği bu yaşam şeklinden çıkıp Hristiyanlığa dönüşü 1838 yılında babasının ölümüyle gerçekleşmiştir. Bu ölüm, Kierkegaard'a yaptığı davranışın yanlış olduğunu göstermiştir. Üniversite döneminde dost edindiği şair ve filozof P.M.Moeller ile kendi babasını bir yıl ara ile kaybetmesi Kierkegaard'ın ciddi bir şekilde teoloji üzerine yoğunlaşmasına ve papaz olma yönünde karar vermesine neden olmuştur.²⁷

Kierkegaard, 1830 ile 1835 yılları arasındaki öğrencilik dönemini, daha çok zevklerinin ve arzularının baskın olduğu estetik yaşam tarzına göre geçirmeyi tercih etmiştir. Bu dönemde Alman romantik temsilcileri okumakla beraber sanat ve mitin iç içe geçtiği figürleri ve din dışı hayatın figürleri üzerinde durup onları irdeleyerek estetik alanın problemleri üzerinde durmuştur. Kierkegaard'ın yaşadığı bu belirsiz dönem, kaderini ve hakikati anlamaya ve Tanrı'nın kendisinden ne istediğini bulmaya çalıştığı dönem olmuştur. Bu dönemde dünyasal isteklerin ağırlıkta olduğu ve dinin dışarda kaldığı bu yaşam şeklinden ancak dinsel yaşama geçmekle kurtulabileceğinin farkına varmıştır.²⁸

Kierkegaard için önemli olaylardan biri, babasının ölümünden sonra Arkhimedes'ten baba sevgisinin ne anlama geldiğini öğrenmesi, diğeri 1837 yılında Regine Olsen ile nişanlanmasıdır. Regine ile nişanlandıktan hemen sonra pişman olan Kierkegaard, bu nişanlılığın bir hata olduğunu düşünüp Regine tarafından nişanın bozulması için iki ay elinden geleni yapmış ve sonunda istenilen ayrılık gerçekleşmiştir.²⁹ Kierkegaard sahip olduğu aşkın Regine'de ifade bulmayacağını düşünmüştür:

“Ben doğru hareket ettim. Benim aşkım kendini bir evlilikte ifade edemez. Eğer onunla evlenseydim mahvolurdu. Belki de evlilik olasılığı onu çekmiştir. Elimden bir şey gelmez- beni de çekmişti. Gerçeğin söz konusu olduğu daha ilk anda, her şey kayboldu, ama artık çok geç. Onun anlam kazanacağı gerçeklik benim için, tinsel gerçekliğimle yan yana giden bir gölgeden ibaretti, kâh beni güldüren kâh davetsiz bir şekilde varlığımı rahatsız eden bir gölge.”³⁰

Kierkegaard'a bu nişanlılığın hata olduğunu düşündüren şey ise sahip olduğu Tanrı aşkı ile Regine'ye karşı duymuş olduğu aşk arasında tercih yapmak zorunda

²⁷ *Age.*, s. 11-12.

²⁸ Olivier Cauly, *age.*, s. 15-18.

²⁹ *Age.*, s. 15-18.

³⁰ Soren Kierkegaard, *Kahkaha Benden Yana*, s. 204.

kalmasıdır. Zihninde çok fazla düşünceye hâkim olmaktan ziyade bir tanesini seçerek ona bağlanmayı uygun görmüştür. Bu tercih Tanrı'dan yana olmuş ancak ilerleyen zamanlarda yaptığı tercihin hata olduğunun farkına varmıştır. Çünkü Tanrı'ya karşı duymuş olduğu imanın, eğer gerçek anlamda güçlü olduğunun farkına varmış olsaydı Regine ile olan ilişkisini bitirmeyi gerektirecek bir durumun yaşanmayacağını düşünmüştür.³¹

Kierkegaard, babasıyla olan ilişkisinde nasıl ki babasını Hz.İbrahim, kendisini de İshak rolünde tanımlamışsa aynı şekilde Regine ile olan ilişkisinde ise kendisini Hz.İbrahim, Regine'yi de İshak rolünde nitelendirmiştir. Babasının kendisini Tanrı için kurban ettiğini düşünen Kierkegaard, aynı düşünceyle kendisi Regine'yi Tanrı için kurban etmiştir ve ondan ayrılmıştır. Ancak nasıl ki Hz. İbrahim, oğlu İshak'ı kurban ederken eyleminde büyük bir kararlılık gösterip bu kararlılık sonunda Tanrı tarafından oğlu İshak geri verilmiştir, aynı şekilde Kierkegaard'da, fedakârlıkta benzer kararlılığı gösterirse eğer kaybettiği nişanlısını geri elde edeceğini düşünmüştür.³²

İçinde bulunduğu melankolik durumdan bir türlü kurtulamayan ve sebebi olarak Regine'yi gösteren Kierkegaard, bu durumu Regine'ye açmak yerine susmayı tercih etmiş ve insan ilişkilerinden uzaklaşıp yalnız bir şekilde kendisine yönelmiştir. Regine'ye karşılık Tanrı'yı tercih etmesinin yanı sıra yazarlığı da seçmiştir. Bu iki tercihinin rağmen Regine'yi sevmekten asla vazgeçmemiş, eserlerinin çoğunu ona yönelik yazmış ve onu her zaman nişanlısı olarak görmeye devam edip bütün mal varlığını ona bırakmıştır.³³

Regine'yi unutmak ve yaşanan kötü olay ve anılardan uzaklaşmak için 1841 yılında Berlin'e gitmiştir. Orada Schelling'in, Hegel karşıtlığı üzerine olan derslerine girmiş ancak dersler beklentilerini karşılayamamıştır. Kierkegaard, Regine sonrası Berlin'de yazı yazmaya başlamış ve sırlarla kaplı olan “*Either/Or*” eseri üzerinde çalışıp “Victor Eremita” takma ismiyle eserini basmıştır. Bu eserde yer alan ancak pek

³¹ Susan Leigh Anderson, *age.*, s. 12-15.

³² Tamer Yıldırım, “Sören Aabye Kierkegaard'ın Yazarlığı ve Eserleri Üzerine”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S:4, Bingöl, 2012, s. 128.

³³ Kamuran Gödelek, *age.*, s. 19-20.

fazla ön plana çıkmayan “*Baştan Çıkarıcının Günlüğü*” adlı kısım Kierkegaard’ın tanınmasını sağlamıştır.³⁴

Kierkegaard, babasından öğrendiği dinin etkilerini azaltıp Hristiyanlığı reddetmek yerine Hristiyanlığa ilk saf halini vermeyi kendine amaç edinmiştir. Bu amaç doğrultusunda düşüncelerinin temelini şekillendirmek için önüne iki seçenek çıkmıştır. Bunlardan biri zevkin baskın olduğu hayatı temel alma, diğeri ise Hristiyanlıkla kendi arasında gerçekliğe dayalı bir ilişki kurmadır. Kierkegaard’da gerçekleşen değişikliğin etkisi “*Either/ Or*” eserinde kendisini göstermiş ve eserde; orjinal seçimin, seçenekler arasında iyi ve kötü olana dikkat etmeden ikisi arasındaki ayırımın farkına varıp ona göre yaşamak olduğu dile getirilmiştir.³⁵

1843 yılında basılan “*Either/Or*” adlı eser, Walter Lowrie’nin değerlendirmesine göre en başından itibaren, ismiyle dikkatleri üzerine çekip varoluşçuluğu en iyi ifade etmiş ve Kierkegaard’ın varoluşçuluğun babası olarak tanınmasını sağlamıştır. Bu eserle beraber Kierkegaard, Hegel sisteminde zıtları uzlaştıran “hem/ ve” sentezi amacına karşı tepkisini ortaya koymuştur.³⁶ Kierkegaard için yaşam, birbirine zıt olan seçenekler arasında seçim yapmaktır. Bu seçimlerden en önemlisi kişinin hayatını değiştiren ve anlamlı olmasını sağlayan seçimdir.

“*Ya /Ya da*” eseriyle okuyucusunu bir seçim yapmaya yönlendiren Kierkegaard, bu kitabında estetik ve etik olmak üzere iki yaşam şekli ortaya koymuştur. Bu iki yaşam şeklinin bir noktada birbirlerini tamamlayacak şekilde bir araya getirilebileceğini dile getirmiştir.³⁷ Aynı yıl içerisinde Kierkegaard, küçük bir kitap daha yazmış ve kitabın içerisinde yer alan “*Mesel*” niteliğindeki “*İki Söylev*” i babasının hatırasına yönelik yaptığını ifade etmiştir. Bu söylev aynı zamanda Kierkegaard’ın yoğun bir şekilde dinin etkisi altında kaldığını göstermektedir.

Aynı yılın Ekim ve Aralık aylarında “*İki Söylev*”in devamı niteliğinde “*Mesel Niteliğinde Üç Söylev ve Mesel Niteliğinde Dört Söylev*” kitaplarını yazıp yayımlamıştır.³⁸ Takma isimleri kullanarak “*Korku ve Titreme*”, “*Tekrarlama*”, “*Kaygı Kavramı*”, “*Felsefe Parçaları*”, “*Yaşam Yolunun Evreleri*” adlı eserleri ve

³⁴ Susan Leigh Anderson, *age.*, s. 16-17.

³⁵ Soren Kierkegaard, *Günlüklerden ve Makalelerden Seçmeler*, s. 20-21.

³⁶ Susan Leigh Anderson, *age.*, s. 17.

³⁷ Kamuran Gödelek, *age.*, s. 21.

³⁸ Olivier Cauly, *age.*, s. 22.

“*Felsefe Parçaları*” adlı eserin, ikinci bölümü olarak “Bilimsel Olmayan Sonuçlandırıcı Notlar ” kısmını yazmıştır. Bu eserlerden “Korku ve Titreme” ve “*Bilimsel Olmayan Sonuçlandırıcı Notlar* ” da Kierkegaard, etiğin ve doktrinlerin etkisinin nötr olduğu bir Hristiyanlık anlayışını dile getirmiştir. Çünkü Kierkegaard için Hristiyanlık, herkes tarafından topluca gerçekleştirilebilecek bir inançtan ziyade bireysel olarak tek başına yaşanacak olan bir inançtır.³⁹

“*Korku ve Titreme*” adlı eserinde, içinden bir türlü çıkmak bilmeyen suçluluk duygusu üzerine kendisinde takıntı haline gelen Regine ile olan ilişkisini ele almıştır. Esere göre Tanrı için oğlunu kurban etmeye razı olan İbrahim’in davranışıyla, Kierkegaard’ın babasının Tanrı için Kierkegaard’ı kurban etmesi aynı amaç üzerine gerçekleşmiştir. Aynı amaç doğrultusunda Kierkegaard’da Tanrı için Regine’yi kurban etmiştir. İbrahim’in kesin bir şekilde Tanrı’nın emrine boyun eğmesi ve emri yerine getirirken hiçbir tereddütte bulunmaması, Tanrı tarafından oğlunun kendisine bağışlanmasını sağlamıştır.⁴⁰

İbrahim, bu davranışıyla mutlak itaatin anlamını kavradığını, bunun inanç meselesi olduğunu ve Tanrı’ya karşı sonsuz inançla her şeyin mümkün olabileceğini göstermiştir. İbrahim’in yaşamış olduğu bu tecrübeyi Regine ile olan ilişkisine uyarlayan Kierkegaard;“Eğer inancım olsaydı Regine’yi terk etmezdim” ifadesini kullanmıştır.⁴¹

“*Korku ve Titreme*” eserinden sonra 13 Haziran 1843’te “*Felsefe Parçaları*” eserini Johannes Climacus takma adıyla yayımlamıştır. Dogmatik temelli olan bu eserde Hristiyanlığın tarihsel bir kesinlik üzerine kurulup kurulamayacağı sorunu üzerinde durmuştur. Bu eserden sonrası 17 Haziran’da “*Kaygı Kavramı*” eserini yayımlamıştır.1845 yılında “*Yaşam Yolunun Uğrakları*” eserini yayımlamıştır. Bu eserde Kierkegaard, “*Ya/Ya Da*” eserinde işlemiş olduğu etik ve estetik arasındaki karşıtlık konularını tekrardan ele alıp değiştirerek etik ve dinsel tefekküre dayalı konulara daha çok yer vermiştir.⁴² Bu eserle birlikte Kierkegaard, düşüncelerinde belli bir olgunluğa ulaştığını göstermiş ve Danimarka Edebiyatı’nın önemli eserleri arasında yer almıştır.

³⁹ Susan Leigh Anderson, *age.*, s. 18-19.

⁴⁰ Kamuran Gödelek, *age.*, s. 24.

⁴¹ *Age.*, s. 24.

⁴² Olivier Cauly, *age.*, s. 23-24.

Kierkegaard, bu kitabı basılmadan önce eserleri arasında en önemlilerinden biri diyebileceğimiz “*Felsefe Parçalarına Bilimsel Olmayan Sonuçlandırıcı Notlar*” eserini yazmaya başlamıştır. Bu eseriyle birlikte Kierkegaard, Hegel’in varoluşu, sistem düşüncesi içerisinde temellendirmeye çalışan görüşüne karşı çıkmıştır. Çünkü Kierkegaard, varoluşun tamamlanmamış olduğunu ve sürekli geliştiğini savunmuştur. Bu yüzden varoluşu sistem içerisinde ele almak söz konusu değildir.⁴³ Bu eseriyle beraber Kierkegaard, bundan sonra yapacağı çalışmalarda dini unsurlar üzerinde ilerleyeceğini göstermiştir.⁴⁴

“*Korku ve Titreme*” adlı kitabının bir nevi devamı niteliğinde olan “*Tekrar*” adlı eseri psikolojik temeller üzerine işlenen inancı içermektedir. “Tekrar” kavramıyla; kişinin olumsuzluklardan uzak durmayı öğrenmesi, onu eyleme dökmesi sonrasında ise dünyayı tekrardan öğrenmesi ve tecrübe etmesi anlatılmaya çalışılmıştır.⁴⁵ 1846 yılında Kierkegaard, “*Yaşadığımız Çağ: Yazınsal bir Eleştiri*” adlı kitabını yayımlamıştır. Burada “halk” kavramı üzerinde durup; halkın değersiz olduğunu, bir soyutlamadan ibaret olduğunu dile getirmiş ve son olarak insan ve tek bir gerçek arasında kıyaslama yapılacak olursa gerçeğin, değersiz çıkacağı bir sonuca ulaşılacağını ifade etmiştir. Kierkegaard için halkın ifade şekli olan basın, insanlar arasında ortak olan unsurların en düşük seviye şeklidir.⁴⁶

1847 yılının Mart ayında “*Çeşitli Ruhlar İçin Eğitici Söylevler*” adlı eserini yayımlayan Kierkegaard, bu eserinde bireycilik konusu üzerinde durmanın yanı sıra, yaşadığı dönemde hakim olan dini ve politik görüşlere karşı eleştirileri de ortaya koymuştur. 1847-1849 yılları arasında yazılıp yayımlanmayan eseri ise “*İki Küçük Etik-Dini Deneme*” adlı eserdir. Danimarka’ya liberal düzenle beraber “Parlementer” yönetimin gelmesine neden olan Paris devriminin yaşandığı 1848 yılında ise Kierkegaard “*Ölümcül Hastalık Umutsuzluk*”, “*Hristiyan Söylevler ve Hristiyan Alıştırmalar*” eserlerini yazmıştır.

Kierkegaard “*Ölümcül Hastalık Umutsuzluk*” adlı eserini yayımlayarak Freud’tan elli yıl önce bilinçaltı alanını keşfettiğini göstermiştir. Bu eseriyle Kierkegaard, umutsuzluk kavramı üzerinde durmuştur. İnsan hayatında geçirilebilecek

⁴³ Kamuran Gödelek, *age.*, s. 32.

⁴⁴ Olivier Cauly, *age.*, s. 24.

⁴⁵ Kamuran Gödelek, *age.*, s. 26.

⁴⁶ Susan Leigh Anderson, *age.*, s. 21-22.

en kötü hastalığın umutsuzluk olduğunu söylemiştir. Bu hastalığa çözüm olarak; insanın sonsuz yönünü ve onu meydana getiren Tanrı'yı tanıyıp bilmesini ve bu yolla gerçekleşecek olan "ben olma" yı isteme durumunu göstermiştir.⁴⁷

Ortaya koymuş olduğu felsefi ve edebi eserlerle uzun bir yazım dönemi geçiren Kierkegaard, yazma sürecini sonlandırıp köy hayatına geçiş yapmak istemiş fakat bu mümkün olmamıştır. Çünkü eserleri ve çalışmaları sonucunda; tanınan, ünlenen ve hayran kitlesi olan bir yazar konumuna ulaşmıştır. Aron Goldschmidt isimli 21 yaşındaki genç yazar bu hayranlardan biridir.⁴⁸

Genç yazar, liberal anlayışı temel alan bir bakışla tepki getirecek şekilde her şeyi eleştiren politik nitelikli "The Corsair" adında bir dergi çıkarmıştır. Bu dergi aracılığıyla Goldschmidt, kamu kurumlarına ve kamu örgütlerine alaycı bir şekilde göndermeler yaparken Kierkegaard'ı bunun dışında tutmuştur. Kamusal örgütlerin kurum çıkarlarına ters düşen durum ve olaylarını araştırma ve açıklama üzerine olan bu dergide, Kierkegaard, övgülerle anılmak yerine eleştirilmeyi, taşlamalara maruz kalmayı tercih ettiğini ifade eden bir makale yazmıştır. Bu davranışıyla Kierkegaard, Goldschmidt'e hakaretlere dayalı yazım şeklini değiştirmeyi ve ya/ya da belirsizliği üzerine kurulu yazım tarzını seçmesini göstermeyi amaçlamıştır. Aynı zamanda Kierkegaard, seçim yapmak zorunda bıraktığı Goldschmidt'in ahlaklı bir birey olarak davranmasını, kullandığı yöntemlerde karakterli olması gerektiğini göstermeyi de amaçlamıştır.⁴⁹

Kierkegaard'ın makalesine karşılık Goldschmidt, o dönemlerde kötü olarak nitelendirilen karikatür yayın aracılığıyla, alaycı bir şekilde Kierkegaard'ın birkaç karikatürünü yaparak cevap vermiştir. Bu cevap Kierkegaard'ı sarsmış ve topluluk karşıtı görüşünün gün yüzüne çıkmasına ve sinirlenmesine neden olmuştur. Günlüklerinde :“Çoğunluğun olması doğruluğun olduğu anlamına gelmediğini, hakikatin azınlıkta gerçekleştiğini, topluluğa karşı azınlığın daha güçlü olduğunu, çoğunluğun ise hiçbir düşünceye sahip olmayan kişilerin bir araya gelerek oluşturduğu aldatıcı bir güç olduğunu” dile getirmiştir.⁵⁰

⁴⁷ *Age.*, s. 21-22.

⁴⁸ Kamuran Gödelek, *age.*, s. 35-36.

⁴⁹ *Age.*, s. 35-36.

⁵⁰ *Age.*, s. 35-36.

Goldschmidt ile yaşanan bu olay sonrası Kierkegaard, 1846 yılının Mayıs ayında Kopenhag'tan ayrılıp Berlin'e gitmiştir. Bornholm'da papazlık görevi yapan Adler'in 1843 yılında yayımlanmış olduğu bir vaazında İsa tarafından kendisine gönderilen vahiyde Hegel felsefesine dair yazıları yakması gerektiği emrinin verildiğini söylemesi, 1845 yılında görevden alınmasına sebep olmuştur.

1846 yılında bu olaya yönelik birçok eserin basılması Kierkegaard'ın bu olay üzerine yönelmesine neden olmuştur. Kierkegaard'a göre Adler, "Hristiyan oluş"u ifade etmekten ziyade Hristiyanlıkla gerçek anlamda ilgisi ve alakası olmayan bir Hristiyanlık yanılması dile getirmiştir.⁵¹

Kierkegaard bu süreç sonrası kendini dindar yazar olarak göstermeyi amaç edinmiş ve bu amaç doğrultusunda görevinin, insanları Hristiyanlığa yöneltmek veya Hristiyanlıktan döndürmek değil Hristiyanlığın nasıl olması gerektiğini ortaya koymak olduğunu ifade etmiştir.⁵²

Hristiyan dünyasına karşı göstereceği tepkiyi 1850 yılına kadar yayımlanmadığı "*Hristiyanlıkta Eğitim*" aldı eseriyle gerçekleştirmeyi planlamıştır. 1851 ile 1854 yılları arasında Kierkegaard, hiçbir eser yayımlanmamıştır. Danimarka'nın baş psikoposu olan Mynster'in ölmesini ve yönetimde bulunan A.S.Qrsted'in yönetimden düşmesini beklemiştir.⁵³

Babası üzerinde etkisi çok olduğu için Mynster'e saygı duyan Kierkegaard'a göre, Mynster'in Hristiyanlık görüşü, hiçbir düşünceden etkilenmeden kendiliğinden oluşmamıştır. Çünkü Mynster dindarlığını, İncil ile oluşturmanın yanı sıra Klasikler'den ve Goethe'den etkilendikleri üzerine oluşturmuştur. Kierkegaard'ın kendisine karşı çıkan isyankâr hallerini ve eleştirel yönlerini, Mynster fark eder etmez onu yok sayarak kendisinden uzaklaştırmıştır. Aralarında geçen ama dışarıya yansıtılmayan bu çatışma Kierkegaard'ın, Mynster'e olan saygısının devam etmesini engellemiştir. Mynster'in ölümüyle birlikte Mynster'in yerine Martensen gelmiştir.⁵⁴

⁵¹ Olivier Cauly, *age.*, s. 27.

⁵² Kamuran Gödelek, *age.*, s. 37.

⁵³ Susan Leigh Anderson, *age.*, s. 23-24 .

⁵⁴ Kamuran Gödelek, *age.*, s. 38-41.

Martensen, Hegel sisteminin devamı niteliğinde devlete, dine, bilime, sanata ve nesnel bilgiye ait bütün formlardan yaralanarak ahlakın öznelliğe dayalı olmadığını göstermeye çalışmıştır. Martensen, dinsel yazılarını sistemli bir şekilde spekülâtif nitelikte yazmıştır. Mynster'in cenazesinde Mynster'i, şehitlik seviyesine çıkarması Kierkegaard'ı öfkelenmiştir. Çünkü Kierkegaard'a göre Martensen, bu davranışıyla bir nevi Tanrı'ya karşı hakaret etmiş ve Hristiyanlığın zedelenmesine, bozulmasına neden olmuştur. Bu olayla beraber Kierkegaard, yazarlığın son dönemine girmiş ve takma isimlerle yazma dönemini kapatıp kendi adını kullanarak yazmaya başlamıştır. Kierkegaard'ı bunu yapmaya iten sebep ise, din adamları tarafından yanlış aktarılan Hristiyanlığı halka, takma isimleri kullanmadan doğrudan anlatabilmektir.⁵⁵

Kierkegaard, Hristiyan dünyasına karşı göstermiş olduğu tepkiyi, iki temel süreç üzerine gerçekleştirmiştir. İlk süreçte Kierkegaard, "Anavatan" gazetesinde Danimarka Kilisesine "Yeni Ahit" in, Hristiyanlığını temsil edemediklerini kabul etmeleri gerektiğini bildiren bir dizi makale yazmıştır. Bununla da yetinmeyip bütün resmi dinlere yönelik boykot çağrısında bulunmuştur. İkinci süreçte ise Kierkegaard, "The Moment" dergisinde yazmış olduğu geniş çaplı etkiye sahip makaleleriyle bu tepkiyi en üst seviyeye ulaştırmıştır. Dergideki makaleler aracılığıyla devletin ve kilisenin birbirinden ayrılması gerektiği çağrısında bulunmuştur.⁵⁶

"The Moment" dergisinde işlenmiş konulardan biri, Kierkegaard'ın kendisiyle ve Sokrates arasında benzerlik kurup Hristiyan olmadığını ifade etmiş olmasıdır. Sokrates, nasıl ki döneminde bütün insanların her şeyi bildiklerini söylemelerine karşılık kendisinin, kendisinden başka hiçbir şey bilmediğini ifade etmiş, Kierkegaard da aynı düşünceden hareketle dönemindeki insanlara karşı Hristiyan olmadığını ve kendisini Hristiyan olarak gören insanlara kıyasla öyle olmadığını bilincinde olduğunu ifade etmiştir. Kendilerini Hristiyan olarak sayanların kendilerini aldattığını, Hristiyanlığa sahip olmadıklarını ve onların kendisinden daha az Hristiyanlık niteliklerine sahip olduklarını dile getirmiştir.⁵⁷

"The Moment" dergisinde işlenmiş diğer konulardan biri de insanların, hayatlarına yönelik alması gereken sorumluluklardan kaçmasına zemin hazırlayan din

⁵⁵ *Age.*, s. 38-41.

⁵⁶ Susan Leigh Anderson, *age.*, s. 24-25.

⁵⁷ *Age.*, s. 24-25.

adamlarının görev ihlali yapmış olmasıdır. Kierkegaard, Hristiyanlığın, bireysel sorumluluk üzerine temellendirildiğini iddia etmiştir. Din adamlarının, sorumluluğu hatırlatmak yerine sorumluluktan kaçmayı sağlayacak zemin yaratması, Kierkegaard tarafından suç olarak nitelendirilmiştir.⁵⁸

“The Moment” dergisinin son konusunu bastıramadan 2 Kasım 1855’te sokakta fenalaşıp yere düşmesiyle beraber hastaneye kaldırılan Kierkegaard’a “ bacak felci” tanısı konulmuştur. Kendisini hastanede ziyaret eden yakın arkadaşı Emil Boesen, Kierkegaard’a söyleyecek sözlerinin olup olmadığını sorduğunda Kierkegaard; arkadaşına söylenecek bir şey kalmadığını sadece herkese hayatının sıkıntılı geçtiğini, bu durumun bilinemez ve açıklanamaz olduğunu, onu rahatsız eden bir düşünceden dolayı evlenemediğini, Resmi Kilise’ye karşı çıkıp hiçbir zaman onu onaylamadığını, zor bir görev içerisinde bulunduğunu ve her durumu Hristiyanlığın merkezinde değerlendirdiğini anlatmasını istemiştir. 11 Kasım 1855’te ise ölmüştür.⁵⁹

Kierkegaard’ın Yaşadığı Çağı Değerlendirmesi

Kierkegaard, Schelling’in derslerine katıldıktan sonra Kopenhag’a dönüşüyle beraber felsefesinin özünü yansıtacak düşünceler ortaya koymaya başlamıştır.⁶⁰ Diğer filozoflarda olduğu gibi Kierkegaard da düşüncelerini oluştururken içinde bulunduğu ortamdaki etkilenmiştir. Kendi düşüncelerine ters düştüğü için yaşadığı dönemde hakim olan modern felsefeye, aydınlanma dönemine, doğa bilimlerinin bazı düşüncelerine ve Hegel felsefesine karşı çıkmıştır.⁶¹ Aynı zamanda yaşadığı çağda “her filozofun her şeyi bildiğine, ancak onun herhangi bir şey hakkında hakiki anlamda neyi bildiğinin sorgulanması gerektiğine inanır.”⁶²

Önemli eserlerini bastırıldığı 1842 ile 1854 yılları, Hegel düşünce sisteminin, Kıta Avrupa’sında etkisinin giderek azalmaya başladığı yıllardır. Hegel felsefesinin etkisi azalmakla birlikte, felsefi olarak ele alınan sorunlar, Hegel felsefesinin ortaya koyduğu düşünce kalıpları çerçevesinde tartışılmaya yine devam etmiştir. Kierkegaard’da felsefesini oluştururken Hegel felsefesinin kavramsal çerçevesinden

⁵⁸ Kamuran Gödelek, *age.*, s. 42.

⁵⁹ Susan Leigh Anderson, *age.*, s. 26-27.

⁶⁰ Çetin Türkyılmaz, *Bunalım Çağı*, Bibliotech Yay., Ankara, 2016, s. 15.

⁶¹ Susan Leigh Anderson, *age.*, s. 33.

⁶² Erol Çetin, “Kierkegaard’ın Nesnel Hakikat Eleştirisi”, *Asos Journal The Journal Of Academic Social Science-Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S:28, 2016, s. 318.

yararlanmış ancak bireyi değil sistemi önemseyen düşünce yapısı olmasından ötürü Hegel'in çoğu düşüncesine karşı çıkmıştır. Bütün felsefesini birey ve bireyin varoluşu üzerine temellendiren Kierkegaard, Hegel felsefesinde ve sistemci olan her felsefede bireyin varoluşunun daima göz ardı edildiğini savunmuştur.⁶³

Hegel sisteminde birey, dönemini temsil eden, öznel düşünceye sahip olmayan ve varoluşu soyutlama içerisinde eritilen kişidir.⁶⁴ Kierkegaard, bu düşüncelerinden dolayı Hegel'i, bireyi sosyal varlık olarak görmekle, her biri üzerinde bireysel olarak durmanın gereği olmadığını ve içinde yaşamış oldukları toplumun ahlaki değerlerinin taşıyıcısı olduğunu dile getiren kolektivist anlayışı benimsemekle suçlamıştır.⁶⁵

Hegel, felsefesinde, hakikati bir bütün olarak tanımlamış ve hakikate sistem aracılığıyla ulaşabileceğini dile getirmiştir. Sistemden bağımsız hakikate ulaşamayacağını dile getiren Hegel'e göre birey, tutarlı, evrensel sistemde ufak bir parçacıktan başka bir şey değildir. Hakikat, neseldir. Kierkegaard ise hakikatin, nesnel değil öznel olduğunu ve bilimsel yollarla değil bireyin kendi öznelinde elde edileceğini dile getirmiştir. Augustine'in "inanmazsan anlamazsın" düşüncesini benimseyen Kierkegaard, Hegel'in bilen kişinin bildiği şeye kendisini yöneltmesi gerektiği düşüncesini yok saydığını ve bilen kişinin bilme sürecinde görevini, sistem içerisinde ortadan kaldırdığını savunmuştur.⁶⁶

Kierkegaard, yaşadığı çağda bireyin önemsiz görüldüğünü, her çağın kendine özgü bir ahlaksızlığının olduğunu ve bu çağdaki ahlaksızlığın ise bireyi aşağılamaya dair olduğunu dile getirmiştir. Yaşadığı çağda umutsuzluğun hakim olduğunu, bireylerin aşağılanma psikolojisine sokulduğunu, bireylerin olaylara, akımlara bağımlı hale getirilmeye çalışıldığını, "birey olma"yı isteyen hiç kimsenin, birey olmadığını dile getirmiştir. Modern felsefenin bu durumlar sonucu, bireyi bir dağılım sürecine soktuğunu ve onun yıkılmasına neden olduğunu ifade etmiştir.⁶⁷

Kierkegaard, çağındaki insanların, gerçek anlamda birey olma cesareti gösteremediğini ve kişiliğini her zaman başkalarını taklit ederek ortaya koyduğunu

⁶³ Çetin Türkyılmaz, *age.*, s. 15-17.

⁶⁴ Susan Leigh Anderson, *age.*, s. 37-38.

⁶⁵ Kamuran Gödelek, *age.*, s. 72.

⁶⁶ *Age.*, s. 86.

⁶⁷ H. J. Blackham , *Altı Varoluşçu Düşünür*, Çeviren.: Ekin Uşaklı, Dost Kitabevi Yay., Ankara, 2005, s. 21.

söyler. Bu yüzden bir insana bakarak diğer insanlara dair rahat bir şekilde genel bir çıkarım, yapılabileceğini dile getirir.⁶⁸ Aynı zamanda bu taklidin beraberinde sahtekarlığa mahal verdiğini, insanların eylemlerini gerçekleştirirken prensipleri temel aldığını ve bu yüzden prensipler doğrultusunda yapılan her davranışın sahte olduğunu ifade eder. Kierkegaard, tutkudan yoksun olan ve prensiplere göre hareket eden bu çağı, sahtekar çağı olarak nitelendirir.⁶⁹

Bireysel özgürlüğü temel alan Kierkegaard, kendi döneminde hâkim olan “akla dayalı fikirleri tasdikleme” adı altında bireylere pozitif özgürlüğü sunan Hegel anlayışına karşı çıkmıştır. Çünkü Kierkegaard için bu özgürlük, sorumluluk almak istemeyen kişilerin bu durumdan kendilerini uzak tutmaya çalıştığı bir kaçış yoldur. Birbiriyle çelişen düşüncelerin sentezlenebileceğini iddia eden Hegel’e, Kierkegaard hayatın “ya/ ya da” üzerine kurulu bir seçimden ibaret olduğunu ve bu yüzden bireylerin kendi hayatlarına ilişkin birbirleriyle ilişkili olan üç yoldan birini seçme özgürlüğüne sahip olduğunu dile getirerek karşı çıkmıştır.⁷⁰

Kierkegaard, bireyi seçme özgürlüğüne sahip bir varlık olarak nitelendirirken, Hegel tarihin ilerleme özelliğine sahip olduğunu, amacının Geist’i anlamak olduğunu, şimdiki zamanın geçmiş zamanın amacı olduğunu dile getirerek, geçmişe ve tarihe yönelik olan düşünce yapısıyla Kierkegaard’ın, şimdiki zamanda o an eylemde bulunan ve seçim yapan birey anlayışını yok saymıştır. Kierkegaard ise bireyin, şu an’da eylemek zorunda olan ve seçimler yapması gereken varlık olduğunu dile getirmiştir.⁷¹ Böylelikle Kierkegaard, Hegel’in felsefesinde ortaya koyduğu düşünceleri geçersiz sayıp, sisteme dayalı hakikati ve bireyi, öznellikten ziyade nesnellikle değerlendirmeye çalışan spekülâtif geleneği eleştirerek Hegel’e karşı çıkmıştır.⁷²

Kierkegaard’ın yaşadığı çağ temel alındığında, onun felsefesi ve felsefesinin üzerinde durduğu problemler, Hegel’in bireyi yok sayan sistem anlayışı üzerine ve Aydınlanma döneminin sebep olduğu düşünsel değişimler üzerine olduğu görülmektedir. Aydınlanma dönemi; insanın en temel özelliğinin akıl olduğunu, yapı

⁶⁸ Soren Kierkegaard, *Günlüklerden ve Makalelerden Seçmeler*, s. 493.

⁶⁹ Soren Kierkegaard, *Meseller*, Çeviren.: Osman Çakmakçı, Pinhan Yay., İstanbul, 2011, s. 55.

⁷⁰ Susan Leigh Anderson, *age.*, s. 36-38.

⁷¹ *Age.*, s. 36-38.

⁷² Çetin Türkyılmaz, *age.*, s. 21.

gereği insanın iyi ve akılsal nitelikler taşıdığını, dini öğelerin ve inançların akıl doğrultusunda bilinip kabul edilebileceğini, törelerin ve önyargıların bir önemi olmadığını ve bu tarz yaklaşımlardan ziyade bireylerin akıl yetisinden dolayı kardeşlik temeli üzerine bir ve aynı olduklarını dile getiren ve insanın akli yönünün dışındaki diğer yetilerini yok sayan bir dönemdir.⁷³

Kierkegaard bu dönemde bireyin, toplumsal kalabalığın içine sürüklendiğini bunun sonucunda bireyin varoluşunun ve tekliğinin yok sayıldığını düşünmüştür. Ayrıca bu dönemde, doğa bilimlerinin hızlı bir şekilde gelişme ve ilerleme göstermiş olması, bireyin kendisine odaklanıp hayatını ve kendisini sorgulamasını engellemiştir. Bu yüzden Kierkegaard, doğa bilimlerinin kendi dünyaları içinde değerlendirilmesi gerektiğini söylemiştir.⁷⁴

Kierkegaard, bireyin, öncelikli olarak peşine düşüp araması gerektiği şeyin, doğa bilimsel bilgiler değil, kendi yaşamına ve varoluşuna dair bilgiler olduğunu dile getirmiştir. İnsanların kendilerini unutmalarına ve varoluşlarına yönelmesine engel olduğu için doğa bilimsel yaklaşımların hakim olduğu Aydınlanma dönemine karşı çıkmış ve bu dönemi “gürültücülük” olarak nitelendirmiştir.⁷⁵

Kierkegaard, Aydınlanma dönemine yönelik yaptığı eleştirileri, insana dair fikrini ortaya koyarken kullanmış olduğu sonlu ve sonsuz kavramlarından, sonluluk üzerine temellendirerek ortaya koymuştur. Kierkegaard, insanı, bir yönüyle sonluluğu diğer yönüyle sonsuzluğu temsil eden bir varlık olarak tanımlarken, Aydınlanma dönemi, insanın sonluluk yönüne ağırlık vererek, sonsuzluk yönünü yok sayıp dinin etkisini azaltmış ve insanı, dini öğelerin de temel alındığı bir şekilde tanımlamayı ortadan kaldırmıştır.⁷⁶

Bu dönemde birey, öznelliğini ve eylem gücünü kitle içinde kaybolarak yitirmiştir. Birey, kendi varoluş gerçekliğinden uzaklaşarak yaşamının anlamını kaybetmiştir. Bu dönemde bilim ve nesnellik uğruna birey ve tutku yok sayılmıştır. Kierkegaard, bu çağı tutkudan yoksun akıl çağı olarak nitelendirmiştir. Kierkegaard,

⁷³ Faruk Manav, Gökhan Gürdal, *Kierkegaard Birey ve Varoluş Üzerine*, Sentez Yay., Ankara, 2013, s. 12 .

⁷⁴ *Age.*, s. 14-15.

⁷⁵ *Age.*, s. 14-15.

⁷⁶ *Age.*, s. 14-15.

bu dönemde herkesin her şey hakkında bir şeyler bildiğini ancak hangi tarafa, hangi yola gideceğine dair herhangi bir eylemde bulunmadığını dile getirmiştir.

İnsanlar arasında eylemsizlik durumu söz konusudur. Kişilik, bu çağda yok edilerek hiç kimse bir “kişi” olmaya cesaret edememektedir. “Ben” olmaya dair birey, hiçbir eylemde bulunmamaktadır. Herkes var olan bir birey olmaktan korkmaktadır.⁷⁷ Dünyanın hali ve gidişatı hakkında söylenmeyi, kendi “ben”i üzerine yakınmaktan ve sorgulamaktan daha kolay bulmaktadır.⁷⁸

Kierkegaard, yaşadığı çağda kendi felsefi düşünce yapısıyla uyuşmayan durumlara ve kişilere karşı yaptığı eleştirilerle beraber felsefesinin temelini oluşturan kaynaklardan birinin Sokrates olduğunu göstermiştir. Zaman zaman kendisini “Modern çağın Sokrates”i olarak nitelendirmiştir. Çünkü Sokrates, felsefenin odak noktasını doğadan; insana, etiğe ve varoluşa çevirmiş ve iki filozof da felsefelerinde; etiğe, insana ve varoluşa dayanan problemleri kendilerine konu edinmiş, ele aldıkları insan konusuyla beraber insanı “birey” olarak nitelendirip nasıl bir hayat sürmesi gerektiğine dair fikirler ortaya koymuşlar ve yöntem olarak ironiyi tercih etmişlerdir.⁷⁹

Kierkegaard’a göre Sokrates, hem ironi aracılığıyla tekil birey kavramını ortaya koyup, ironi kavramına ve tekil bireye kaynak olmuş hem de tekil bireyi, devlet fikrinden kurtararak bağımsız değerlendirilmesini sağlamıştır. Kierkegaard, yaşadığı çağda kendisini Hristiyan olarak gören kişilere, düşünörlere ve azizlere kıyasla daha inançlı olduğunu ancak Sokrates’in kendisinden daha yüksek derecede bir inanca sahip olduğunu dile getirmiştir. Aynı zamanda Sokratesi kendi dininde aşmaya çalışmıştır.⁸⁰

Kierkegaard, yaşadığı çağa hakim olan doğa bilimlerinden bağımsız bir şekilde “varoluşsal bilim” olarak nitelendirdiği felsefe anlayışını ortaya koymuştur. Akıl ve beden arasında ilişki kuran “Kartezyen” düşünce yapısına karşı çıkmıştır. Çünkü Kierkegaard, Descartes’in, ruha; düşünme, bedene ise yer kaplama özelliği vererek ruhun ve bedenin bir bütün olarak nasıl bir araya geleceğine dair gerçek olmayan bir

⁷⁷Erol Çetin, “Kierkegaard’a Göre Öznelliği Tehdit Eden Etkenler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, S: 45, 2016, s. 947-948.

⁷⁸Soren Kierkegaard, *Kendinizi Sevmeyi Unutmayın*, s. 33.

⁷⁹Faruk Manav, Gökhan Gürdal, *age.*, s. 18-19.

⁸⁰*Age.*, s. 39-40.

problem ortaya koyduğunu ve bunun sonucunda insan bedenini yok sayıp akla önem vererek insanın varoluşunun gerçekleşmesini imkansız hale getirdiğini savunmuştur.⁸¹

Descartes “cogito” nun varoluşa egemen olduğunu savunurken Kierkegaard, bu düşünceye karşı çıkmıştır. Çünkü Kierkegaard için “cogito” varoluşun bir alçılmasıdır. İnsanın varoluşunu, mantıksal önermelerden çıkarılmış bir sonuç gibi görmek yanlıştır. Düşünce, varoluşu ancak yaşanılanlardan çıkarabilir.⁸²

Descartes düşüncesinde yer alan rasyonalizm, Hegel sisteminde de kendini göstermiştir. Hegel tüm gerçekliği akıl ile açıklayan rasyonel bir sistem kurma iddiası içerisine girmiştir. Kierkegaard ise gerçekliğin; kavramlara, düşünceye ve sistem içerisine sıkıştırılmayacağını iddia etmiştir. Çünkü O, hep gerçekliğin, bunları aşan bir öneme sahip olduğunu savunmuştur.⁸³ Bu dönemde her şey akla dayanılarak açıklandığı için Hristiyanlık da bu durumdan nasibini almış, dine ve etiğe karşı gerçekleşen tutum iki şekilde gerçekleşmiştir. Bunlardan biri, ikisinin yok sayılması, ikincisi, ikisinin de akıl çerçevesinde değerlendirilmesidir. Modern dönemle beraber insanın görevi, akıl aracılığıyla bilgi edinip doğaya hâkim olmaya çalışmak olmuştur.⁸⁴ En basit haliyle Bacon’un “ Bilgi güçtür.” anlayışı, bu görevi en basit haliyle izah etmektedir. Modern Batı felsefesinin bölümleri özellikle de doğa bilimleri bölümü bu anlayışı temel almıştır.⁸⁵

Kierkegaard ve Kierkegaard’ın içinde yer aldığı Kıta Avrupası Felsefesi, doğa bilimlerine koşulsuz güvenmeyi eleştirmişlerdir. Kierkegaard için doğa bilimleri, kendi dünyalarının dışında, varoluşsal meselelere dair bilgi verecek niteliklere sahip değildir. Bu yüzden birey, yaşamıyla ilgili neyi aradığını kendisinin belirlemesi gerekmektedir. Kierkegaard, bilimsel bilginin nesnelliğinin doğruluğunu kabul etmiş ancak bu bilginin değerini birey açısından sorgulamaktan geri kalmamıştır. Çünkü onun düşüncesinde bu bilgi, birey için belirli bir boyutta belli bir öneme sahiptir.⁸⁶

Kierkegaard doğa bilimini, kesin ve mutlak olarak nitelendirmemiştir. Doğa bilimlerinden birey, yaşamını kolaylaştıracak şekilde sadece kısmi olarak fayda

⁸¹ Age., s. 42-47.

⁸² Aliye Çınar, *Varoluşçu Teolojide İnsan ve Anlam*, Sentez Yay., İstanbul, 2015, s. 43.

⁸³ Ramazan Ertürk, *Varoluşsal Din Felsefesine Giriş*, Yarın Yay., İstanbul, 2012, s. 118.

⁸⁴ Faruk Manav, Gökhan Gürdal, *age.*, s. 42-47.

⁸⁵ Gökhan Gürdal, *Soren Kierkegaard’da Tekil Birey ve Varoluş*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2010, s. 41.

⁸⁶ Faruk Manav, Gökhan Gürdal, *age.*, s. 42-47.

görebilir; aksi takdirde doğa bilimi, bireyin ebedi anlamda sonsuz mutluluğa ulaşması için, kendi varoluşunun farkına varmasını ve “ben” haline dönüşme çabasını engelleyen bir uğraştır.⁸⁷ Kierkegaard için doğa bilimi, her şeyi tam, nesnel ve bütünüyle doğru bir şekilde açıklama çabası içerisinde olan bir bilimdir. Birey, bu nesnellik idealinin hâkimiyetine girdiği an kendi yaşamına bir yabancı gözüyle bakar hale gelir ve kendi varoluşuyla ters düşmüş olur. Bunun sonucunda ise öznelliğini kaybetme durumuyla karşı karşıya kalır.⁸⁸

Kierkegaard’ın doğa bilimine karşı itirazı bilim adamı üzerinden şu şekilde ifade edilebilir:

“Bir tin olarak kendisi hakkında uzun uzun düşünmüş bir insanın, hayatının işi ve amacı olarak(ampirik malzeme içeren) doğa bilimini seçmesi inanılır gibi değil. Dikkatli bir bilim adamı ya bir yetenek ve içgüdü adamı olmalıdır, çünkü yetenek ve içgüdünün özelliği temel olarak diyalektik olmamasıdır, bir şeyler araştırıp bulup zeki olmaktır-kendini anlamak değil (ve bu şekilde, hiçbir şeyin ters gittiğini hissetmeden, mutlu mutlu yaşayıp gitmektir; çünkü gözlemlerin ve keşiflerin yanıltıcı çeşitliliği her şeyin karmaşasını örter); ya da ilk gençliğinden beri yarı bilinçdışı şekilde bir bilim adamı olmuş ve alışkanlıkla da öyle yaşamayı sürdüren biri olmalıdır- en korkutucu yaşam tarzı: Dünyayı keşifleri ve zekasıyla büyülemek ama kendini anlamamak. Şu apaçık ortada ki böyle bir bilim adamı bilinçlidir, yeteneklerinin sınırları içinde bilinçlidir, belki de şaşırtıcı derecede kavrayıcı bir zihin, şeyleri bir araya getirme ve fikirleri ilişkilendirmede neredeyse sihirli bir gücü vardır vs. Fakat ilişki en fazla şöyle olacaktır: Seçkin bir beyin yetenekleri bakımından eşsiz, doğanın bütününe açıklar- ama kendini anlamaz. Tinsel olarak yeteneklerinin ahlaki kullanımında kendine saydam olmaz.”⁸⁹

Kierkegaard yaşadığı çağı akli temel alan, tutkuyu yok sayan bir çağ olarak tasvir etmiştir: “Şimdiki çağ özünde makul, düşünce izi taşıyan, tutkusuz bir çağ.”⁹⁰ Kierkegaard’a göre bu çağda, bireyler tutkudan yoksun oldukları için kendilerini belirsizliklerden kurtarabilecek güce ve potansiyele sahip değildir. Bireyin özgür olmasını sağlayacak durumlar sosyal ve kültürel çevre tarafından oluşturulmamakta ve hatta olumsuz durumlar bireyin karşısına çıkartılarak hiçbir şey yapmama bilinci bireyde oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu yüzden Kierkegaard, bu çağda eylemleri gerçekleştirmede bir kaçış durumunun söz konusu olduğunu, bu durumun ise eylemsizlik gücü ile tanımlanabileceğini ifade etmektedir.⁹¹

⁸⁷ Age., s. 42-47.

⁸⁸ Erol Çetin, “Kierkegaard’ın Nesnel Hakikat Eleştirisi”, *Asos Journal The Journal Of Academic Social Science-Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S:28, 2016, s. 321.

⁸⁹ Soren Kierkegaard, *Kahkaha Benden Yana*, s. 220.

⁹⁰ Soren Kierkegaard, *Günlüklerden ve Makalelerden Seçmeler*, s. 302.

⁹¹ Soren Kierkegaard, *Kahkaha Benden Yana*, s. 233-235.

Bu eylemsizlikten dolayı Kierkegaard, yaşadığı çağın bir reklam çağı olduğunu, hiçbir şey gerçekleşmemesine rağmen her şeyin tanıtımının yapıldığını, siyasi güçler tarafından insanların ayaklandırıldığını, isyana teşvik edildiğini ancak bu isyanın bir anlık heyecanla yükselip daha sonra hiçbir şey yaşanmamış gibi herkes tarafından evinin yolunu tutması şeklinde gerçekleştiğini ve bu durumun akıl almaz şaşırtıcı bir isyan çeşidi olduğunu ifade etmiştir.⁹²

Ortaya konulan bir eylemde veya yapılan eylemde kararlı olma durumunun olmadığını, herkesin ortalarda boş boş gezdiğini ve azdan biraz daha fazla düşünme eylemi göstererek insanların, kendilerini başarılı olarak gördüğünü ve bunun sonucunda ne yapması gerektiğini bildiğini düşünerek insanların yanıldığını ifade etmiştir. Eylemlere bir yandan ani heyecanlanma şeklinde karşılık verilirken diğer yandan eylemlere karşı kayıtsız ve isteksiz olmanın, bu çağın komediye yakın bir çağ olduğunu gösterdiğini ancak komediden anlayanların bu duruma baktıklarında bu çağın, komediyi yansıtır nitelikte olmadığını görebileceklerini söylemiştir.⁹³

Kierkegaard'a göre, yaşadığı çağda asıl komik olan şey, mizahı ve nükteyi temel alarak bir şeyler ortaya koymaya çalışmaktır. Tutkudan yoksun olan ve içe bakış zenginliğine sahip olmayan ve tekrarlar üzerine kurulu olan bir çağın, hiçbir değer yargısına sahip olmadığını ve bu yüzden mizah yoluyla karşı çıkabilecekleri hiçbir şeyin olmadığını ifade etmiştir.⁹⁴

Kierkegaard, düşüncenin var olduğu ancak tutkunun yok sayıldığı bu çağı, “Tefekkür Çağı” olarak nitelendirmiştir. Ona göre bu çağda kötü olan “düşüncelere dalma durumu ve onun içerdiği çıkmazdır, eylem kapasitesini eylemden kaçma yoluna çevirir, hem yoz, hem tehlikelidir ve en sonunda gerileyen bir harekete sürükler.”⁹⁵ Bu yüzden Kierkegaard için tefekkürün sonuçları, hem tehlikeli hem de beklenmediktir. Çünkü bir insanın gerçekleştirdiği eylemin doğruluğuna derin düşüncenin ardından mı yoksa derin düşünce sonucu yaşanan bitkinlik yüzünden mi karar verdiği belirsizdir. İnsanların düşünen ve aynı zamanda tutkudan yoksun olduğu bu tefekkür çağı: “Her şeyi ayakta bırakır fakat kurnazca içlerini boşaltıp anlamsızlaştırır. Bir ayaklanmayla doruğa tırmanmak yerine, bütün ilişkilerdeki iç gerçekliği düşünsel bir gerilime indirger, bu da her şeyi ayakta bırakırken hayatın

⁹² *Age.*, s. 233-235.

⁹³ *Age.*, s. 237-238.

⁹⁴ *Age.*, s. 237-238.

⁹⁵ *Age.*, s.259.

bütünü belirsiz hale getirir.”⁹⁶ Yani bu çağı ayakta tutan ve tatmin eden şey belirsizliktir.⁹⁷

Tutkulu bir çağda “şevk” birleştirici bir prensip iken, bu çağda da “hasetlik” birleştirici negatif bir ilkedir.⁹⁸ Tefekkürdeki hasetlik denen şey, bireyin içinde yer almaktadır. Kierkegaard’a göre tefekkürdeki bu hasetlik, bireyin iradesini tutsak edip tutku temelli kararlar almasına engel olmakta ve aynı zamanda bütün yolları deneyerek bireyleri ve çağı kendine hapsetmekte ve bu durumun hiçbir zaman insanlar tarafından anlaşılmasını sağlamaktadır. Bencillik üzerine kurulu olan tefekkürdeki hasetlik, birden fazla istekte bulunarak bireyin ben olma düşüncesi içerisine girmesini ve bir şeyler yapmasını engellemektedir.⁹⁹

Kısacası Kierkegaard’a göre tefekkürdeki hasetlik, yapılabilecek iken yapılması her açıdan engellenen eylemin sadece düşüncede kalmasına neden olup bireyin kendine özgü bir “ben” oluşturmasını erteleyen bir ilkedir:

“İşte bizim çağımız esasen akıl çağı ve ortalama olarak önceki nesillerden belki daha bilgili, fakat tutkudan yoksun. Herkes çok şey biliyor, hepimiz ne tarafa gitmemiz gerektiğini ve gidebileceğimiz bütün farklı yolları biliyoruz, fakat kimse bir yere kıvılcık istemiyor. Eğer biri en sonunda içindeki tefekkürü yenip hasbelkader hareket etse, o zaman hemen binlerce tefekkür bir dış engel oluştururdu. Sadece bir planı yeniden gözden geçirme teklifi heyecanla karşılanıyor; eylemin karşısına tembellik çıkıyor. Üstüne ve kendi kendine yeten insanlardan bazıları gülünç hareket etmeye çalışan bir adamın heyecanını hisseder, ötekiler de o bir başlangıç yaptığı için bunu çekemezler; çünkü ne de olsa onlar da tıpkı onun gibi ne yapılması gerektiğini biliyorlardı- ama yapmamışlardır. Bir kısım insan da birisinin hareket etmesini, sayısız eleştirel gözlemler üretmek ve o şeyin daha akıllıca nasıl yapılabileceğini göstererek bir sürü argüman yaratmak için kullanır; yine başkaları da sonucun ne olacağını tahminle ve şayet mümkünse olayları kendi hipotezleri doğrultusunda etkilemeyle meşguldür.”¹⁰⁰

⁹⁶ *Age.*, s. 240.

⁹⁷ *Age.*, s. 243.

⁹⁸ Soren Kierkegaard, *Günlüklerden ve Makalelerden Seçmeler*, s. 302.

⁹⁹ Soren Kierkegaard, *Kahkaha Benden Yana*, s. 244-245.

¹⁰⁰ *Age.*, s. 267.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KIERKEGAARD DÜŞÜNÇESİNDE İNSAN

Bu başlık altında Kierkegaard'ın birey olarak insanı nasıl tanımladığını ve insanın varoluşunu nasıl gerçekleştirdiğini ele alacağız. Ayrıca insanın, varoluşunu gerçekleştirirken neleri temel aldığına ve bu varoluşta etkin olan “ben”in ne olduğuna da değineceğiz.

1.1.Yaşamın Amacı: “Ben Olma”

Felsefesi bireyselliğe dayanan Kierkegaard, dünyayı akıl üzerine temellendirerek açıklamaya çalışan görüşten uzak durmayı, bütün dikkatleri dünyayı anlamlı kılan insan üzerine vermeyi ve bunu varoluşsal çerçevede gerçekleştirmeyi felsefe için yapılabilecek önemli bir hareket olarak görmüştür. Kierkegaard, birey için yaşamın temel amacı olarak kendine özgü bir benlik oluşturmayı görmüştür.¹⁰¹ Her insan, bir birey olduğunu ve her bireyin farklı değerlere sahip olduğunu bu yüzden bireylerin hayatlarına yön verecek amaçların çeşitlilik göstereceğini dile getirmiştir. Ancak bu çeşitliliklere rağmen her bireyin hayatındaki tek ve gerçek amacın, kendini tanıma ve kendini gerçekleştirme olduğunu iddia etmiştir..¹⁰²

Bireyler doğarken, önceden belirlenmiş bir “ben” ile dünyaya gelmediği için doğduktan sonra kendine özgü bir “ben” haline dönüşebilme imkanına sahiptir. Kierkegaard bu amacı, bireyin hayatında gerçekleştirmesi gereken bütün görevlerinin kilit noktası olarak görmüştür. Eğer birey, ebediyete dair hiçbir unsurdan etkilenmeden sadece kendine yönelip karar verirse, kendine ait olduğunu ortaya koymuş olacaktır.¹⁰³

Kierkegaard, bireyde “ben olma” yı gerçekleştirecek etkenlerden biri olarak yalnızlığı göstermiştir. Çünkü kişi yalnız kalmadığı sürece neyin hayatında önemli olduğunu fark edemeyecektir.¹⁰⁴ Kişi yalnız kalmaya cüret ettiği vakit kendisiyle yüzleşebilecek ve bu yüzleşme sonucu kendisini değiştirecek olan şeyin yine kendisi

¹⁰¹ Faruk Manay, Gökhan Gürdal, *age.*, s. 65.

¹⁰² Susan Leigh Anderson, *age.*, s. 90-93.

¹⁰³ *Age.*, s. 91.

¹⁰⁴ *Age.*, s. 91.

olduğunun farkına varacaktır.¹⁰⁵ Böylelikle yalnızlık sürecine girmenin sonucu birey “ben olma” yoluna ilk adımı atacak ve bir ruha sahip olduğunun farkına varacaktır. Kierkegaard, çoğu insanın yalnızlık sürecine girmekten kaçtığını, kaçtığı şeyin yalnızlıktan ziyade “ben olma”yı istememek olduğunu dile getirmiştir. Bu tarz insanların daha çok toplumun beklentilerini yerine getirmekle uğraştığını, toplum tarafından kendisine problem çıkarılmamasına dikkat ettiğini ve buna göre yaşadığını söylemiştir. Yalnızlığı tercih edip “ben olma” sürecine girenlerin sayısı olarak, bu tarz insanlara göre daha az olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁶

Kierkegaard’a göre “Hiç kimse kendisi olmaya cesaret edemiyor ve herkes beraberlik adı altında gizleniyor.”¹⁰⁷ Toplumda “ben olma” uğruna yalnızlığı tercih etmek, bir çeşit cezalandırma olarak görülmüştür. Yaşadığı çağda herkes, topluluk olarak değerlendirildiği için bir ruha, bir düşünceye sahip olmak suç olarak görülmüştür. Bir ruha sahip olmak, Kierkegaard’ın döneminde nasıl ki suç ile eş değer görülmüş aynı şekilde “ben olma” uğruna yalnızlığı tercih etmek de suç olarak görülmüştür. Kierkegaard, bireyin benliğiyle yalnız kalma durumundan kaçarak aslında “ben olma” uğruna alınabilecek sorumluluktan kaçtığını belirtmiştir.¹⁰⁸

Kierkegaard, toplumdaki insanların büyük çoğunluğunun, bu sorumluluktan kaçtığını, hayatlarını belirleme ve yönlendirme yetkisini topluma bıraktığını, bu tarz yaşama sahip olan insanların bir “ben”e sahip olamadıklarını ve “ben”den yoksun olan bu tarz bir yaşamın komik ve üzücü olduğunu ifade etmiştir. Kierkegaard, eğer bir birey, kendi benini oluştururken dışsal faktörleri temel alıyorsa ve başkalarına göre benini oluşturuyorsa, koşullara ve kişilere göre bireyin benliğinin sürekli değişeceğini düşünmektedir. Bu durum ise gerçek bir benin ortaya konulmamasına neden olmaktadır.¹⁰⁹ Gerçek bir ben, sorumluluktan kaçmamayı gerektirmektedir. Çünkü “ben”i özgün ve biricik kılan onun yerine kimsenin cevap veremeyişidir.¹¹⁰ Bu yüzden Kierkegaard’a göre her birey kendi şahsına özgü olacak şekilde bir ben oluşturabilmeli ve her birey topluluktan bağımsız bir şekilde değerlendirilmelidir:

¹⁰⁵ Soren Kierkegaard, *Kendinizi Sevmeyi Unutmayın*, s. 5.

¹⁰⁶ Susan Leigh Anderson, *age.*, s. 91-92.

¹⁰⁷ Soren Kierkegaard, *Kendinizi Sevmeyi Unutmayın*, s. 81.

¹⁰⁸ Susan Leigh Anderson, *age.*, s. 92-93.

¹⁰⁹ *Age.*, s. 93.

¹¹⁰ Ahmet Demirhan, *Kierkegaard ve Din*, Gelenek Yay., İstanbul, 2003, s. 65.

“Eskiden hükümdarın ya da büyük zatın kendi görüşleri olur ve geri kalanlar da bir görüşe sahip olmaya cesaret edemeyeceklerini ya da sahip olamayacaklarını anlayacak kadar hallerinden memnun ve kararlı olurlardı. Şimdi herkesin bir görüşü olabiliyor; fakat bir görüşe sahip olmak için sayısal bakımdan bir araya toplanmaları gerekiyor. Yirmi beş imza en korkunç aptallığı bir görüşe çeviriyor, birinci sınıf bir beynin saygıdeğer görüşü bir paradokstan ibarettir. Fakat bağlam anlamsız olunca geniş bir araştırma yapmanın yararı yoktur. Yapılabilecek en iyi şey her bir konuşmayı kendi başına ele almaktır. Bir adamın ağzından sadece saçmalık dökülüyorsa, tutarlı bir konuşma yapmaya çalışmanın yararı olmaz, her bir kelimeyi ayrı ayrı almak daha iyi- bireyleri de öyle.”¹¹¹

Her birey, sahip olduğu “ben”e göre ele alınmalıdır. Örneğin, iki kişi, hem fiziksel hem de sipiritüel açıdan hatta kişilik açısından birbirleriyle benzerlik gösterse dahi bu kişiler iki ayrı kişilerdir. Bir ben, her ne kadar benzerlik olursa olsun hiçbir zaman başka bir ben olamaz. Kişiyi, birey yapan, sade ve sadece onun kendine özgü olan “ben”idir. Tam bir bireysellik hali ile birey, bir kişi ve bir ben olur.¹¹²

Kierkegaard’a göre insanın temel yapısı, eninde sonunda kendi haline dönmek zorunda kalacağı bir “ben”den ibarettir. Bu ben, hem dünyanın gidişatını kavramaya çalışırken hem de insanın yapması gereken işleri yerine getirmeye çalışırken toplum içerisinde kendini unuttur hale gelir ve kendine olan inancını yitirir. Umutsuzluk içerisine giren ben, kendi olmayı güç bir olay olarak görmeye başlar ve topluma ayak uydurarak diğerlerine benzemeyi daha basit ve güvenilir bulur. Bu şekilde ben’ini kaybeden umutsuz kişi, toplumda istenilen insan olarak gösterilir ve kişi artık ben olmaya ve sonsuzlaşmaya dair herhangi bir güçlük çekmez. Sadece toplumda başarılı olmaya ve topluma uyum sağlamaya çalışır.¹¹³

Her ne kadar topluma göre şekillenen ben gerçek bir ben olarak kabul edilmese de toplumun birey yaşamı üzerinde etkisi göz ardı edilemez. Çünkü her birey, kendine özgü bir “ben” oluştururken yaşamış olduğu toplumun uygulamaya çalıştığı niteliklerden kendi “ben”ine uygun olanları almaya çalışır. Ancak Kierkegaard, bireyin, bu davranış ile beraber her şeye sahip olabileceğini diğer yandan ise benliğini kaybedeceğini belirtir.¹¹⁴

¹¹¹ Soren Kierkegaard, *Kahkaha Benden Yana*, s. 268.

¹¹² Ramazan Ertürk, *age.*, s. 106-107.

¹¹³ Soren Kierkegaard, *Ölümcül Hastalık ve Umutsuzluk*, Çeviren.: M.Mukadder Yakupoğlu, Doğu Batı Yay., Ankara, 2004, s. 43.

¹¹⁴ Susan Leigh Anderson, *age.*, s. 90-93.

Ona göre “ İnsanlar genelde yollarına taş koyanın bu dünya, çevreleri ve çevreleriyle olan ilişkileri olduğunu düşünürler. Halbuki talihli olmalarındaki en büyük engel asıl kendileridir”.¹¹⁵ Bu yüzden benliğin oluşması ve kaybedilmemesi için birey, her durumda kendisiyle hesaplaşarak yüzleşmelidir. Bunu gerçekleştirme cesaretini gösteren her birey, benliğinin oluşumuna dair ilk adımı atmış demektir.¹¹⁶ Kierkegaard’a göre insanın hayatına yönelik yapacağı en önemli eylem, kendi olmayı başarmaktır. Kendi olmayı başaramayan insanlar, çaresizlik ve umutsuzluk içerisine girmektedir. Önemli olan şey, bu çaresizlik ve umutsuzluk durumundan çıkabilme mücadelesi vererek, doğruluğu kendine temel alarak kişiliğini oluşturmayı başarabilmektir.¹¹⁷ Kierkegaard’ın “denizkızı” ile olan kıssası kendisinin bu düşüncesini özetler niteliktedir: “Deniz kızının içi yanıyordu: “Ben gırtlığıma kadar derde batmışım, o ise zevkten dört köşe,” diye düşündü. “Umutsuzluğunuzun farkındasınız,” diye sürdürdü sözünü Kierkegaard, “öyleyse tam bir varlık olmaya birçok insandan daha müsaitsiniz!” Şaşkına dönen prenses dikkatle dinliyordu. “Umutsuzluğu aşmak için bir başkası olmaya kalkmamalısınız artık: Tam olarak neyseniz öyle olmayı seçmelisiniz.”

“Ama belki kendim olmak istemiyordum,” diye cevap verdi prenses, alçak sesle. “Umutsuz olmak da, ne istediğini bilmeyen bir prenses olmayı sürdürmek de istemiyorum artık.” Kierkegaard tekrar söze girdi: “Kendinizden başka biri olmayı seçemezsiniz, ama yaşamınızı ne şekilde sürdürmek istediğinizi özgürce seçebilirsiniz! Tamamen kendiniz olmayı seçtiniz zaman, kendinizi umutsuz hissetmeyeceksiniz artık.”¹¹⁸

Öte yandan Kierkegaard, kişinin istemediği sürece umutsuzluğa düşmeyeceğini, kişinin gerçekten umutsuzluğa düşmesi için bunu istemesi gerektiğini ancak bu yolla umutsuzluğun ötesine geçip ebedi geçerlilikte kendisini seçeceğini belirtir:

“Kişilik ancak umutsuzlukta yatar; ama bunun nedeni ihtiyaç değildir, çünkü ben hiçbir zaman ihtiyaç olduğu için umutsuzluğa düşmedim, yalnızca özgür irademle umutsuzluğa düştim ve ancak umutsuzluk içinde mutlak kazanılır.”¹¹⁹

Kierkegaard’a göre kendi benini oluşturma çabasına girmeyip kendi olmayı dışlayan birey, aslında bütün kötülüklerin temeli olan can sıkıntısı içerisine girmektedir. Can sıkıntısıyla beraber birey, “kendi olma” isteğini ortadan

¹¹⁵ Soren Kierkegaard, *Kendinizi Sevmeyi Unutmayın*, s. 95.

¹¹⁶ *Age.*, s. 5.

¹¹⁷ *Age.*, s. 8-9.

¹¹⁸ Line Faden- Babin ve Jakop Rachmanski, *Kierkegaard ile Deniz Kızı*, Çeviren.: Haldun Bayrı, Metis Yay., İstanbul, 2015, s. 33-35.

¹¹⁹ Soren Kierkegaard, *Etik Estetik Dengesi Kişiliğin Gelişiminde*, Tercüme.: İbrahim Kapaklıkaya, Oraf Yay., İstanbul, 2013, s. 54-55.

kaldırmaktadır.¹²⁰ Bireyde kendi olma isteğini ortadan kaldıran bu can sıkıntısı hali, birey için en büyük düşmandır. Çünkü birey, hayatını anlamlı kılmaya yönelik bir şeyler yaparken can sıkıntısı, onu gün içerisinde gereksiz şeylerle uğraşmasına neden olmaktadır.¹²¹

Can sıkıntısını “yozlaştırıcı” olarak niteleyen Kierkegaard, can sıkıntısı haline düşen bireylerin, tek bir ilkedden hareket ettiklerini ve bu ilkeyi en doğru ilke olarak gördüklerini ifade etmiştir. Bu ilkeye karşıt olarak Kierkegaard, bütün bireylerin “sıkıcı” olduğu ilkesini ortaya koymuştur. Bu düşüncesini de mizah yoluyla çocukları örnek göstererek temellendirmeye çalışmıştır: “Çocuklarla az çok uğraşan herkes can sıkıntısının ne kadar yozlaştırıcı olduğunu teslim edecektir. Çocuklar kendilerini eğledikleri sürece iyidirler. Bu en düz anlamıyla böyledir, çünkü bazen oyun oynarken bile huysuzlaşıyorlarsa bunun asıl sebebi kendilerini sıkımaya başlamış olmalarıdır.”¹²²

Kierkegaard, bireylerin kendi hayatlarını kalabalıklar içerisinde uyurgezer olarak devam ettirdiğini, bu uyurgezerlikten uyanıp bir an önce benliklerini farkına varması gerektiğini ifade etmiştir. Uyurgezerlik halinden kurtulmanın yolu olarak ise hayatın saçmalıklarının farkına vararak uyanmayı ve içerisinde bulunulan can sıkıntısından kurtulabilmek için bu saçmalıkları bir oyun olarak görmeyi ve aynı zamanda bu oyunu en iyi şekilde oynamayı önermiştir.¹²³

Hayatın saçmalıklarına karşı oynanacak bu oyunun tek kuralı olarak ise, gelişi güzel şekilde yaşamayı göstermiştir. Kierkegaard bireyin, yaşam sürecini basit bir olay olarak değerlendirdiğini, bu basitlik içerisinde değişime uğramadan sabit kalmayı başarmanın, tesadüfler üzerine yaşamayı devam ettirmenin büyük bir çaba gerektirdiğini ifade etmiştir. Ancak insanlar, hayatın genel koşuşturmasına dalıp hem böyle bir çabayı hem de yaşamın amacı olan “ben olma”ya dair dair varoluşsal sorunları ve varoluşa ait soruları ertelemeyi tercih etmişlerdir.¹²⁴

Kierkegaard, insanların yanılsamadan ibaret olan bir dünyaya ve o dünyanın oluşturduğu aldatıcı bir hayata kapıldığını ifade edip, ilerleyen zamana paralel olarak dünyanın gerçek yüzünü gördüğünü ve gülmeye başladığını ifade etmiştir. Çünkü

¹²⁰ Soren Kierkegaard, *Kendinizi Sevmeyi Unutmayın*, s. 13.

¹²¹ Robert Ferguson, *Kierkegaard'tan Hayat Dersleri*, Çeviren.: Elif Ersavcı, Sel Yay., İstanbul, 2015, s. 24.

¹²² *Age.*, s. 24.

¹²³ *Age.*, s. 25-26.

¹²⁴ *Age.*, s. 26-27.

ona göre insanlar hayatlarını anlamlı kılabacak unsur olarak, bir işe sahip olmayı göstermekte ve amaç olarak belli bir mevkiye ulaşmayı hedef edinmektedir. Dini boyutta ise Tanrı'ya karşı, senede bir veya iki kez dini yerlerde bulunmayı ve böylelikle Tanrı'dan korktuklarını göstermeyi kendilerine görev olarak bilmişlerdir.¹²⁵

Kierkegaard, bunları gördükçe gülmenin kaçınılmaz olduğunu belirtip, hayatı aldatıcı unsurlar yerine gerçek unsurlar üzerine inşa etmemiz gerektiğini, olayın asıl yüzünü anladığımız vakit gülmeye başlayacağımızı yani hayatın amacı olan gerçek “ben”e dair sorular gündeme geldikçe gülmenin kaçınılmaz olacağını ifade etmiştir. Çünkü Kierkegaard anlatmış olduğu tiyatro şakasında, tiyatronun perde arkasında çıkan yangını bir palyaçonun haber vermesiyle beraber insanların bu durumu bir şaka olarak algılayıp gülerken gerçeği yok saydığı gibi, dünyanın da böyle bir sonla yani insanların her şeyi bir şaka olarak görmesiyle biteceğini dile getirmiştir.¹²⁶

Kierkegaard, insanların; benliklerini sorgulamadan, ben olmanın ne demek olduğunu araştırmadan hayatın sunmuş olduğu olanaklara yönelerek, onlara değer vererek sonlu dünyanın her şeyine sahip olmayı başardıklarını ancak benliklerini yitirdiğini ve Tanrı'nın önüne koyabilecekleri kendilerine ait bir “ben”e sahip olamadıklarını ifade etmektedir.¹²⁷ Kierkegaard'a göre insan, kendi hayatına dair hiçbir şeyi tehlikeye atmadığı sürece “ben” inin bilincine varamayacaktır. Kendi bilincine varamayan bir ben ise Tanrı karşısında mutlak bir ben'e sahip değil demektir.¹²⁸

Kierkegaard için benlik, insan hayatının anlamıdır. Birey, insan olmanın en yüce anlamına “ben olma”yı başardığı vakit ulaşabilmektedir. “Ben olma”yı birey, başardığı vakit hem Tanrı huzurunda olabilme imkanına kavuşabilmekte hem de kendisini bu dünyaya ve sonsuzluğa katabilmektedir.¹²⁹

Kierkegaard, “ben olma” yı gerçekleştiremeyen, dünyanın olanaklarına ve imkanlarına dalan insanların, hayatlarında gerçekleşen her duruma, olaya ve

¹²⁵ Age., s. 31-32.

¹²⁶ Age., s. 32-33.

¹²⁷ Faruk Manav, Gökhan Gürdal, age., s. 130.

¹²⁸ Soren Kierkegaard, *Ölümcül Hastalık ve Umutsuzluk*, s. 44.

¹²⁹ Erol Çetin, “Kierkegaard’ın Düşünce Dünyasında “Ben” Kavramının Önemi”, *Asos Journal The Journal Of Academic Social Science-Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S: 30, 2016, s. 439.

hayatlarına giren herkese karşı bin bir çeşit maske taktıklarını ancak herkesin o maskeleri çıkartmak zorunda kalacağı vaktin, bir gün bir ihtimalinin olduğunu dile getirmektedir. İnsanlar bu maskeleri öyle bir benimsemiştir ki gerçek düşüncelerini, çevresindeki herkese karşı oyun yoluyla saklamakta ve göstermek istedikleri düşünceleri yine oyun aracılığıyla ortaya koymakta, bunun sonucunda birden fazla mizaca sahip olmakta ve bu durum ise gün geçtikçe gerçek mizaçlarını, kişiliklerini kaybetmelerine sebep olmaktadır. Ona göre insanlar bu şekilde bir yanılsama içerisinde olup sadece kendilerini kandırmaktadırlar.¹³⁰

Kierkegaard, kendileri olmak yerine başkalaşmayı tercih eden, oyun temelli bir hayat üzerine rollerini gerçekleştiren insanların mizah anlayışlarını gülerek ortaya koyduklarını ve mizah yoluyla varoluşsal boşluklarını gizlediklerini ifade etmiştir.¹³¹ İnsanların kendi iç dünyalarında birden fazla benliğe sahip olduklarını, hayatın akışını takip ederek sürekli seçenekleri çoğalttıklarını ve dünyalarına yönelik gerçekleştirmiş oldukları bu kısır döngüyü kendilerinden gizlemeye çalıştıklarını dile getirmiştir. Gizlemeye çalışılan varoluşsal boşluk yani benliğini bulma çabası, aslında hiçbirinin yakalanmak istemediği bir hastalıktır. Kierkegaard, insanların yakalanmaktan korktuğu ve kaçmaya çalıştığı hastalığın yani “varoluşsal boşluğun” aslında boşluk olmadığından o kadar emindir ki “*Baştan Çıkarıcının Günlüğü*” adlı eserinde, sahte benlik üzerinde durup bu benliğin aldatıcı yönlerini tespit edip insanların ona karşı uyanması gerektiğini dile getirmiştir.¹³²

Kierkegaard, insanların sahte benliklerden arınmasını, “kendini bulma” sürecine girmesini ve bu doğrultuda seçimler yapması gerektiğini ifade etmiştir. “Kendini bulma” sürecinde insana verilen en önemli özelliğin, seçim yapabilme özgürlüğüne sahip olduğunu belirten Kierkegaard; davranışlarımızı ve eylemlerimizi belirlerken anlık seçimler yerine mutlak seçimler de bulunmamız gerektiğini dile getirmektedir. Çünkü Kierkegaard insanın, diğer varlıklardan farklı olduğunu savunmaktadır. Diğer varlıklar, yaratılış itibarıyla nasıl var olmuşsa o şekilde yaşamına devam etmektedir. Ancak insan, ne olacağını nasıl bir ben olacağını seçme

¹³⁰ Soren Kierkegaard, *Kendinizi Sevmeyi Unutmayın*, s. 24.

¹³¹ Robert Ferguson, *age.*, s. 35.

¹³² *Age.*, s. 38-39.

özgürlüğüne sahip bir varlık olduğu için, yaşamının anlamının nasıl olacağını belirleyebilmekte ve kendi değerlerini seçebilmektedir.¹³³

İnsan bu seçimleri gerçekleştirirken, çevresindeki kişilere uyum sağlamaya çaba gösterdikçe ve durumlara ve olaylara yetişmeye çalıştıkça, ruhu kendine ait bir “ben” ve sorumluluk alanı oluşturmaktan uzaklaşmış olacaktır.¹³⁴ Önemli olan gerçekleştirilecek seçimde, hiçbir sosyal yaşamdan ve çevreden etkilenmeden sadece kendisini sonsuz olarak seçmeye odaklanmaktır. Çünkü seçim ile beraber kişilik, seçilmiş olanın içine dahil olmakta ve içeriği belirlenmiş olmaktadır.¹³⁵

Kierkegaard’ın içinde bulunduğu çağ; insanlarda topluma ve çevreye göre hareket etme düşüncesi oluşturarak, bireyin kişilik ve düşünce olarak bir bütünlük içerisinde benliğini gerçekleştirmesini engellemektedir.¹³⁶ Oysaki yaşam içerisinde kendimizi bulma sorumluluğumuz, her zaman canlılığını korumaktadır. Ancak insan, yaşamına devam ettikçe bu benliğini kaybetmektedir. İnsan, bu kaybedişin bilincine vardığı an kendi benini bulma çabası içerisine girmektedir.¹³⁷

Bu çaba doğrultusunda Kierkegaard, insanın, nasıl bir “ben” olacağını belirlemeye çalışırken alacağı kararlarda ölçüt olarak nesnelliği değil öznelliği alması gerektiğini dile getirir. Çünkü onun için gerçeklik, öznelikte gizlidir ve kişinin nasıl bir “ben” olacağı sadece kendisi tarafından belirlenmelidir. Ancak bazı insanlar yaşamlarında meydana gelen her durumu ve her olayı kendi kararları doğrultusunda ölçüp değerlendirmek yerine, diğer insanların beklentilerini yerine getirmeyi tercih ederek zor seçimlerden kaçmaya çalışmaktadır.¹³⁸

Bu kaçışla beraber farkında olmadan “ben olma” sürecinde etkin olan özgürlük alanını da göz arda etmektedir. Kierkegaard, insan beninin, başkalarından bağımsız bir şekilde özgür olduğu sürece var olabileceğini iddia etmektedir. Özgürlük ise “kendimizi bulma”, “benimizi oluşturma” sürecinde önümüzde duran seçenekler arasında tercih yaparken kendini göstermektedir. Aynı zamanda özgürlük,

¹³³ Susan Leigh Anderson, *age.*, s. 54-55.

¹³⁴ Soren Kierkegaard, *Kendinizi Sevmeyi Unutmayın*, s. 57.

¹³⁵ Erol Çetin, “Kierkegaard’ın Düşünce Dünyasında “Ben” Kavramının Önemi”, *Asos Journal The Journal Of Academic Social Science-Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S: 30, 2016, s. 439.

¹³⁶ Soren Kierkegaard, *Kendinizi Sevmeyi Unutmayın*, s. 64.

¹³⁷ *Age.*, s. 94.

¹³⁸ Susan Leigh Anderson, *age.*, s. 55-56.

insana sahip olması gereken değeri kazandırarak “ben olma” sürecinin tamamlanmasına katkıda bulunmaktadır.¹³⁹

Kierkegaard özgürlüğün ayrıca, insana sahip olduğu seçenekler haricinde, olanaklar imkanı da sağladığını ve bu sayede insanın olanaklar arasında özgür bir seçim yaparak benliğini oluşturabilme imkanına kavuşabildiğini dile getirmektedir. Ancak bu olanaklar olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabilmektedir. Yani insan bu olanaklar arasında mutlu, güzel durumlar yaşayabileceği gibi varoluşu içinde, aynı zamanda acı ve zor durumlar da yaşayabilmektedir. Çünkü olanaklar, bütün olasılıkları bünyesine toplayan seçeneklerdir. İnsan varoluşu olanaktan ibarettir.¹⁴⁰ Önemli olan olanaklar arasında yaşamın amacı olan “ben olma” durumunu gerçekleştirecek seçeneği seçmek ve bu seçimi zamanında yapabilmektir.¹⁴¹

Bu durum gerçekleşirken olanakların olasılıklar içermesi, insanı kaygı içerisine sokmaktadır. Oluşan bu kaygı hali ise, insanın eylem kapasitesinde yer alan olasılıkların etkisinden dolayı yaşanmaktadır. İnsanlar bu kaygı halinden ve hayatlarına yön verecek önemli kararlardan kaçmayı tercih edip anlık küçük seçimler yapmaktadır. Oysaki yapılan her seçimle beraber kişi sadece davranışı değil hayatının geri kalan kısmını da seçmektedir.¹⁴² Bu yüzden kişi, kendisini değerlendirmeli ve bu değerlendirmeyi zamanında yapmalıdır.¹⁴³

Kierkegaard, değerlendirme sürecinde “ben olma”yı gerçekleştiren olanaklar haricinde zorunlulukları da yok saymamak gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü zorunluluklar, her ne kadar insanın iradesi dışında gerçekleşen bir durum olsa da olanak gibi o da “ben olma” sürecinde etkilidir. İnsan dünyaya gelişini, ailesini, içinde bulunduğu kültürü, tarihi seçemediği için aile, kültür ve tarih gibi unsurlar insan için zorunlu durumlardır.¹⁴⁴

Kierkegaard bu tarz zorunlulukların ve buna benzer diğer zorunlulukların “ben olma” sürecinde insan yaşamına olanaklardaki gibi etki etmediğini söyler. Çünkü insan zorunlulukların etkisinde gereğinden fazla kalırsa inancını kaybeder ve

¹³⁹ Faruk Manav, Gökhan Gürdal, *age.*, s. 131-132.

¹⁴⁰ *Age.*, s. 131-132.

¹⁴¹ Susan Leigh Anderson, *age.*, s. 58.

¹⁴² *Age.*, s. 55-56.

¹⁴³ *Age.*, s. 58.

¹⁴⁴ Faruk Manav, Gökhan Gürdal, *age.*, s. 133.

varoluştan uzaklaşmış olur. Varoluştan uzaklaşıp zorunluluğun esiri olmak, zorunluluğu bütünüyle kabul etmek, benlik kavramını yok etmek demektir. Bu nedenlerden dolayı zorunluluk sadece çevreyi ve tarihi koşulları ifade etmektedir.¹⁴⁵

Yaşamın amacı olarak “ben olma” yı gösteren Kierkegaard “ben” in, insanın özgürlüğü tercih edip olanaklar arasında seçim yapmasıyla gerçekleşeceğini belirtir.¹⁴⁶ Kierkegaard “ben”i Tanrı’dan sonra sonsuz olarak tanımlanabilecek bir kavram olarak görmüştür. Bireyde, Tanrı fikrinin gelişimi “ben”in gelişimine bağlıdır.¹⁴⁷ Kierkegaard’a göre ben, Tanrı fikri ile; Tanrı fikri de ben ile birbirine paralel şekilde büyür. Birey, Tanrı karşısında olma bilincine ulaşırsa bireysel “ben”i sonsuz “ben”e dönüşür.¹⁴⁸ Kierkegaard’ın amacı, bireyi kendi içinde kendisiyle yüzleştirerek “ben olma”ya dair alınması gereken sorumluluğu hatırlatmaktır. Kierkegaard, bu hayatta insan için önemli olan tek gerçeğin kendini bilmek olduğunu belirtir. İnsan kendini dışa dönük değil de içe dönük anlayarak bildiğinde, huzurlu ve değerli bir hayata kavuşmuş olur.¹⁴⁹

1.2. Birey Olarak İnsanın Varoluşu

Kierkegaard, felsefesini ve düşünce yapısını varoluş kavramı üzerine kurmuştur. Ele almış olduğu bütün konuları varoluş kavramıyla ilişkilendirerek açıklamaya ve temellendirmeye çalışmıştır. Çünkü yaşamış olduğu çağ, akıl çağı olup insan ve insana dair bütün unsurlar akıl ile açıklanıp, nesnellik üzerine temellendirilmiştir. Oysaki Kierkegaard insan ve insana dair her şeyin varoluş kavramı üzerine düşünülmesi gerektiğini söyler.¹⁵⁰ Çünkü varoluşun; insanı, hayatı ve hayatın anlamını nitelendirdiğini düşünür. Varoluş, kendisini tanımak ve bulmak isteyen her insanın ne yapmam gerek diye sorduğu soruların karşılığını bulduğu bir alandır.¹⁵¹

Varoluş, Kierkegaard felsefesinde insan için kullanılmaktadır. Çünkü onun düşüncesinde var olmak, belirli bir birey olmak anlamına gelmektedir. Yani seçebilen,

¹⁴⁵ *Age.*, s. 133.

¹⁴⁶ *Age.*, s. 133.

¹⁴⁷ Erol Çetin, “Kierkegaard’ın Düşünce Dünyasında “Ben” Kavramının Önemi”, *Asos Journal The Journal Of Academic Social Science-Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S: 30, 2016, s. 440.

¹⁴⁸ Soren Kierkegaard, *Ölümcül Hastalık ve Umutsuzluk*, s. 90.

¹⁴⁹ Erol Çetin, “Kierkegaard’ın Düşünce Dünyasında “Ben” Kavramının Önemi”, *Asos Journal The Journal Of Academic Social Science-Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S: 30, 2016, s. 440-441.

¹⁵⁰ Faruk Manav, Gökhan Gürdal, *age.*, s. 63.

¹⁵¹ Olivier Cauly, *age.*, s. 55.

karar verebilen ve alternatifleri hesaba katabilen bir birey demektir.¹⁵² Varoluş sonlu olan insanın sonsuz olanla ilişkisini, tecrübesini ifade etmektedir. Bu yüzden Kierkegaard varoluşu; sonlu ile sonsuzun birleşimi olarak tanımlamaktadır. Varoluşun, nesnel olarak kanıtlanamaz ve kavramlaştırılmaz olduğunu savunmaktadır.¹⁵³

Kierkegaard, tanımlanamayan ve soyutlaştırılarak ele alınamayan varoluşun, bir sistem içerisine yerleştirilemeyeceğini ifade etmektedir. Çünkü varoluşun, sistemci gelenekteki gibi olmuş bitmiş değil aksine sürekli devam eden bir süreç olduğunu belirtmektedir. Kierkegaard, varoluşu ve varoluşun bizzat içinde olan insanı, sistemin bir parçası haline getirmeye çalışan sistematik felsefeye yani spekülâtif felsefeye karşı çıkmıştır. Bu felsefe anlayışında özel olarak Hegel'in sistemci düşünce yapısına karşı çıkmıştır. Çünkü Hegel'in felsefesinde başta insan olmak üzere günah, masumiyet, umutsuzluk ve kaygı gibi kavramlar, akılsal olarak ele alınıp sistematikleştirilerek rasyonelleştirilmeye çalışılmıştır.¹⁵⁴

Kişinin, kişi olarak varoluşu, evrensel niteliklere göre değerlendirildiği için teklîğinde kişinin değeri ve varoluşu göz ardı edilmiştir. Hegel ve sistematik felsefede hakim olan nesnellik, nesnel hakikatin peşinde olup, soyut düşünce ve kavramlar ortaya koyarak insanı, soyut ve kavramsal düşünceye dayandırıp kavramaya ve açıklamaya çalışmıştır.¹⁵⁵ Oysaki Kierkegaard insanın, akılla kavranabilen bir varlık olmadığını bu yüzden bir düşünce nesnesi konumuna getirilemez ve soyutlaştırılmaz olduğunu dile getirmiştir. İnsan, somut olarak anlaşılabilen, toplum içinde bireyselliği göz ardı edilemeyen, bir bütünün üyesi veya tamamlayıcısı olmayan, sürekli değişen bir varlıktır.¹⁵⁶

Kierkegaard sürekli değişen bir varlığın, nesnel ölçütlerle, değişmeyen şeylerle açıklanamayacağını savunur. Çünkü varlık ve varoluş, sürekli devam eden oluşuma ve değişime dayanmaktadır. Hiçbir soyut ve nesnel düşünce ve hiçbir akıl yürütme, insanın geçmişini, geleceğini, kişiliğini belirleyemez ve yaşamına, ölümüne

¹⁵² Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul, 1999, s. 508.

¹⁵³ Çetin Türkyılmaz, *age.*, s. 17.

¹⁵⁴ Faruk Manav, Gökhan Gürdal, *age.*, s. 63-64.

¹⁵⁵ Çetin Türkyılmaz, *age.*, s. 18.

¹⁵⁶ Faruk Manav, Gökhan Gürdal, *age.*, s. 65-66.

dair genel bir açıklamada bulunamaz.¹⁵⁷ Çünkü varoluşta, somut olarak var olan tek tek bireyler söz konusudur ve insanlık diye soyut bir kavram yoktur.¹⁵⁸

Kierkegaard insanı, hem dünyada genel bir varoluş hem de bireysel bir varoluş olarak tanımlar. İnsan dünyadaki genel varoluşundan hareket ederek, bireysel varoluşunu gerçekleştirir.¹⁵⁹ Çünkü Kierkegaard insanın varoluşunun, bireysellik ve öznellik üzerine kurulu olduğunu düşünür. İnsan varoluşunu gerçekleştirirken bireyselliğini ve öznelliğini geride bırakan toplumdan uzak durmalıdır. Kierkegaard için toplum, varoluşunu ortaya koyarken insan için engelleyici bir unsurdur. Toplum, insanın genel geçer prensipler doğrultusunda hareket etmesini öngörerek öznelliğini yitirmesine, varoluşunu gerçekleştirememesine neden olmaktadır.¹⁶⁰ Kierkegaard'ın insan tanımlamasında her insan, bir bireydir ve her birey kendisi için var olma durumunu gerçekleştirmek zorundadır. Bireyin varlığı göz ardı edilemeyeceği için her birey, kendi içinde değerlendirilmek durumundadır.¹⁶¹

Kierkegaard'a göre “ birey, her an hem kendi, hem de türün kendisidir. Her birey, varoluşsal olarak, ötekilerin tarihine kendi tarihine olduğu kadar bağlıdır. Hiçbir bireyin türün tarihine kayıtsız kalamayacağı gibi, tür de kimsenin tarihine kayıtsız kalmaz. Türün tarihi ilerledikçe, birey de sürekli yeniden başlar, çünkü aynı anda hem kendi, hem de türün kendisi, hem de türün tarihidir. Adem ilk insandır. O aynı zamanda hem kendi, hem de türün kendisidir.”¹⁶²

Bireyin varoluşunu gerçekleştirmek için varlığına odaklanması, düşünce yapısının en temel unsurudur. Var olan bir birey, varoluşunu gerçekleştirmek için ve varoluşuna süreklilik katmak için kesin bir karar doğrultusunda hareket etmek ve o kararı yenilemek zorundadır.¹⁶³ Birey, yaşamında sürekliliği yüceltmeyi başardığı takdirde diğer canlılardan farklı olarak varlığını ortaya koymuş olacaktır. Aksi takdirde gençlik, yaşlılık ve ölüm gibi hayatı özetleyen üç unsur hayvanlarda da görülmektedir.¹⁶⁴ İnsanı diğer varlıklardan ayrı ve farklı kılan şey, onun özgür oluşu ve sorumlu kararlarıyla kendi varoluşunu gerçekleştiriyor olmasıdır.¹⁶⁵ İnsanı insan

¹⁵⁷ *Age.*, s. 65-66.

¹⁵⁸ *Age.*, s. 126.

¹⁵⁹ Olivier Cauly, *age.*, s. 56.

¹⁶⁰ Faruk Manav, Gökhan Gürdal, *age.*, s. 65.

¹⁶¹ H.J. Blackham, *age.*, s. 15-16.

¹⁶² Soren Kierkegaard, *Kaygı Kavramı*, Çeviren.: Türker Armaner, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2015, s. 21-22.

¹⁶³ H.J. Blackham, *age.*, s. 15-16.

¹⁶⁴ *Age.*, s. 19.

¹⁶⁵ Ramazan Ertürk, *age.*, s. 119.

yapan ve onu diğer varlıklardan ayıran bir diğer özellik, hayatının her farklı aşamasını, eş zamanlılık içinde birleştirmeyi gerçekleştirebiliyor olması ve kaygı duyma yetisine sahip olmasıdır.¹⁶⁶

Kierkegaard, hayvanların, mizaç ve ruhsal yapıdan ötürü korku yetisine, insanların ise kaygı yetisine sahip olduğunu ifade eder. Kaygı ile korkunun birbirinden farklı iki kavram olduğunu belirtir.¹⁶⁷ Kierkegaard'a göre hiçlik, kaygıyı doğuran tek unsurdur.¹⁶⁸ Yani kaygı, bünyesinde hiçliği barındırır ve hiçlik, yok edilmesi ve ortadan kaldırılması mümkün olmayan evrensel bir kavramdır. Bu yüzden bütün insanları ilgilendirmektedir. Herhangi bir nesneye sahip olmadığı için aynı zamanda kaygı, içsel bir durumdur. Korku ise sahip olduğu nesneden ötürü dışsal bir durumdur ve kontrol edilebilir bir durumdur. Çünkü sahip olduğu nesne yok edilip, ortadan kaldırıldığı vakit korku kendiliğinden ortadan kalkmış olmaktadır. Bu yüzden insan içsel bir varlık olduğu için kaygı duyar, hayvan ise içsellğe sahip bir varlık olmadığından kaygı duyamaz.¹⁶⁹ Aynı zamanda tin, hayvana yüklenen bir nitelik olmadığı için kaygı hayvanda bulunmaz.¹⁷⁰

Kierkegaard için hayvan, benlik bilincinden ve varoluşun ruhsal boyutundan yoksundur. Bu sebepten ötürü kaygı ve umutsuzluğu tecrübe edemez. Sadece kendilerini yaratanın iradesine bağlı kalarak sahip olduğu içgüdüsel yaşamı devam ettirebilmektedir. İnsan ise “ben olma” bilincine sahip olduğu için ve kaygının, umutsuzluğun yarattığı acıyı ve belirsizliği hissedebildiği için hayvandan üstündür ve farklıdır.¹⁷¹ Umutsuzluk, insan için bir avantajdır. Çünkü insan umutsuzluğun yaratmış olduğu acıyı çekmek zorunda kaldığı için hayvandan üstündür. Yani insanın, acı çekmesinin gerekliliği onu hayvandan üstün kılmaktadır.¹⁷²

İnsanı hayvandan üstün kılan bir başka özellik ise insanın tekil birey kategorisinde yer alıyor olmasıdır. Çünkü hayvanlar kendi türlerinin birer kopyası olduğu için kendilerine yapılabilecek herhangi bir araştırmada o türe ait güvenilir bilgilere ulaşmak mümkündür. Oysaki bu durum insan için geçerli değildir. Her insan

¹⁶⁶ H.J. Blackham, *age.*, s. 19.

¹⁶⁷ Faruk Manav, Gökhan Gürdal, *age.*, s. 123-127.

¹⁶⁸ Soren Kierkegaard, *Kaygı Kavramı*, s. 35.

¹⁶⁹ Faruk Manav, Gökhan Gürdal, *age.*, s. 123-127.

¹⁷⁰ Soren Kierkegaard, *Kaygı Kavramı*, s. 35.

¹⁷¹ *Age.*, s. 123-127.

¹⁷² Soren Kierkegaard, *Ölümcül Hastalık ve Umutsuzluk*, s. 23.

Kierkegaard için tekil bir bireydir. İnsana yapılacak olan herhangi bir araştırmada pek de güvenilir sonuçlara ulaşılamaz. İnsan, tekil bir birey olarak sadece kendisini temsil etmektedir.¹⁷³ Aynı zamanda insan, sürekli bir oluş sürecinde olduğu için zamanın her anında bir değişim geçirebilme potansiyeline sahip bir varlıktır. Bu yüzden Kierkegaard, insanın değişim halindeki varoluş problemini, sentez kavramıyla çözümlenmeye çalışmaktadır.¹⁷⁴

Kierkegaard için insan; ruh ile beden, sonlu ile sonsuzun, zamansal ile ebedinin, zorunluluk ile özgürlüğün ortaya koymuş olduğu bir sentezdir.¹⁷⁵ İnsan benliğinin birinci sentezi olan ruh ile beden sentezinde, tin belirleyici bir güçtür ve ruh ile beden arasındaki ilişkide yer alan öğelerin ayrılık ve birlik koşullarını belirleyendir. İnsanın varoluşunda Tin, ruh ve beden kadar baskın bir etken olmasa da sentez içinde yer alan ilişkideki birliği ve bölünmeyi belirlemede sentetik bir unsurdur.¹⁷⁶ Yani Tin, ruh ile beden arasında hem pozitif hem negatif bir güç olarak kendini göstermenin yanı sıra aynı zamanda ikisi arasında gerçekleşen dolaysız birliktelikte hem bir birlik hem de bir ayrılık oluşturacak şekilde kendini göstermektedir.¹⁷⁷ Ruh ile beden arasındaki ilişkinin kurulmasında etkin olan ve bu ilişkinin sürekliliğini sağlayan bir güçtür.¹⁷⁸ Tinin olmadığı bir yer de insanın ruh ile beden sentezi olduğunu söylemek yetersiz kalır. Çünkü bu sentezi mümkün kılan tindir.¹⁷⁹

Ruh ise insanın hem sonlu varlığıyla ilişkisini gerçekleştirmesine hem de sonsuz varlıkla yani Tanrı'yla olan ilişkisini gerçekleştirmesine aracı olan bir ögedir. Ruh, bireysel bir nitelik taşıdığı için her insanda farklıdır ve her insanda kendine özgü bir niteliğe sahiptir. Ruh; sonsuzluğu, Tanrı ile olan ilişkiyi yansıtırken aynı zamanda kaygının, özgürlüğün ve duygusallığın anlam kazanmasını sağlamaktadır.¹⁸⁰

Ruh ve tinin yanı sıra insan varoluşunda etkili olan bir diğer öge bedendir. Bedenin olmadığı bir yerde insanın varlığı düşünülemez. Beden insanın doğal yanını ortaya koyarken tinin karşı cephesinde bulunur. Ancak beden tin sayesinde diğer

¹⁷³ Faruk Manav, Gökhan Gürdal, *age.*, s. 123-127.

¹⁷⁴ *Age.*, s. 121.

¹⁷⁵ *Age.*, s. 121.

¹⁷⁶ Olivier Cauly, *age.*, s. 82-83.

¹⁷⁷ *Age.*, s. 86.

¹⁷⁸ Soren Kierkegaard, *Kaygı Kavramı*, s. 37.

¹⁷⁹ *Age.*, s. 81.

¹⁸⁰ Faruk Manav, Gökhan Gürdal, *age.*, s. 127-128.

canlılardan farklı olmasını sağlayacak niteliğe sahip olmaktadır. Bu yüzden beden, tin olmadan tek başına var olamaz, tin de beden olmadan anlam ifade edemez. Sentez bölünmez bir bütünselliğe sahip olduğu için insan hem bedeninin hem tinin hem de ruhun birleşiminden oluşan bir sentezdir.¹⁸¹

İnsanda varoluşu gerçekleştirmede ikinci sentez, sonlu ile sonsuzun birbiriyle orantılı olduğu sentezdir. Kierkegaard, insanın varoluşunda, önemli olan kısım sonsuz olan kısım olduğunu ifade eder. Sonsuz olana sahip olma düşüncesi; varoluşu gerçekleştirmenin, benliği ortaya koymanın ön koşuludur. Ancak sonsuzluk geriye atılıp, sonluluk ön plana çıkarılırsa yani sonlu olanın yönetimi baskın olursa umutsuzluk durumu ortaya çıkar. Umutsuzluk durumu her ne kadar sonsuz ile sonlu arasındaki dengenin bozulmasına neden olsa da aslında insan varoluşunda belirleyici bir etkiye sahiptir. Çünkü umutsuzluk, insanın varoluşunu belirlemesinde bir bilinçtir ve bir ölçüdür.¹⁸²

Bilinç gelişerek ilerleme gösterir ve bilinçte gerçekleşen gelişimler, umutsuzluğun şiddetini belirler. Yani bilinç ne kadar artış gösterirse umutsuzluğun şiddeti de bilince paralel olarak artar.¹⁸³ Kierkegaard'a göre sonsuz bir ben'e sahip olduğunun bilincinde olmayan umutsuz kişi, kendini bilmeyen bir umutsuzluk hali içerisinde. Bu umutsuzluk bir yanılmadır ve bunu bilmemek ise yanılgıyı arttırmaktadır. Kişi bu durumla beraber hem umutsuzluğun hem de yanlışlığın içerisinde. Umutsuzluğunun bilincinde olmayan umutsuz kişi, gerçekten ve kurtuluştan uzaktır. Kendinde bu umutsuzluğun var olduğunun bilincinde değildir. Kendini bilmeyen umutsuz kişinin bu bilgisizlik hali, onun zihin olma bilincinin en düşük seviyesinde yer aldığını gösterir.¹⁸⁴

Umutsuzluğunun bilincinde olan umutsuz kişi, hem yaşamış olduğu umutsuzluğun ne olduğunu bilmek zorunda hem de açıklığı ve umutsuzluğu birlikte ele aldığı ölçüde kendini aydınlatmak zorundadır.¹⁸⁵ Buradaki umutsuzluk, bilincin gelişmesine paralel olarak "ben" gelişimini sağlamaktadır. Gelişen "ben" ile insan kendini bilmekte ve sonsuz olanın farkına varmaktadır. Bilinçli ben sayesinde insan

¹⁸¹ *Age.*, s. 127-128.

¹⁸² *Age.*, s. 129-130.

¹⁸³ Soren Kierkegaard, *Ölümcül Hastalık ve Umutsuzluk*, s. 52.

¹⁸⁴ *Age.*, s. 52-55.

¹⁸⁵ *Age.*, s. 57.

sonsuz olana ulaşabilmektedir. Dünya sonlu olan şeyleri bünyesinde barındırdığı için “ben”, sonlu olan şeylerin içinde bulunmaz. Bu yüzden insan varoluşunu, sonlu olan şeyler içerisinde gerçekleştiremez, gerçekleştirmeye kalkıştığı an benliğini yitirmiş olur. Önemli olan varoluşu gerçekleştirirken sonlu ile sonsuz olan arasındaki dengeyi iyi kurabilmektir.¹⁸⁶

İnsan varoluşunda etkili olan üçüncü sentez, ebedi ile zamansalın birleşiminden oluşan sentezdir. Bu sentez diğer sentezler gibi aktif olarak ortada değildir.¹⁸⁷ Kierkegaard’a göre zaman, sonsuz bir ardışıklık olarak tanımlanırsa geçmiş, şimdiki ve gelecek diye ifade edilir. Ancak bu ayrımın zamanda örtük olarak bulunduğunu söylemek pek mümkün değildir. Çünkü ayırım, zamanın sonsuz ile olan ilişkisi ve sonsuzun zamandaki izdüşümü vasıtasıyla ancak gerçekleşir. Zamanın ardışıklığı içinde “şimdiki zaman” bulunursa şayet bu ayırım daha doğru olacaktır. Ancak her “an”ın kendisi de geçip giden bir süreç olduğu için zamanın içinde; şimdiki zaman, geçmiş ve gelecek zaman olduğunu söylemek mümkün değildir.¹⁸⁸

Ona göre ebedilik ise şimdiki zamandır. Ebedilik için “geçmiş ve gelecek ayrımı yoktur, çünkü “şimdiki zaman”, yok edilmiş bir ardışıklık olarak vazedilmiştir.”¹⁸⁹ Ebedilik ile zamansallığın sentezi yeni bir sentez olmayıp, ruh ile beden sentezinin ifadesidir. Yani insanın, ruh ile bedeninin Tin tarafından gerçekleştirilen bir sentez olduğu fikriyle bu sentez uygunluk gösterir. Tin ortaya konulurken an da orda yer alır. Dolayısıyla insanın sadece an’da yaşadığı söylenebilir.¹⁹⁰

Ebedi ile zamansalın arasındaki sentez, dolaysız bir birliktelikten meydana gelmektedir. İkisi arasındaki ilişki, fiili olarak ortaya konulmamış birbirine içine yansıyan bir ilişkidir. Bu ilişki “An” sayesinde fiili bir sentez haline gelir. Çünkü Kierkegaard “An”ı bu sentezin ta kendisi olarak görür. An; geçmiş, şimdiki ve gelecek olmak üzere üç zaman dilimi arasındaki ayrımın anlam bulmasını sağlayandır.¹⁹¹ Kierkegaard’a göre “An, zaman ile ebediliğin birbirine temas ettiği noktadaki muğlaklıktır. An

¹⁸⁶ Faruk Manav, Gökhan Gürdal, *age.*, s. 129-130.

¹⁸⁷ Olivier Cauly, *age.*, s. 91.

¹⁸⁸ Soren Kierkegaard, *Kaygı Kavramı*, s. 81.

¹⁸⁹ *Age.*, s. 82.

¹⁹⁰ *Age.*, s. 84-85.

¹⁹¹ Olivier Cauly, *age.*, s. 91-93.

kavramı ile, zaman ile ebedilik sürekli bir temas noktası bulur, ebedilik de sürekli olarak zamanın alanını işgal ederken, zamansallık vazedilir.”¹⁹²

Kierkegaard için “An”, geçmiş ve geleceği olmayan bir şimdiyi ifade eden ve şimdiki zaman olma niteliği taşıyan ancak zaman belirleme için kullanılmayan bir ögedir. Aynı zamanda an, zamanın ve sonsuzluğun kendi bünyesinde birbirine temas ettiği bir belirsizliktir. Ebediyetin zaman içinde ortaya çıkmasını ve biçim değiştirme ihtimalini belirleyendir. Kierkegaard, insanın, geçmiş zamanın ve gelecek zamanın kaygısına düşmeden “An” da yani ebedi bir şimdiki zaman içinde yaşayarak varoluşunu gerçekleştirebileceğini söyler.¹⁹³

İnsan varoluşunda etkili olan dördüncü sentez, özgürlük ile zorunluluğun sentezidir. Kierkegaard’a göre insanın varoluşunda, zorunluluk ve olabilirlik eşit miktarda vardır. Nasıl ki ben’in sonluluğa ve sonsuzluğa ihtiyacı var aynı şekilde zorunluluğa ve olabilece de gereksinimi vardır. Ben, zorunlunun eksikliğinden umutsuzluğa düştüğü gibi olabilerin eksikliğinde de umutsuzluğa düşer. Ben, “zorunluluk kadar olasılık taşır, çünkü pekala kendisidir ama kendisi haline gelmek zorundadır. Ben, zorunluluktur, çünkü kendisidir ve olabildir, çünkü kendisi haline gelmek zorundadır. Eğer olabilir, zorunluluğu alt ederse ve böylece ben, olabilerin içine onu zorunlulukla ilintilendiren hiçbir bağlantı olmadan atılır ve kaybolursa, olabilerin umutsuzluğuna sahip olunur. Böylece ben, olabilerin içinde bir soyutluk haline gelir, yer değiştirmeyi başaramadan çırpınarak tükenir, çünkü onun gerçek yeri zorunluluktur.”¹⁹⁴

Kierkegaard insanın, varoluşunu özgür olduğu süre zarfında gerçekleştirdiğini düşünür. Özgürlüğün olduğu yerde zorunluluğa zıt olarak bu sentezde olanaklılık durumunun söz konusu olduğunu ifade eder. Zorunluluğun, insanın seçme özgürlüğünün olmadığı, iradesinin dışında gerçekleşen durumlarda ortaya çıktığını, özgürlüğün, insanın, varoluşunu gerçekleştirirken yapacağı seçimler sırasında meydana geldiğini, olanaklılığın ise içinde tüm varoluş olasılıklarını kapsayan seçenekleri bulundurarak, özgürlük aracılığıyla ortaya çıktığını söyler.¹⁹⁵

Özgürlüğün kendini göstermesi, ruhun ortaya çıkmasına bağlıdır. Ruh ise yalnızca insanda olduğu için bu yönüyle insan özgür bir varlıktır. Özgürlük sayesinde

¹⁹² Soren Kierkegaard, *Kayı Kavramı*, s. 85.

¹⁹³ Olivier Cauly, *age.*, s. 93-96.

¹⁹⁴ Soren Kierkegaard, *Ölümcül Hastalık ve Umutsuzluk*, s. 44-45.

¹⁹⁵ Faruk Manav, Gökhan Gürdal, *age.*, s. 131-133.

insan varoluşunu ortaya koyabilmekte ve benliğine değer kazandırabilmektedir. Özgürlük, insana seçenekler sunarken aynı zamanda olanak imkanları da sunmaktadır. İnsan bu olanak durumları arasında özgürce seçimlerde bulunarak varoluşunu ortaya koyabilmektedir.¹⁹⁶

Olanaklar, hem olumlu hem de olumsuz durumları bünyesinde barındıran seçeneklerdir. İnsan olanaklar arasında varoluşunu gerçekleştirirken hem sevindirici hem üzücü her türlü durumla karşı karşıya gelebilmektedir. Olanaklar, geleceğe dair durumlar olduğu için ve gelecek de belirsiz bir niteliğe sahip olduğu için insan, varoluşunu belirlemeye çalışırken kaygı durumu yaşamaktadır. Çünkü olanaklar, bünyesinde her türlü olasılığı içermekte ve bu durum kaygı yaratmaktadır.¹⁹⁷

Kierkegaard'a göre "Kaygı, belki baş dönmesi ile karıştırılabilir. Bakışlarını dipsiz gibi görünen uçurumun derinliklerine çeviren kişinin başı döner. Peki, bunun nedeni nedir? Uçurum olduğu kadar kendi gözüdür de, çünkü bakmamış olduğunu bir düşünün, bakmasaydı başı dönmezdi. Bu nedenle kaygı, ruh sentezi tespit etmek istendiğinde ortaya çıkan özgürlüğün baş dönmesidir ve özgürlük aşağıya doğru kendi imkanına bakarken kendisini desteklemek için sonluluğa tutunur. Özgürlük bu baş dönmesine yenik düşer."¹⁹⁸

Kaygıyla beraber insan, olanaklar arasında seçim yapma kararsızlığına düşmekle birlikte varoluşuna dair ilk adımı atmaktadır. Burada insan için önemli olan özgür bir şekilde karar vermiş olduğu seçimler ile varoluşunu gerçekleştirmesidir. Çünkü varoluşu, varoluş yapan zorunluluk değil olanaktır. İnsan bütün bu sentez öğelerini bünyesinde barındırır ancak her bir ögenin insanda bulunma derecesi ve baskınlığı farklıdır. Öğelerin baskınlıkları, varoluş alanlarına göre farklılık göstermektedir.¹⁹⁹

1.3.Varoluş Alanlarına Göre İnsan Sınıflandırması

Kierkegaard felsefesinin temel konusu, varoluş ve yaşamdır. Yaşamdan kastedilen, her bireyin kendine özgü sahip olduğu kendi yaşamıdır. Kierkegaard, insanın varoluşunu problematik olarak nitelmiştir ve hayatı boyunca bu problemi çözmeye çalışmıştır.²⁰⁰ Felsefesini bu düşünce doğrultusunda şekillendirmiş; yaşama,

¹⁹⁶ *Age.*, s. 131-133.

¹⁹⁷ *Age.*, s. 131-133.

¹⁹⁸ Soren Kierkegaard, *Kaygı Kavramı*, s. 130.

¹⁹⁹ Faruk Manav, Gökhan Gürdal, *age.*, s. 131-134.

²⁰⁰ Aliye Çınar, *Varoluşçu Teolojide İnsan ve Anlam*, s. 29.

anlam kazandırmaya ve insanı, varoluşun bilincine vardırırmaya çalışmıştır. Hayatını “doymuşluğu içinde uyuklayan insanları nasıl uyandırabileceğini düşünmekle” geçirmiştir.²⁰¹

Kierkegaard felsefesinde varoluş bir süreçtir. Bu süreçte önemli olan şey insanın varoluşunu, nasıl gerçekleştirmeye çalıştığıdır. Kierkegaard, “nasıl” sorusunu temel alarak varoluştta nelerin meydana geldiğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Varoluşa dair bu düşüncesinden hareketle varoluş alanları ortaya koymuştur. Kierkegaard, varoluşun somut bir eylem olduğunu göstermeyi ve varoluş alanlarında insanı, deneyimlerle ortaya koymayı amaç edinmiştir.²⁰²

Kierkegaard, insanın yaşamına yön veren üç varoluş alanından bahsetmektedir. Bu varoluş alanlarını birebir kendisi yaşamıştır. Kierkegaard için öncelikli olan şey, insanın kendi varoluşunun farkında olmasıdır. Çünkü bireysel varoluş alanlarından herhangi birine geçiş ancak insanın, birey olarak varoluşunun farkına varmasıyla söz konusu olur.²⁰³ Bu varoluş alanlarından insan, hangisini seçerse o alanın nitelikleri doğrultusunda kendisini ortaya koymuş olacaktır. Kierkegaard için insan, ya kendisini temel alan ya başkalarını temel alan ya da Tanrı’yı temel alan yaşam alanlarından birini seçmektedir. Yaşamını ve kendisini seçtiği yaşam alanı doğrultusunda gerçekleştirmeye çalışmaktadır.²⁰⁴

Kierkegaard, insanın, yaşamış olduğu yabancılaşma, umutsuzluk ve suç duygusu sayesinde bu üç varoluş alanının niteliklerini ve birbirlerinden farklı olduklarını öğrendiğini söyler. Yani insan, yaşamış olduğu bu olumsuz duygular sayesinde bazı varoluş alanlarının diğerlerine göre daha sağlam ve daha gerçek olduğunun bilincine varır. Sağlam ve gerçek varoluş alanına ulaşmak ise Kierkegaard için akıl ile değil inançla ile mümkün olur.²⁰⁵

Kierkegaard bu yaşam alanlarını estetik, etik ve dini olmak üzere üç gruba ayırır. Bu alanlar birbirlerine karşı hem dışsaldır hem de herhangi ikisi veya üçü arasında nitelikler olarak uyum söz konusudur. Bu uyum ani bir kriz ile beraber bozulabilmektedir. İnsan, bu süreçte üç varoluş alanı arasında seçim yapmak zorunda

²⁰¹ *Age.*, s.27.

²⁰² Faruk Manav, Gökhan Gürdal, *age.*, s. 69.

²⁰³ Mirpenç Akşit, “İbni Sina ile Kierkegaard’ın Ölüm Anlayışının Karşılaştırması”, *Akademik Bakış Dergisi*, S:39, Kırgızistan, 2013, s. 9

²⁰⁴ Kamuran Gödelek, *age.*, s. 57-58.

²⁰⁵ Ahmet Cevizci, *age.*, s. 510.

kalarak birine bağlanmaktadır.²⁰⁶ Bu seçim ise kişinin kendi başına karar vermesiyle gerçekleşmektedir. Çünkü Kierkegaard'a göre her birey özgürdür ve bu üç alandan hangisini seçeceğine sadece kendisi karar verir.²⁰⁷

Kierkegaard, bu kriz durumu yaşanmadan kişinin, kendisi için doğru olan yaşam alanını seçebilmesi için öncesinden kendisini test ederek, ölçerek kendisini denemesini önermektedir. Kierkegaard, bu üç varoluş alanının, kendi içerisinde her insanın hayatına yön verebilecek kural ve nitelikler barındırdığını düşünmektedir. Aynı zamanda üç yaşam biçimi ve üç insan tipi ortaya koyduğunu belirtmektedir.²⁰⁸

Alanlar arası geçiş bir iradeyle, bir de sıçramayla gerçekleşmektedir. Estetikten etik alana geçiş irade ile, etik alandan dinsel alana geçiş sıçramayla gerçekleşmektedir. Bu yüzden kişi bu alanlardan hangisiyle varoluşunu gerçekleştireceğini kendisinin bulması gerekmektedir.²⁰⁹

1.3.1.Estetik Alanında İnsan

Kierkegaard'ın varoluş alanlarına göre insan sınıflandırmasında yer alan ilk varoluş alanı estetik alandır. Estetik alanın en belirgin özelliği dolaysızlıktır. Bu yüzden bazı zamanlarda Kierkegaard, bu alanı “dolaysızlık” alanı olarak nitelendirmiştir. Bu alanda insan, duygu üzerine kurulu bir düzenden hareket etmektedir.²¹⁰ Kierkegaard'a göre dolaysız bir şekilde insan, sadece duyguları temel alarak, yaşamını ve varoluşunu ortaya koymaya çalışmaktadır: “Estet, duyularımı kullanma hastasıdır, bir hedonisttir; üzerinde yoğunlaştığı tek şey kendisine en iyi deneyimleri ve bunların en enteresan olanlarını yakalamaktır.”²¹¹ Kierkegaard'a göre estetik alanda yalnızca güzel olanla ilişki halinde olma durumu söz konusudur. Bu ilişki ise sadece kadınlar ve edebiyat üzerinedir.²¹²

Kierkegaard insanın, tin ile beden, sonlu ile sonsuz, özgürlük ile zorunluluk sentezlerinden oluşan bir varlık olduğunu ancak estetiğe dayalı varoluş alanında sentez

²⁰⁶ Kamuran Gödelek, *age.*, s. 57-58.

²⁰⁷ Soren Kierkegaard, *Aforizmalar*, Çeviren.; Nur Beier, Pinhan Yay., İstanbul, 2013, s. 6.

²⁰⁸ Kamuran Gödelek, *age.*, s. 57-58.

²⁰⁹ Muharrem Şahiner, “Kierkegaard'a Göre İmanın Gereği: Bireysel Varoluş”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, S:14, Mardin, 2017, s. 296- 297.

²¹⁰ Çetin Türkyılmaz, *age.*, s. 23.

²¹¹ Soren Kierkegaard, *Aforizmalar*, s. 8.

²¹² Soren Kierkegaard, *Baştan Çıkarıcının Günlüğü*, Çeviren.: Süha Sertabiboğlu, Ayrıntı Yay., Ankara, 2002, s. 134.

ögeleri arasında uyum ve denge bozulduğu dile getirir. Bu alanda insan sentezine dair sadece beden, sonlu ve zorunluluk ögeleri ön plandadır. Sonsuzla olan ilişki geri plandadır. Kaygı durumu yaşanmamakta ve özgürlük anlayışı tek bir doğrultuda ilerlemektedir. Oysaki Kierkegaard için özgürlük, hem arzu ve istekleri gerçekleştirebilme hem de sorumluluk bilincine sahip olabilme gibi iki özellik doğrultusunda gerçekleşmektedir. Bu alanda ise insan; sadece arzu ve isteklerinin peşinde koşmakta, yaşayacağı hazzı temel almakta, sorumluluktan kaçmakta, sorumluluk gerektiren bütün sosyal rollerden kaçınmakta ve iyi ya da kötü değerlere bağlı kalmaktan uzak durmaktadır.²¹³

Sadece haz odaklı olan bu yaşam, Kierkegaard tarafından dolaysız yaşam alanı olarak tanımlanmaktadır. Çünkü kişi sadece kendisi için yaşama amacı gütmektedir.²¹⁴ Dünyayla ve başkalarıyla yüzeysel bir ilişki içerisindedir. Onları kendi çıkarı ve kendi menfaati için kullanmaktadır.²¹⁵ Bununla beraber zamanın beraberinde getirmiş olduğu arzu ve istekler arasında kalarak gelgitler yaşamakta ve hayatına dair her şeyi tüm olasılıklar dahilinde, hayal gücü doğrultusunda, duygusallık üzerine oynayarak gerçekleştirmeye çalışmaktadır.²¹⁶ Aynı zamanda bu alanda yer alan insan, varoluşunu gerçekleştirirken edilgen konumda olan ve özgürlükten mahrum olan bir insandır. Varoluşu kendi kontrolü dışında gerçekleşmektedir.²¹⁷

Duyguların ve iç güdülerin hakim olduğu estetik alanındaki insan, ahlaki evrensellikten bağımsız, hiçbir şeye inancı olmayan sadece haz ve beğeni üzerine varoluşunu gerçekleştirmeye çalışan bir varlıktır. Bu alanda kişi haz odaklı olduğu için hayatı, kesinlikten tamamen uzaktır. Gelecek ve geçmiş kavramlarına dair zihni herhangi bir netliğe sahip değildir. Bu yüzden herhangi bir kimse bu alandaki insan hakkında yargıda bulunamaz.²¹⁸

Sadece “an” da yaşamayı kendine amaç edinmektedir. Çünkü estetik alanda yer alan insan için o anda yaşanacak olan arzu ve haz önemlidir. Bu yüzden süreklilik

²¹³ Faruk Manav, Gökhan Gürdal, *age.*, s. 69-70.

²¹⁴ Kamuran Gödelek, *age.*, s. 59.

²¹⁵ Erol Çetin, “Kierkegaard’ın Estetik Varoluş Aşamasına Yönelik Görüşlerinde Öne Çıkan Hususlar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi-The Journal Of International Social Research*, S: 47, 2016, s. 1047.

²¹⁶ H.J. Blackam, *age.*, s. 18.

²¹⁷ Paul Strathern, *90 Dakika’da Kierkegaard*, Çeviren.: Murat Lu, Gendaş Yay., İstanbul, 1999, s. 34.

²¹⁸ Faruk Manav, Gökhan Gürdal, *age.*, s. 70-71.

gerektiren durumlardan uzak durmaktadır. Geleceğe dair hiçbir sorgulama ve plan yapmamaktadır. An odaklı yaşadığı için, zaman kavramı kendisinde tek boyutlu ilerlemekte ve tinsellikten uzak olmasına sebep olmaktadır. Çünkü tinsellik, gerçek anlamda yaşanan zamanda gerçekleşmektedir.²¹⁹

Tinsellikten uzak olan insan, nefesine düşkün olur ve var olma cesareti gösteremez. An odaklı yaşadığı için de yaşamına dair bir istikrar durumu söz konusu değildir. Hayatına ve arzularına yönelik, düşünce ve plan içerisinde olabilir ancak hiçbiri gerçek anlamda gerçekleşen eylemler değildir. Çünkü sadece hazzla yönelik gerçekleştirilen eylemler, sadece o anda kalmakta ve estetik alanda yok olup gitmektedir.²²⁰

Kierkegaard estetik alanında yer alan insan için seçeneklerin, farksız nitelikte olduğunu düşünür. Çünkü iki seçenek arasında tercih yapmak bu alandaki insan için gereksizdir ve sıkıntı giderici değildir.²²¹ Kierkegaard'a göre estetik seçim yapan kişinin yaptığı seçimler gündeliktir ve bu kişi kendisini çoklukta kaybetmektedir: "Seçimin tamamen içe dönük bir kişilikle gerçekleştirilmesi ölçüsünde, kişinin mizacı arınır ve kişi aşkınlığı tüm varoluşuna nüfuz eden ebedi güçle ilişki kurar. Bu başkalaşım, bu yüksek kabul, yalnızca estetik bir seçim yapan kişi tarafından asla keşfedilemez."²²² Bu alanda yer alan insanlar, sıkıntılarını gidermek için hazzı aramaktadır ve acıları sürekli gerçekleştirdikleri değişimlerle gidermeye çalışmaktadır. Bu yüzden Kierkegaard, bu alanda varoluşunu gerçekleştirmeye çalışan insanın, bir benliğe sahip olmadığını ve kendisinin farkında olmadığını ifade etmektedir.²²³

Kierkegaard'a göre kendisinin farkında olmayan estetikçi insan, kendi olmayı istememenin umutsuzluğu içerisinde ve bilinçten yoksundur. Kendi olmayı istemeyen bu umutsuzluğu, Kierkegaard, güçsüzlüğün umutsuzluğu olarak tanımlar. Yani hiçbir yere ve özellikle de inanca götürmeyen bir umutsuzluktur. Ona göre inancın gerçekleşmesi için ilk koşul, insanın kendi olmayı isteyen umutsuzluğa

²¹⁹ *Age.*, s. 70-71.

²²⁰ *Age.*, s.70.

²²¹ *Age.*, s.71.

²²² Soren Kierkegaard, *Etik Estetik Dengesi Kişiliğin Gelişiminde*, s. 16.

²²³ Faruk Manav, Gökhan Gürdal, *age.*, s. 71.

yönelmesidir. Çünkü kendi benine yönelen ve onu bulmaya çalışan bir insan, gerçek bir inanç sahibi olur.²²⁴

Kierkegaard'a göre insan, estetiksel yaşamı an odaklı yaşadığı için kendi içerisinde bu yaşama dair belli bir bilgiye sahip değildir. Bu yüzden kendisine bu konuda yönelen insanları, güvenilir bir şekilde bilgilendirmesi, yönlendirmesi söz konusu değildir. Estet insan, sahip olduğu bilgi ve deneyimler sayesinde birçok entelektüel yetenek ortaya çıkartabilmekte ve geliştirebilmektedir. Ancak bu durum belli bir sınır doğrultusunda ve şeffaflıktan yoksun olacak şekilde gerçekleşmektedir.²²⁵

Herkes gibi estetik alanında yaşayan insan da hayatına dair bir yaşam görüşü ortaya koymayı ve hayatını anlamlandırmayı kendine amaç edinmektedir. Bu amaca yönelik hayatın tadını çıkarma anlayışı, estetik alanında yer alan insan için temel yaşam görüşü olmaktadır. Ancak hayatın tadını çıkarma düşüncesi, estetik alanındaki insan için temel anlayış iken, bu anlayışın gerçekleşmesini sağlayan koşulların, bireyin dışında belirlendiğini ortaya koyan bazı estetikçi yaşam görüşleri bulunmaktadır.²²⁶

Bu durumda birinci görüşe göre insanda beklenen kişilik, yetenekler doğrultusunda ortaya konulmaktadır. Yani matematik, ticari, şiir, sanat, felsefe ve pratiğe dayalı yetenekler dahilinde kişilik sunulmaktadır. Bu yaşam görüşüne göre kişi, bu yetenekleri geliştirdiği takdir de hayatın tadına ve zevkine varmaktadır.²²⁷

İkinci yaşam görüşüne göre arzular temel alınmalıdır. Hayat arzuları gerçekleştirmek ve tatmin etmek üzere yaşanmalıdır. Ancak bu şekilde yaşamın tadı çıkarılmaktadır. Oysa ki arzular, belli bir yapıya sahip değildir ve kendi içerisinde çeşitlilik göstermektedir. İnsan, arzularını geliştirerek kendine her ne kadar sanatsal nitelik kazandırmaya çalışsa da kişilik olarak gündelik olmaktan kurtulamaz. Çünkü yaşamın tadını çıkarmaya çalışırken sadece o an' a odaklanmakta ve o anda arzusunu tatmin etmeye çalışmaktadır.²²⁸ İnsan, her şeyin keyfine bakıp eğlenmeye, arzularını tatmin etmeye çalışırken, tadını çıkarmaya çalıştığı eğlencenin kendisine bağlı

²²⁴ Soren Kierkegaard, *Ölümcül Hastalık ve Umutsuzluk*, s. 10.

²²⁵ Soren Kierkegaard, *Etik Estetik Dengesi Kişiliğin Gelişiminde*, s. 25-26.

²²⁶ *Age.*, s. 28-30.

²²⁷ *Age.*, s. 28-30.

²²⁸ *Age.*, s. 28-30.

olduğunu sanır oysaki eğlence dışsal bir şarta bağlıdır ve kendisinin kontrolü altında değildir.²²⁹

Estetikçi insan hiçbir eylemde bulunmaz. Çünkü bir eylemin var olabilmesi ve anlam kazanabilmesi için sürekliliğin olması gerekmektedir. Estetik yaşamı benimseyen insanda ise an odaklı yaşama anlayışı hakimdir ve bu yüzden süreklilik söz konusu değildir. Sadece kendi keyfi için çeşitli araştırmalarda bulunma durumu söz konusudur. Üzerinde yoğunlaşmış olduğu işlere karşı arzu ve isteği bittiği an kolaylıkla köşeye çekilebilecek kadar tembeldir. Dünyayla olan bağlantısı bir an çok kuvvetli, bir an çok zayıftır.²³⁰

Kierkegaard'a göre bu tip insanlar duygusal, kalpsiz ve ironiktir. Yaşamla olan bağlantılarını çoklu duygular ve durumlar aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Kendilerinde oluşan tembellikler ve isteksizlikler tutku aracılığıyla ortadan kalkmaktadır. Çünkü tutku, bu alandaki insan için her şeye karşı gözlerini açıp dikkatini vermesini sağlayan temel bir duygudur. Tutku sayesinde ruhuna ve aklına dair sıkıntılı olan her şeyi unutmaktadır.²³¹

Estetiksel yaşamı benimseyen insan, tüm ruhunu ve irade gücünü yaşanan o an'a göre gerçekleştirmekte ve o an da onu tanıyan başka bir an da onu tanımakta güçlük çekmektedir.²³² Bu alandaki insan, an'a göre değişen kişiliğini estetik üzerine değerlendirdiği vakit benliğinin birçok açıdan içe doğru şekillenmiş, çeşitli yoğunluk durumu içerisinde kalmış olduğunu fark etmektedir. Onun benliği ve ruhu bu çeşitlilik üzerine kurulmaktadır.²³³

Kişisel varlığı, ruh haline odaklanmakla meşguldür. Ne kadar ruh haline dalarsa o kadar an'a ait olup zevk almaktadır. Ruh haline dalmakla aynı zamanda yaşam hafızasından uzak kalmakta ve gelgitler yaşamaktadır. Çünkü ruh haline uyma mevzusunu, estetiksel olarak yaşayan insan, sadece bir anlık da değil bütün anlarda gerçekleştirme düşüncesindedir. Yapı olarak ruh halinin içinde olup, ruh halinin kendisinden oluşmaktadır. Yani dış merkezli bir ruh haline sahiptir. Kendisini, özgür iradesiyle değil kendi dışında ve kendi ihtiyaçları doğrultusunda seçmektedir.

²²⁹ *Age.*, s. 35.

²³⁰ *Age.*, s. 39.

²³¹ *Age.*, s. 40-41.

²³² *Soren Kierkegaard, Etik Estetik Dengesi Kişiliğin Gelişiminde*, s. 40-41.

²³³ *Age.*, s. 68.

Kendisini ihtiyaçlar kategorisi doğrultusunda seçerek aslında kendisini, kendi özgürlüğü içinde görememekte ve bu özgürlük içerisinde kendisini seçmemektedir.²³⁴

Kierkegaard bu tarz insanların, hayatları boyunca kendisi olmayı başaramamış insanlar olduğunu söyler. Varoluş alanları arasında bu alan en alt kısımda yer alır. Çünkü Kierkegaard için varoluş, sonlu olanın sonsuz olana doğru gerçekleşmesidir. Estetik yaşamda ise insan, hep sonluluk içerisinde kalıp haz odaklı yaşamayı tercih ederek kendisini gerçekleştirmekten uzak kalır.²³⁵

Kierkegaard kendisini gerçekleştirmekten kaçan estetikçi insanın, benlik yoksunu olduğunu iddia eder. Benlik yoksunluğu ise estetikçi insanı, umutsuzluğa düşüren en önemli nedendir.²³⁶ Çünkü estetikçi insan, sürekli eğlence ve haz peşindedir. Bir insanın her anında haz duyması imkansız olduğu için kişi farkında olsun veya olmasın umutsuzluk içerisine düşmektedir.²³⁷ Kierkegaard'a göre haz peşinde koşarak kendi olmaktan kaçan ve umutsuzluğa düşen estetikçi insan için “ebedi geçerlilikte kendisinin bilincinde olması, dünyadaki her şeyden bir an daha önemlidir.”²³⁸

Sonlulukta kalıp kendisi olmaktan kaçan kişilere dair bu alanda üç örnek vardır. Bunlar Don Juan, Faust ve Johannes karakterleridir. Estetik alanın ilk temsilcisi olan Don Juan, yaşamını duygulara ve eğilimlere göre gerçekleştirmektedir. Bu durum kendisinde kişilik bölünmesine neden olmaktadır.²³⁹ Tinsel varlığının bilincinde olmadan kendisi olmaktan kaçarak, arzu ve zevk alma temelli dolaysız bir yaşam sürmektedir.²⁴⁰ Bu yaşamla beraber umutsuzluk durumu yaşamaktadır. Çünkü kendisinden memnun değildir. Kendi benliğinden ve kişiliğinden kaçarak kendi olmayı istememekte, başka bir benliğe bürünmeye çalışmakta ve yeni bir ben olmayı arzulamaktadır. Bu durum ise kendisinde umutsuzluk yaratmaktadır.²⁴¹

²³⁴ *Age.*, s. 71-73.

²³⁵ Çetin Türkyılmaz, *age.*, s. 24.

²³⁶ Erol Çetin, “Kierkegaard’ın Estetik Varoluş Aşamasına Yönelik Görüşlerinde Öne Çıkan Hususlar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi-The Journal Of International Social Research*, S: 47, 2016, s. 1048.

²³⁷ Muharrem Şahiner, *agm.*, s. 297.

²³⁸ Soren Kierkegaard, *Etik Estetik Dengesi Kişiliğın Gelişiminde*, s. 46.

²³⁹ Çetin Türkyılmaz, *age.*, s. 24.

²⁴⁰ Kamuran Gödelek, *age.*, s. 60.

²⁴¹ Çetin Türkyılmaz, *age.*, s. 24-25.

Kierkegaard kişinin bu umutsuzluk durumundan, bilincin gelişimi aracılığıyla kurtulamayacağını dile getirir. Yani bilinçteki gelişimin derecesi ne kadar artarsa artsın bu umutsuzluk durumundan kurtulma söz konusu değildir. Varoluşsal sıçrayışı gerçekleştirip umutsuzluktan kurtulmak için, bilinçlenmenin dışında kişinin yapması gereken iki davranış vardır: Kendini adama ve özgür bir seçim yapma. Ancak bu şekilde kişi, ya yapacağı seçimle bir üst aşamayı seçip varoluşsal sıçramayı gerçekleştirecek ya da umutsuzluğunun bilincinde olmadan aynı şekilde hayatını sürdürmeye devam edecektir.²⁴²

Don Juan, umutsuzluk durumundan kurtulamamış, anlık zaman dilimlerinde çeşitli tesadüfler sonucu oluşmuş bir imgedir. Kendi olmayı gerçekleştirememiş, çoklu arzuların peşinde koşan figür niteliğinden yoksun, bir figürdür. Hiçbir zaman sabit bir biçime sahip olmadan sadece beliren bir imge olarak kalan ve oluşum halini hiçbir zaman tamamlayamayan, onu sürekli devam ettirmek zorunda kalan bir kişiliktir. Geçmişine ve tarihine dair net bir bilgiye ulaşmak mümkün değildir.²⁴³

Psikolojik ve tarihsel belirlenimler açısından kendisinde yaşanan bu eksiklikler, onun sahip olduğu tek hakikattir. O her türlü etik değerlendirmeden ve her türlü bilinçli düşünümünden uzak, şehvetperestliğin şeytani gücünün olumlaması olarak arzusunun kendisinde sınırsız yaygınlaştığı bir kişiliktir. Sahip olduğu belirlenimsiz şehvetperestliği, varlığını müzik alanında göstermektedir. Çünkü müzik, arzu gibi özneliği temsil etmektedir. Müziğin özneliği, hem arzusunun özneliğini yansıtmakta hem de Don Juan'ın ruhunun dışsallığına ve içselliğine cevap vermektedir.²⁴⁴

Müzik, Don Juan karakterini aracısız olarak aktaran tek aracısız araçtır. Çünkü Don Juan, duyusallığa sahip bir karakterdir. Duyusallık, aracısız yaşanan bir haldir. Bu aracısız hal, yine aracısız aktarma aracı olan müzik ile anlaşılmaktadır. Don Juan, müzikal olarak yorumlandığında, tutku kendisinde sonsuz bir bütünlüğe sahiptir. Hayatını tutku ve tensel haz üzerine kurmaktadır.²⁴⁵ Müzik onu bir birey olmaktan ziyade bir güç olarak ortaya koymaktadır.²⁴⁶ Fikir olma ve kişi olma arasında gelgitler

²⁴² *Age.*, s. 24-25.

²⁴³ Olivier Cauly, *age.*, s. 108-110.

²⁴⁴ *Age.*, s. 108-110.

²⁴⁵ Faruk Manav, Gökhan Gürdal, *age.*, s. 72.

²⁴⁶ Soren Kierkegaard, *Müzikal Erotik ya da Dolaylı Erotik Evreler*, Çeviren.: Merve Elma, Pinhan Yay., İstanbul, 2015, s. 83.

yaşatmakta ve bu gelgitler birer müzikal titreşim olarak nitelendirilmektedir. Çünkü duyusallığın hakim olduğu bir karakterde, bilince ve düşünsel yana rastlamak mümkün değildir.²⁴⁷ Don Juan'da “dilini, akli başında düşüncelerin, düşüncenin yorucu kazanımlarının yeri yoktur; orada yalnızca tutkunun sesi, arzuların oyunu ve sarhoşluğun vahşi sesi işitilir. Orada her şey haz çevresinde yalnızca baş döndürücüdür.”²⁴⁸

Birey olma çabasından daha çok bedensel hazlar üzerine yoğunlaşma durumu söz konusudur. Bu yüzden Don Juan, bedeni temsil etmektedir.²⁴⁹ Ruha tamamen karşıt olan duyumsallık olarak karşımıza çıkar.²⁵⁰ Yani Don Juan “duyumsal hayatın dolayimsızlığı, ruhun inkarıdır.”²⁵¹ Ruhtan uzak olması ise kaygıdan yoksun olduğunu göstermektedir. Kaygı yaşamayan bir kişilik olduğu için ve aracısız bir niteliğe sahip olduğu için geçmişe ve geleceğe dair sorumluluk duymamaktadır. Sadece o anda yaşamaktadır. Ahlakla dair hiçbir nitelik taşımayan, erotik yaşamın zirvesinde olan, düşüncenin duyusallığından yani düşünceye dair her şeyden uzak olan bir kişiliktir. Düşüncenin duyusallığı eğer kendisinde bulunursa, sahip olduğu aracısızlık durumu ortadan kalkmış olacaktır. Bu yüzden düşünceyi yansıtan dil ile bu kişilik izah edilemez. Onun yerine duyusal bir araç olan müzik, onun aracısız halini aracısız olarak izah edebilmektedir.²⁵² Yapı olarak sürekli bir yok oluş halinde olan Don Juan, şehvetperestliğin şeytani gücünü temsil eden müzik aracılığıyla da yok olmaktadır.²⁵³ Sahip olduğu bütün özelliklerden ötürü etik ve din alanlarına tamamen uzak ve aykırıdır.²⁵⁴

Estetik alanı temsil eden ikinci karakter Faust'tur. Faust'ta, Don Juan gibi tin karşıtıdır. Don Juan'dan farkı, zihni ve bilinci kullanarak baştan çıkarıcılığı gerçekleştirmesidir. Don Juan'ın aksine haz üzerine değil bilgi üzerine yoğunlaşmakta ve bilgiyi aramaktadır.²⁵⁵ Şeytanilik bakımından Don Juan'dan bir üst seviyede yer almaktadır. Don Juan, şeytanilik olarak duyumsalın, Faust şeytanilik olarak,

²⁴⁷ *Age.*, s. 65.

²⁴⁸ *Age.*, s. 62.

²⁴⁹ Faruk Manav, Gökhan Gürdal, *age.*, s. 72.

²⁵⁰ Soren Kierkegaard, *Müzikal Erotik ya da Dolayimsız Erotik Evreler*, s. 61.

²⁵¹ *Age.*, s. 90.

²⁵² Faruk Manav, Gökhan Gürdal, *age.*, s. 72-73.

²⁵³ Olivier Cauly, *age.*, s. 111.

²⁵⁴ Faruk Manav, Gökhan Gürdal, *age.*, s. 73.

²⁵⁵ Abdullah Durakoğlu, *Kierkegaard'ta İnsan ve Varoluş Problemi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s. 77.

Hristiyanlık tarafından dışlanmış olan maneviyatın temsili ifadesidir.²⁵⁶ İkisi arasındaki ortak özellik; ikisinin de Hristiyanlık tarafından gerçekleştirilen tin ile ten arasındaki ayrılığı temsil ediyor olmasıdır.²⁵⁷

Aynı zamanda ikisi “*Ya/Ya Da: Yaşamdan Bir Kesit*” adlı eserde baştan çıkarma kısmında birbirine zıt iki figürdür. Don Juan, kadınların varoluşlarını, benliklerini dikkate almaksızın arzularından hareketle onların dişiliğinden yararlanmayı onları baştan çıkarmayı kendisine amaç edinen bir figürken, Faust, düşünümsel odaklı, bilgiye dair bütün beklentilerini ve umutlarını kesmiş bir bilgi figürü olan baştan çıkarıcı bir figürdür. Hazdan ziyade bilgiyle ilgilenmektedir. Faust, mutlaklık arayışında bulunurken, bilgi zayıf ve güçsüz kalmakta, baştan çıkarma ise ilaç olarak gelmekte ve bunun sonucunda bilgidan umudunu kesmektedir. Faust, bilinçli bir baştan çıkarma stratejisi uygulayarak yaşamını dolaysızlık üzerine kurmaktadır.²⁵⁸

Estetik alanı temsil eden üçüncü kişilik ise Johannes isimli bir figürdür. Johannes, Kierkegaard’ın Regine ile olan ilişkisinde ortaya çıkan olayların hayali bir karakterle anlatıldığı bir figürdür. Don Juan, karşıtı bir kişiliktir. Don Juan, duygular üzerine haz edinmeyi amaç edinirken, Johannes haz üzerine düşünümünden haz almayı amaç edinmektedir. Bu yüzden Johannesi baştan çıkarıcı şey, nişanlısı Cordelia’dan ziyade kendisi tarafından kendisinin baştan çıkarılma sanatı ve bu sanattaki derinliktir.²⁵⁹

Johannes, bilinçli bir baştan çıkarma stratejisine dayalı bir arzu anlayışına sahiptir. Dolaysız haz anlayışına sahip değildir. Bu yüzden onun baştan çıkarıcılığı, yüksek oranda hayali ilişki durumuna dayalıdır. Entelektüel olduğu kadar şiirsel bir figürdür. Kendi kendine kendisinin yarattığı olmak isteyen bir figürdür. Hayatı, şiirsel olarak yaşamayı amaç edinen denemeler üzerine kuruludur.²⁶⁰

Estetik alanda her şey haz amaçlı ve an odaklı yaşandığı için bu yaşam alanında her şeye kayıtsız kalma, sorumluluk almaktan uzak durma, etik değerlerden uzak durma ve kendini seçme sorumluluğundan kaçma durumları söz konusudur. Johannes figüründe de bu durumları görmek mümkündür. Çünkü Johannes, evlilik ve

²⁵⁶ Soren Kierkegaard, *Müzikal Erotik ya da Dolaysız Erotik Evreler*, s. 63.

²⁵⁷ Olivier Cauly, *age.*, s. 111.

²⁵⁸ *Age.*, s. 111-113.

²⁵⁹ *Age.*, s. 112-114.

²⁶⁰ *Age.*, s. 112-114.

nişanlılık gibi insana sorumluluk yükleyen, bağlanmayı gerektiren durumlara hem karşı hem de uzaktır. Çünkü sorumluluk gerektiren durumların, özgürlüğü kısıtladığını düşünmektedir. Bu yüzden ona göre nişan, etik olarak sıkıcı bir durumdur. Nişanla beraber kişi, kişi olmaktan çıkıp eş konumuna gelmektedir. Bu yüzden o hiçbir zaman sevgilisi Cordelia'ya fiziksel anlamda sahip olmak istememiştir. Bu düşüncesiyle de beraber bedensel tutkular olmadan da estetik varoluş alanına ait özelliklerin taşınabileceğini göstermiştir.²⁶¹

Onun haza ve tada karşı anlayışı, düşünümüne dairdir. Bedensel hazlardan ziyade düşünsel hazlara önem vermektedir. Yani düşünceye dair tatlarla ilgilenip sanatsal olana odaklanmaktadır. Bu yönüyle kendisinde tinselliğin var olduğu anlaşılmaktadır. Arzu ve isteklerine diğer baştan çıkarıcılardan farklı olarak, akıl doğrultusunda yönelmektedir. Arzu ve haz dürtülerini akıl ile kontrol altında tutmaya çalışmaktadır. Temeli kaygı ve umutsuzluktan oluşan bir hayata sahiptir. Yaşadığı sıkıntıları düşünsel hazlar ile gidermeye çalışmaktadır. Bu yüzden istekleri bedensel niteliklerden zihinsel niteliklere doğru kaymaktadır.²⁶²

Bütün estetik figürler, öyle ya da böyle içerisinde buldukları konumların farkına varmıştır. Kendileri için estetiğin hakikat olmadığını farkında olmasalar da bu durumu bir şekilde bilmişlerdir. Estetik alan, bu alanda yaşamayı tercih eden insanlar için sadece olasılık imkanı sunmaktadır. Yani olasılığın varlığı, bu alanda söz konusudur. Bu alandaki yaşam, görüntü itibarıyla dolu bir yaşam gibi gözükse de temel de boşluğu temsil eden, mutsuzluk ve yanılsama üzerine kurulu olan bir yaşam alanıdır. Bu alanı tercih eden insanlar, hayatlarını hazlara, tutkulara ve içgüdülere göre sürdürmektedirler. Bilinçli ve özgür seçimlere dair herhangi bir davranışta bulunmadıkları için sorumluluk ve ödev duygusundan yoksunlardır.²⁶³

Yapılan bütün davranışlar zevk amaçlı o anda gerçekleştirilmektedir. An'a göre sürekli hazzı yenileme isteği, beraberinde acı ve sıkıntıyı doğurmaktadır. Yaşanan acı ve sıkıntıdan yine haz yoluyla kurtulmaya çalışılmaktadır. Olası bir durumda bu umutsuzluk durumunun ve yaşanan acının derecesi artarsa bu alandaki

²⁶¹ Abdullah Durakoğlu, *Kierkegaard'ta İnsan ve Varoluş Problemi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s. 78.

²⁶² *Age.*, s. 78.

²⁶³ Olivier Cauly, *age.*, s. 120

birey, vereceği karar ile ve yapacağı seçimle bir sıçrama gerçekleştirerek etik veya din alanına geçebilmektedir.²⁶⁴

1.3.2.Etik Alanında İnsan

Kierkegard'ın varoluş alanlarına göre insan sınıflandırmasında yer alan ikinci varoluş alanı etik alanıdır. Bu alan yüzünü hem estetiğe hem de dinsel olana çevirmiş bir geçiş alanıdır.²⁶⁵ Geçiş alanı olması hem estetik alandan hem de dini alandan eleştiri almasına neden olmuştur. Estetik alanında evlilik ve duyusallık üzerine, din alanında ise “mutlak olan ahlaki görev mi yoksa Tanrı'ya karşı olan görev mi ” üzerine eleştiriler almıştır.²⁶⁶

Kierkegaard için etik alan, toplumsal benliğin alanıdır. Estetik alanın karşısında duran ve onun tam tersi olan bir alandır. Estetik alanında insan, zevkleriyle ve arzularıyla varoluşunu gerçekleştirirken, etik alanında insan, sahip olduğu görevlerle varoluşunu gerçekleştirmektedir.²⁶⁷ Kierkegaard'a göre etik alanında yer alan insan “tüm yaşamın, başkalarıyla karşılaştırmalı olarak kavranabileceğini ve tümel(evrensel) ahlakın kamusal alanda dışa vurduğunu varsayar.”²⁶⁸

Estetikçi insan, toplumsallıktan uzak ahlak kurallarından bağımsız yaşarken etik alanındaki insan, ahlaksal olan her şeyin içinde bulunarak edimselliğini toplum içerisinde gerçekleştirmektedir. Estetikçi insan, karar vermekten ve seçim yapmaktan uzak durup süreklilik gerektiren şeylerden kendini soyutlarken, etik alanındaki insan, yaptığı seçimlerle ve vermiş olduğu kararlarla kendisini ön plana çıkararak ortaya koymaktadır.²⁶⁹ Aynı zamanda kendi özgür iradesiyle kendisini bilmeye ve kendi seçimleriyle varoluşunu gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Estetikçi insan ise herhangi bir çaba göstermeksizin kendisini olduğu gibi kabul etmektedir.²⁷⁰ Kierkegaard'a göre “bir kimsedeki estetik faktör kişinin gündelik olarak ne olduğudur; etik faktör ise kişinin ne olacaksa o olmasıdır.”²⁷¹

²⁶⁴ *Age.*, s. 120.

²⁶⁵ *Age.*, s. 120.

²⁶⁶ Faruk Manav-Gökhan Gürdal, *age.*, s. 80-81.

²⁶⁷ *Age.*, s. 80-81.

²⁶⁸ Soren Kierkegaard, *Aforizmalar*, s. 6.

²⁶⁹ *Age.*, s. 80-81.

²⁷⁰ Paul Strathern, *age.*, s. 38.

²⁷¹ Soren Kierkegaard, *Etik Estetik Dengesi Kişiliğin Gelişiminde*, s. 24.

Etik alanında yer alan insanın etik ödevi, kendisini evrenselin içinde ifade etmeye çalışması ve evrensel olabilmek için tekilliğini yürürlükten kaldırmasıdır.²⁷² Kierkegaard'a göre eğer birey, evrensele dahil olma görevini yerine getirip sonrasında kendisini tikel olarak öne sürme dürtüsünü içinde hissederse evrensel olana meydan okuyor demektir. Bu durumdan ise pişmanlıkla, kendini evrensel olanın içine bırakmakla kurtulabilir.²⁷³

Estetikçi insan, yaşamış olduğu sıkıntılardan gizlilik yoluyla yani kendini gizleyerek kurtulmaya çalışırken, etik alanındaki insan, kendini gizlemeden açıkça ortaya koymaya çalışmaktadır. Çünkü etik alan gizlilik üzerine değil açıklık ilkesi üzerine kurulu bir alandır. Açıklık ilkesi ise etik alanın evrensellik ve nesnellik gibi iki özelliğinin sonucu ortaya çıkmaktadır. Yapılan eylemler açık bir şekilde gerçekleştiği sürece evrensel nitelik kazanabilmektedir. Çünkü etik olan, hep iyi ve istenen bir şey olduğu için özü itibarıyla kendini gizlemek yerine açıkça ortaya koymaktadır.²⁷⁴

Estetik alanındaki insan, gizliliği tercih ederek ne evrensel olana ne de özgürlüğe ulaşabilmektedir. Çünkü özgürlük, açık iletişimler doğrultusunda gerçekleşmektedir. Etik alanındaki insan, açık bir şekilde eylemlerde bulunduğu için özgürdür ve bu sayede toplumda kabul görmektedir.²⁷⁵

Estetik alanında gizlilik hakim olduğu için evlilik bu alanda söz konusu değildir. Evlilik, daha çok etik alana aittir. Çünkü bu alanda toplumsallık ön plandadır ve açıklık ilkesi varlığını göstermektedir. Evlilik de bu iki özellik doğrultusunda gerçekleşmekte ve etik bu yüzden estetikle karşı karşıya gelmektedir.²⁷⁶

Kierkegaard “*Ya/ Ya da*” adlı eserinde geçen etiksel varoluş alanı temsil eden “Yargıç Wilhelm” adlı karakterle estetikçiyi ıslah etmeyi, evliliği anlatmayı, etik ile estetik arasındaki farkı ortaya koymayı ve estetikçiyi etik olana yönlendirmeyi amaç edinmektedir.²⁷⁷ Yargıç Wilhem, etik ile estetik arasındaki ilk tercihi ortaya koyandır. Ona göre etik alan bir karar verme, kendini seçme ve tercih etme alanıdır. Estetik alan ise duyusallığı ön plana çıkarıp daimi kararlardan uzak durarak seçimlere ahlaki

²⁷² Soren Kierkegaard, *Kahkaha Benden Yana*, s. 178.

²⁷³ Soren Kierkegaard, *Korku ve Titreme*, Çevirmen.: Ebru Çalışkan, Mitra Yay., İstanbul, 2013, s. 59.

²⁷⁴ Faruk Manav-Gökhan Gürdal, *age.*, s. 80-81.

²⁷⁵ *Age.*, s. 80-81.

²⁷⁶ *Age.*, s. 85.

²⁷⁷ *Age.*, s. 80.

geçerlilik kazandırmada soyut bir alandır.²⁷⁸ Bu yüzden bu iki alan arasında tercih, etikten yana yapılırsa estetik, sahip olmadığı kişisel yokluktan ötürü tesadüfe ve dağılmaya tabi bir yaşamla karşı karşıya gelecektir. Burada önemli olan mutlak benlik tercihini gerçekleştirebilmektir. Mutlak tercihi gerçekleştirirken yaşanan o an, etik ile estetik arasındaki seçeneği ortaya koymaktadır.²⁷⁹

Kişi mutlak seçimde bulunarak yani ahlaksal olanı seçerek kendisini seçmektedir. Ahlaksal aşamada kişi kendisini seçerek, ahlaksal olanı seçmektedir. Bunun sonucunda ise estetik alanda bölünmüş olan kişilik, seçimle beraber yeniden elde edilmiş olmaktadır. İnsan kendini seçmekle beraber, aslında olduğundan farklı bir beni seçmemekte sadece yeniden kendisini seçerek, bilincine bir bütünlük kazandırmakta ve kendisi olarak kalmayı sağlamaktadır.²⁸⁰ Bu nedenle ahlaksal olanı seçtiği için estetik alan, etik alan içerisinde çözülerek kesin bir şekilde dışarda bırakılmaktadır.²⁸¹

Yargıç Wilhem, etik olanı izah etmek için ve etik ile estetik arasındaki farkı ortaya koymak için duyusalılık, seçim ve karar dışında evlilik üzerinde de durmaktadır. Ona göre evlilik, sorumluluk bilinci geliştirerek kişinin toplumsallaşmasını sağlamaktadır. Evlilik, kişiyi toplumsal yükümlülükler içerisine dahil ederek kişinin benliğinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır.²⁸² Evlilikte önemli olan şey ebediyeti yani romantik olanı yakalamaktır. Bu konuda Yargıç Wilhem estetik karaktere eleştirilerde bulunarak onu evlilik düşüncesine yönlendirmeye çalışmaktadır.²⁸³

Yargıç Wilhem'in estetikçiyi eleştirdiği birinci konu, estetikçinin peşinde koştuğu aşk ve sevginin, evliliği devre dışı bırakan duygular olmasıdır. Ona göre bu iki duygu sadece evlilik yoluyla meşrulaşabilmektedir. Estetik hazlar, evlilik aracılığıyla yaşandığı sürece toplum tarafından kabul görmektedir. Sevgi sadece "beni sevsin" anlayışı üzerine bencilce yaşanırsa estetik alanında takılı kalır, yok eğer evlilik sınırları içerisinde toplumsal kurallara göre yaşanırsa etik alana dahil olur.²⁸⁴

²⁷⁸ *Age.*, s. 80-81.

²⁷⁹ Olivier Cauly, *age.*, s. 123-124.

²⁸⁰ Kamuran Gödelek, *age.*, s. 61-62.

²⁸¹ Çetin Türkyılmaz, *age.*, s. 27.

²⁸² Faruk Manav-Gökhan Gürdal, *age.*, s. 80.

²⁸³ *Age.*, s. 86.

²⁸⁴ *Age.*, s. 85-86.

Yargıç Wilhem'in estetikçiyi eleştirdiği ikinci konu, estetikçinin bağlanma duygusuyla ilişki halinde olmamasıdır. Çünkü estetikçi, tensel doyuma ulaşmaya çalışırken süreklilikten ve bağlanmadan kaçmaktadır. Yargıç Wilhem'e göre bu kaçışla beraber estetikçi, estetik olanı ön plana çıkarırken kaybeden tarafın kendisi olduğunun farkına varmaz. Yargıç Wilhem'e göre evlilik, nedensiz bir şekilde gerçekleştiği sürece estetik geçerliliğe sahip olmaktadır. Bu yüzden evlilikte neden aranmaz ve hiçbir amaç güdülmez.²⁸⁵

Evlilikte aranacak tek neden aşık olmaktır. Aşık olma ile beraber evlilik ebedi nitelik kazanmaktadır. Yargıç Wilhem'e göre estetikçi, bu anlamda evliliğin ve aşkın yapısını kavrayamamıştır. Estetikçiye göre evlilik hiçbir fayda sağlamayan bir sosyal ilişkidir. Oysaki Wilhem'e göre evlilik, topluluk önünde yaşanırken hem aşkı öldürmez hem de gizlilikten ziyade açıklığa, açık kalpliliğe ve anlayışa dayanır. Aynı zamanda ani törenlerle gerçekleştiğinden ve toplum tarafından kabul gördüğünden etik bir davranıştır. Bu yüzden evlilik tensel olanı değil etik olanı vurgulayan bir eylemdir.²⁸⁶ Ayrıca estetik alana karşıt olarak, etik alanı yani ahlaksal yaşam biçimini seçme eylemidir.²⁸⁷

Kierkegaard, evlilik konusunda olduğu gibi diğer konularda da etik alanı daha iyi ortaya koymak için etiği estetikle karşılaştırmaya çalışmıştır. İkisi arasındaki denge ve uyuma değinerek etik alanındaki insanın niteliklerini ortaya koymaya çalışmıştır. Ona göre estetik alanındaki insan, estetik yaşamla beraber sürekli artan talepler doğrultusunda yaşamını devam ettirmeye çalışmakta, bu taleplerden herhangi biri yerine gelmezse ölmektedir. Etik olarak yaşayan insan ise hayatına dair bütün şartlar ters yönde ilerlese dahi her zaman kendisi için bir çıkış yolu bulmaktadır. Bu çıkış yolu, kendisinden başka bir şey değildir. Kendisinin bilincine vararak estetikten vazgeçmeden onu dönüştürmeye ve hiçbir rastlantısal özelliği gözden kaçırmamaya çalışmaktadır.²⁸⁸

Kendi içinde dayanak noktalarını bulmaya çalışmakta, etik alanına yönelerek kendi üstüne düşen görevleri dışarıda değil kendi içinde bulmaya çalışmaktadır. Kişi görevle bir bütünlük halinde olmaya çalışmaktadır. Çünkü görev onun doğasını ifade

²⁸⁵ *Age.*, s. 86-87.

²⁸⁶ *Age.*, s. 88-89.

²⁸⁷ Kamuran Gödelek, *age.*, s. 63.

²⁸⁸ Soren Kierkegaard, *Etik Estetik Dengesi Kişiliğin Gelişiminde*, s. 93.

eden bir unsurdur.²⁸⁹ Görevle beraber bireyin kişisel varlığı da kendi içinde yani etik içerisinde gerçekleşmektedir. Kişi etik olarak kendisini seçtiği an görevi kendisine dair olmaktadır. Kişinin kendisini etik olarak seçebilmesi için de süreklilik içerisinde olması gerekmektedir. Süreklilik içerisinde seçimi gerçekleştirirse kendisini etik olarak seçmiş olacaktır.²⁹⁰

Etikten yana yapılan seçimle beraber kişi kendisinin farkına vararak kendisini görür ve bilir hale gelmektedir. Artık kendini bilen biri olarak belirsiz düşüncelerin kendisini oyalamasına izin vermemektedir.²⁹¹ Kendisini etik olarak seçmesiyle beraber bütün somutluğuyla kendisine sahip bir kişilik haline gelmektedir. Yapacağı davranışların ve etkinliklerin amacı kendisi olmaktadır. Kendisi kendi amacı olurken aynı zamanda sahip olduğu benlik, çevresiyle ve yaşam koşullarıyla bir bütünlük halinde aktif bir iletişim içerisinde gerçekleşen bir benlik haline gelmektedir. Bu benlik, hem kişisel hem de sosyal ve medeni bir benliktir.²⁹²

Birey medeni yaşam yoluyla kişisel varlığına dönerek kişisel yaşamını daha yüksek bir biçimde ifade etmeye çalışmaktadır. Kişisel varlığının mutlaklığını, kendi içinde kendi teleolojisine sahip olarak kanıtlamaya çalışmaktadır.²⁹³ Burada zaten önemli olan kendi mutlaklığını belirleyebilmek, kendini seçme eylemini gerçekleştirebilmektir. Kierkegaard, buna yönelik zengin kişilik ile yoksul kişiliği örnek göstermektedir. Zengin kişilik, kendini seçmeyene kadar hiçlikten başka bir şey değilken, yoksul kişilik kendini seçtiği an her şey haline gelebilen bir kişiliktir. Hangi durum olursa olsun önemli olan kendi olmayı başarabilmektir.²⁹⁴ Ona göre kendisini seçen kişilik, görev olarak kendisini evrensel bir bireye dönüştürmeyi kendine amaç edinmektedir.²⁹⁵

Kierkegaard evrensel olanı gerçekleştirebilmenin koşulu olarak bireyin, bütünlüklü bir kişiliğe sahip olmasını göstermiştir. Çünkü ahlaksal bir amaç uğruna bireyin, kendisini feda edip evrenseli gerçekleştirebilmesi için öncelikli olarak feda edilebilecek bir kendinin olması gerekmektedir. Kierkegaard için ahlaksal olan,

²⁸⁹ *Age.*, s. 94-95.

²⁹⁰ *Age.*, s. 97-99.

²⁹¹ *Age.*, s. 97-99.

²⁹² *Age.*, s. 103-104.

²⁹³ *Age.*, s. 103-104.

²⁹⁴ Çetin Türkyılmaz, *age.*, s. 27.

²⁹⁵ Soren Kierkegaard, *Etik Estetik Dengesi Kişiliğin Gelişiminde*, s. 102.

evrensel; evrensel olarak her zaman geçerlidir ve herkese uygulanabilendir. Kişi olması gerekeni belirleyen ahlaka göre hareket ettiği sürece, kendisini evrensel olarak ortaya koyma görevini yerine getirmiş olacaktır. Böylelikle kendisini evrensel olanda ortaya koyabilmek için kendi öznelliğinden ve kendi teklüğünden vazgeçmiş olacaktır.²⁹⁶ Çünkü etik alan evrensel bir alandır ve her bireyin görev olarak evrensele ulaşması gerektiğini dile getiren bir alandır. Kendi bünyesinde içsel olduğu için kendi dışında hiçbir amacı olmayan bir alandır.²⁹⁷

Bu alanda insan, benlik olarak toplumsal bir benliktir. Her şeyi etik olana göre gerçekleştirerek toplum içinde var olmaya çalışmaktadır. Toplumun nesnel dünyasına girebilmek için de toplumsal sorumlulukları yerine getirmeye çalışmaktadır.²⁹⁸ Kendi teklüğünü geride bırakıp, herkes için iyi olanı düşünerek eylemde bulunmaya çalışmaktadır. Bu düşünceyle beraber ahlaksal yaşam biçimi içerisine dahil olmaktadır. Çünkü ahlaksal yaşam biçimi, bireyin bir davranışta bulunurken sadece kendisini değil diğer insanları da düşünerek eylemde bulunması gerektiğini ve kendisiyle beraber herkes için iyi olanı yapması gerektiğini ön görmektedir. Bu yüzden bu aşamadan sonra bu alanda yer alan birey, artık sadece kendisini mutlu eden veya üzen şeylere dikkat etmektedir. Aynı zamanda iyiyi ve kötüyü göz önünde bulundurarak evrensel olana, mutlak olana ulaşmaya odaklanmaktadır.²⁹⁹ Çünkü Kierkegaard göre etik alan, evrensel olandır. Bu alanda yer alan bireyin görevi, kendini evrenselde açığa vurmaktır ve evrensel olanı gerçekleştirmektir.³⁰⁰

Bu alanda insan, topluma göre hareket etmenin yanı sıra kendisine yönelmekte ve kendisini olumlayan bir kişiliğe sahip olmaya çalışmaktadır. Kendisiyle ve dünyayla ilgilenerken kendi içine dönmekte ve varlığının farkında olmaktadır. Gerçekleştireceği hedefleri, şimdinin ve fiili olanın içinde tasarlamaktadır. Sorumlulukların farkında olarak verdiği kararları, bilinçli bir şekilde düşünerek gerçekleştirmektedir.³⁰¹

²⁹⁶ Çetin Türkyılmaz, *age.*, s. 28.

²⁹⁷ Necip Uyanık, *agm.*, s. 27.

²⁹⁸ Faruk Manav-Gökhan Gürdal, *age.*, s. 82.

²⁹⁹ Kamuran Gödelek, *age.*, s. 62.

³⁰⁰ Soren Kierkegaard, *Korku ve Titreme*, s. 91.

³⁰¹ Necip Uyanık, *agm.*, s. 28.

Kierkegaard, toplumsal sorumlulukları yerine getirerek, ahlaki olanı seçerek evrensel olana ulaşmayı görev olarak belirleyen ahlaksal yaşam biçimini ve etik alanına dair görüşlerini dile getirmek için estetik alanda olduğu gibi burada da iman şövalyesi olarak nitelendirdiği Hz. İbrahim'e zıt olarak mitolojik kahramanı temsil eden Agamemnon karakterini örnek vermiştir. İki karakter arasında zıtlık çıkmasının sebebi birinin etik alana ait olup evrenselliği temsil ediyor olması, diğerinin ise yaşamına dair her şeyin, etiğin ve evrenselliğin ötesinde ilerliyor olmasıdır.³⁰²

Trajik kahraman Agamemnon, evrenseli ortaya koyabilmek için, bireyselliğini ve tekliğini bir köşeye bırakıp çok değer verdiği kızını, ülkesinin iyiliği için kurban etmektedir.³⁰³ Kızını kurban ederken topluma yönelik, evrenseli yönelik bir eylem gerçekleştirdiğini düşünerek üzüntü yerine gurur duygusuna kapılmıştır. Bu duygu aracılığıyla acısını dindirmiştir. Çünkü Agamemnon, yüzünü topluma dönmüş etik içerisinde yer alan topluma yönelik bir kişiliktir. Toplum içinde yerine getirmesi gereken görevleri, evrensel değerler bağlamında gerçekleştirmeyi kendisine amaç edinmiştir. Gerçekleştirmiş olduğu kurban etme eyleminde, Tanrı ile hiçbir şekilde ilişki halinde bulunmamıştır. Ona göre kutsal olan tek şey, etik olandır. Evrensel olana ulaşmak ise etik olanın, tek amacıdır. Toplum yararına bireyin yararını geri planda bırakmak, her zaman öncelikli olan bir durumdur.³⁰⁴ Gerçek trajik kahraman da bu düşünceden hareketle her eylemini ve her duygusunu evrensel olana göre gerçekleştiren, kendisini ve kendisine ait olan her şeyi evrensel olan kurban edendir.³⁰⁵ Bu yüzden Agamemnon'un, kızını bu düşünceden hareketle kurban etmiş olması ahlaksal ödevle çelişmemektedir.³⁰⁶

Hız. İbrahim ise oğlunu Tanrı'nın buyruğu doğrultusunda kurban etmeye yönelmiştir. Kurban ediş eylemi sırasında sonuna kadar absürdün oğlunu geri vereceğine inanmıştır. Bu inancı doğrultusunda Hız. İbrahim'in davranışı, etik olarak değerlendirildiğinde, oğlunun canını almaya kastetmiş katil bir baba profili ortaya çıkmaktadır.³⁰⁷ Oysaki Kierkegaard'a göre Hız. İbrahim'in davranışı, bir bütün olarak evrenselliği aşan, etik olanla ilişkili bir davranış yerine kişisel sorumluluk alma şekline

³⁰² Faruk Manav, Gökhan Gürdal, *age.*, s. 82.

³⁰³ Kamuran Gödelek, *age.*, s. 64.

³⁰⁴ Faruk Manav, Gökhan Gürdal, *age.*, s. 83.

³⁰⁵ Kamuran Gödelek, *age.*, s. 64.

³⁰⁶ Faruk Manav, Gökhan Gürdal, *age.*, s. 83.

³⁰⁷ *Age.*, s. 83.

dayanan bir davranıştır. Bu yüzden Hz. İbrahim'in davranışı kişisel erdeminden ötürü büyük, trajik kahramanın davranışı ise ahlaki erdeminden ötürü büyüktür. Çünkü Hz. İbrahim, eylemi gerçekleştirirken bir şeyi kaybetme düşüncesi içerisine girmemiştir. Trajik kahraman ise tam tersine böyle bir düşünce içerisine girmiştir.³⁰⁸ En sevdiği şeyden ödün verecek kadar cesur olan Hz. İbrahim, böylelikle iman hamlesini gerçekleştirmekle birlikte, bir insanın bu dünyada sınanabileceği en büyük ödevle karşı karşıya gelmiştir. O ödev ise: "Korku ve Titremedir."³⁰⁹

Kierkegaard'a göre Hz. İbrahim gerçekleştirmiş olduğu eylemle beraber etiği, dışarda bırakarak, evrenseli aşarak daha yüksek bir amaca ulaşmıştır. Bu amaç doğrultusunda etiğin ötesinde davranış sergileyerek etiği askıya almıştır. Bununla beraber mutlak göreve ulaşmıştır. Trajik kahraman ise evrensel olana ulaşma uğruna kendisi terk ederek sadece görevin yüksek ifadesine ulaşmakla kalmıştır. Mutlak göreve ulaşmayı başaramamıştır: "Trajik kahraman etik olanın içinde kalır. Etik olanın bir ifadesinin ereğini yine etik olanın daha yüksek bir ifadesinde bulmasına izin verir. Baba ile oğul ya da Baba ile kız arasındaki etik ilişkiyi, diyalektiğini ahlak ideasıyla ilişkisinde bulan ince bir duyguya indirger. O zaman burada etiğin kendisinin teolojik askıya alınması söz konusu olamaz."³¹⁰ Bütün bunların sonucunda Kierkegaard, etik olanın askıya alınabileceği düşüncesini dile getirerek dini alanı ön plana çıkarmaktadır. Çünkü etik alanı bir geçiş alanıdır. Dini alan, etik alana göre daha yüce olanı içeren bir alandır.³¹¹

1.3.3.Din Alanında İnsan

Kierkegaard'ın varoluş alanlarına göre insan sınıflandırmasında yer alan üçüncü varoluş alanı dini alanıdır. Bu alan etik alanı aşan, ondan daha üst bir düzeyi temsil eden alandır. Bireyin sonlu yönünden, sonsuz yönünü ortaya çıkarmaya çalışan bir alandır. Bu alanda bireyin sahip olduğu öznel yönle ve bireyin yaşamış olduğu acı ile ön plandadır. Birey bu alana, sıçrama yoluyla yani iman yoluyla geçmektedir. Bu alanda akıl, devre dışıdır. Yani estetik alandan etik alana geçiş akıl

³⁰⁸ Soren Kierkegaard, *Kahkaha Benden Yana*, s. 181.

³⁰⁹ Ahmet Bayındır, *Kierkegaard'da İman'ın Paradoks Oluşu Meselesi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2006, s. 64-65.

³¹⁰ Soren Kierkegaard, *Korku ve Titreme*, s. 65.

³¹¹ Faruk Manav, Gökhan Gürdal, *age.*, s.85.

yoluyla ve iradeyle gerçekleşirken bu alana geçiş, akıl dışı bir unsurla imanla gerçekleşmektedir.³¹²

Kierkegaard etik alan ile dini alan arasında mutlak bir şekilde seçim yapılması gerektiğini söyler. Çünkü dini alana dair sahip olduğu görüşler, bu seçimin yapılması yönündedir. Hristiyanlık metinleri üzerine yaptığı çalışmalara bakıldığında temel anlayışın, irrasyonellik üzerine kurulu olduğu görülmektedir. O dini alanı, irrasyonellik olarak tanımlamaktadır. Etik alanı ise rasyonellik üzerine tanımlamaktadır. Rasyonel olan etik alanda, birey evrensele hizmet etmeyi kendisine amaç edinmektedir. Etik olarak doğru olanı yapmaya odaklanmakta ve etik olarak yanlış yaptığı vakit günah işlemiş olmaktadır. Dini alanda ise birey, Tanrı ile öznel olarak iletişime geçmekte ve evrenseli aşmış olmaktadır.³¹³ Bütün eylemlerinin merkezine, Tanrı'yı ve Tanrı'nın inayetini koymaktadır.³¹⁴ Etik alanında akıl ön plandayken, dini alanda akıl geri plandadır. Dini alanda insan sahip olduğu inanç gereği, etik olmayan ve akli aşan durumlar içerisinde bulunabilir. Bu özelliklerinden ötürü dini alan ile etik alan arasında uzlaşım kurulması mümkün değildir.³¹⁵

Bu alanda birey, bireyselliğini ve tekliğini bir tarafa bırakıp Tanrı ile kuracağı ilişkinin bir bütün halinde olmasını amaç edinmektedir. Tam bir teslimiyet içerisinde Tanrı'ya yönelmektedir. Bu yüzden Kierkegaard, bu alanı tanımlarken akli devre dışı bırakmış ve bu alanı akla aykırı alan olarak tanımlamıştır. Kierkegaard için dinsel inancın doğası, onun akla aykırı olmasıdır. Çünkü kişi, sahip olduğu inancın, bütün saçmalıklarına ve çelişkilerine rağmen Tanrı'ya inanmayı tercih etmektedir. Bu sayede iman sahibi olmaktadır. İnanca sahip olan kişi, mutlakla mutlak bir şekilde ilişki halinde olmayı başarırsa evrensel olandan daha yüksek bir konuma gelecektir. Çünkü etik alanda kişi, evrensel ulaşmak için tekliğini bir tarafa bırakıp herkes için geçerli olan, ahlaksal olana yönelip kendisini ahlaksal olan içinde ifade etmeye çalışmaktadır. Oysaki dinsel alanda önemli olan tekliktir. İman, teklik halindeyken gerçekleşen evrenselden daha yüksek olan bir paradokstur.³¹⁶

³¹² *Age.*, s. 93.

³¹³ Susan Leigh Anderson, *age.*, s. 64-65.

³¹⁴ Mirpenç Akşit, *agm.*, s. 10.

³¹⁵ Necip Uyanık, *agm.*, s. 32.

³¹⁶ Kamuran Gödelek, *age.*, s. 64.

İman, insanın varoluşunu tamamlamasını sağlayandır.³¹⁷ Dini alanda yaşayan insan, yaşamına dair her ne varsa hepsini Tanrı'ya göre uyarlamaya çalışmakta, önüne Tanrı'yı koymaktadır. Tanrı'ya her koşulda boyun eğmeyi kendine vazife olarak görmektedir. Etik alanda yaşayan insan ise kendisine dair her şeyi, diğer herkesin yararı ve iyiliği için, geride bırakmayı tercih etmektedir. Ahlaksal alanda hayatını sürdürebilmek için diğer insanların iyiliğini kendi yaşamının önüne koymaktadır.³¹⁸

Dini alan, etik alanla bu kadar zıtlıklar yaşarken estetik alanla tuhaf bir şekilde ortak bir benzerliğe sahiptir. Bu benzerlik ise her iki alanın evrensel olana karşıt olarak kendilerini ve yaşamlarını bireysellik ve teklik içerisinde gerçekleştiriyor olmasıdır. Ancak estetik alanındaki insan kendisini teklik içerisinde ortaya koyarken bunu dolaysız bir şekilde yapmaktadır. Dini alandaki insan ise tekliliğini kalbin dolaysız bir isteği sonucu ortaya koymamaktadır. Çünkü bu alandaki insan Tanrı'ya mutlak bir şekilde, boyun eğmeyi kendisine vazife bildiği için etik olanı doğru bir şekilde, evrensel uyumlu olacak şekilde yapmayı arzular ama arzusunu gerçekleştiremez.³¹⁹ Dini alanda birey, varoluşunu gerçekleştirmeye çalışırken verdiği bütün kararlarda ıstıraplı hal içerisinde. Çünkü ıstırap ile birey, içtenliğini ve Tanrı'ya olan bağlılığını ifade etmektedir. Aynı zamanda bireyin özneliği yüksek boyutlara ulaştığında ıstırap hali ortaya çıkmaktadır.³²⁰

Dini alanda A dinselliği ve B dinselliği diye adlandırılan iki aşama bulunmaktadır. A dinselliği doğal dinsellik üzerine kuruludur. Doğal dinsellikte birey, kendi iç dünyasında yer alan Tanrı'ya karşı dua etme hali içerisinde. İç dünyasında, içselliği gerçekleştirerek kendi benliğiyle sonsuz bir ilişki kurmaya çalışmaktadır. Bireyin bu çabası Tanrı ile arasında geçecek olan ilişkiyi belirlemektedir. Tanrı ile olan ilişkisi ise içkinlik düzeyinden ileriye gidememektedir. Bundan ötürü birey bu aşamada etikle iç içe kalmaktadır. Etikten kopma gerçekleşmediği için birey tarafından günah tam boyutuyla tanınmamaktadır. Çünkü bu dinsellik aşamasında gerçekleşen her şey sadece dünya sınırları dahilinde

³¹⁷ Muharrem Şahiner, *agm.*, s. 299.

³¹⁸ Susan Leigh Anderson, *age.*, s. 66.

³¹⁹ Kamuran Gödelek, *age.*, s. 66.

³²⁰ Susan Leigh Anderson, *age.*, s. 93-94.

gerçekleşmektedir. Dünya sınırları içinde kalan bir dinsel aşama, aşkınlığa ulaşmamaktadır.³²¹

B dinselliği ise paradoksal yön üzerine kuruludur. Paradoksal dinsellik olarak tanımlanmaktadır. A dinselliğinin aksine kendisini içkinlikten soyutlamaktadır. Kendisini, Hristiyanlıkta ortaya koymaya çalışmaktadır. Çünkü Hristiyanlıkla beraber Tanrı'ya ve mutlak paradoksa dair bilgilere ulaşmaktadır. Bu aşama, Tanrı ile insan arasındaki farkı ortaya koyarak Tanrı'nın geçici olmadığını, geçici olan insan ile ebedi olan Tanrı arasında herhangi bir yakınlığın olmadığını ortaya koymaktadır. İnsanı iman etmeye çağırdığı için, Tanrı'yı gün yüzüne çıkardığı için ve günahı tanıtır imanı günahından ayırdığı için, İsa'yı mutlak paradoks olarak ortaya koymaktadır. Bu yüzden Kierkegaard'a göre birey B dinsellik aşamasında yer alırsa ve onun niteliklerine göre yaşarsa gerçek Hristiyan olacaktır.³²²

Kierkegaard, bu iki aşamadan sonra dini alanı ve bu alandaki insanın varoluşunu ortaya koyabilmek için diğer alanlarda olduğu gibi bu alanda da belirli karakterler üzerinde gitmeye devam etmiştir. Estetik alanında nasıl ki daha yüksek ve daha düşük yaşam biçimlerine sahip karakterler varsa bu alanda da aynı şekilde daha yüksek ve daha düşük varoluş yaşam biçimine sahip karakterler vardır. Bunlar iman şövalyesi ve sonsuz teslimiyet şövalyesidir. Din alanında en yüksek varoluş biçimi, iman şövalyesine ait bir yaşam biçimi iken, en düşük varoluş biçimi de sonsuz teslimiyet şövalyesine ait bir yaşam biçimidir. Kierkegaard, iman şövalyesi olmak için hangi koşullara sahip olunacağını göstermek için başta iman kavramı üzerinde daha sonra da trajik kahraman ve sonsuz teslimiyet şövalyesi üzerinde durmaktadır.³²³

Kierkegaard'a göre iman kanıtla, kesinlik içeren nesnellikle gerçekleşen bir durum değildir. Tanrı'nın varlığına dair elimizde kesin kanıt olmadığı için Tanrı'ya karşı iman etme durumu söz konusu olmaktadır. İman, tutkuyla gerçekleşmektedir. Tutku ise kesinlik bildiren kanıtla, nesnellikle gerçekleşmemektedir. Tutku, saf dışı bırakıldığı an iman da tutkuya paralel olarak ortadan kalmaktadır. İman, kişinin bütün belirsizliklere rağmen, elinde bir kesinlik olmadığını bilmesine rağmen

³²¹ *Age.*, s. 93-94.

³²² *Age.*, s. 93-94.

³²³ Kamuran Gödelek, *age.*, s. 66-68.

Tanrı'ya tutkuyla bağlanması halidir. Tanrı'nın varoluşu paradoksal olsa da, inanma kararı sonsuz teslimiyet içinde gerçekleşse de birey, kişisel olarak Tanrı'ya inanmaya karar vermişse eğer işte o zaman iman gerçekleşir demektir. Kierkegaard için iman özünü de budur. Kierkegaard, iman, etik alan ile din alan arasındaki sınırı ve ikisi arasındaki farkı ortaya koyduğunu söyler. Bu yüzden iman şövalyesinin anlaşılması için Kierkegaard trajik kahramana başvurur.³²⁴

Kierkegaard, iman şövalyesinin yani Hz. İbrahim'in sahip olduğu iman anlayışını ortaya koyarak ahlaksal alanda kalınamayacağını göstermeye çalışmıştır. Tanrı, Hz. İbrahim'den oğlu İshak'ı kurban etmesini isteyerek onu bir iman sınavına tabi tutmuş ve ahlaksal olmayan bir davranışı sergilemesini istemiştir.³²⁵ Ahlaksal açıdan bu olaya bakıldığı zaman Hz. İbrahim'in oğlunu öldürmeye teşebbüs etmesi bir cinayettir. Dinsel açıdan bakıldığı zaman Hz. İbrahim'in yaptığı bu eylem, bir kurban edıştır. Hz. İbrahim bu kurban etme eylemiyle beraber ahlaksal olanı aşmış dinsel alana geçmeyi başarmıştır.³²⁶

Kierkegaard için Hz. İbrahim'in eylemi, bir bütün olarak evrensel hiçbir şekilde bağlantısı olmayan tamamen kişisel bir sorumluluğu üstleniş şeklidir.³²⁷ Kierkegaard'a göre onun eylemi aynı zamanda bir teslimiyettir: "İman Şövalyesi, bağlanmanın görünmezliğinin güçlü ve ayrıntılı bir tasviridir. Ebedi teslimiyet edimini yerine getirmiş şövalye (bir nişanlıdan ayrılmak gibi) tekrar dönmeyi ummaz. Edimi, bir kere gerçekleşti mi, artık kendi sorumluluğudur."³²⁸ Hz. İbrahim böyle bir teslimiyet ile önce her şeyi sonsuza kadar terk etmekte sonrasında ise her şeyi absürdün gücüyle geri almaktadır. Kierkegaard'a göre Hz. İbrahim sürekli sonsuzluk hamlesi yapmakta ve bunu öyle bir doğrulukta gerçekleştirmektedir ki yaptığı her hamle bir fanilik içermekte ve hiç kimse bir an olsun başka bir şeyden şüphelenmemektedir.³²⁹

Trajik kahraman ise Hz. İbrahim gibi çocuğunu kurban etmiş olsa da ahlaksal alanın dışına çıkmayı başaramamıştır. Çünkü trajik kahraman kızını kurban ederken yüksek ödevle düşük ödev arasında kalmıştır. Ülkesine ve halkına karşı olan ödev yüksek ödev ahlakı iken, kızına karşı olan ödev düşük ödev ahlakıdır. Trajik

³²⁴ *Age.*, s. 66-68.

³²⁵ *Age.*, s. 67.

³²⁶ Soren Kierkegaard, *Korku ve Titreme*, s. 30.

³²⁷ Soren Kierkegaard, *Kahkaha Benden Yana*, s. 181.

³²⁸ *Age.*, s. 193.

³²⁹ Soren Kierkegaard, *Korku ve Titreme*, s. 43.

kahraman, ülkesinin iyiliği için yapılması gerekeni yani kendi kızını kurban etmeyi seçmiştir. Kurban etme eylemini gerçekleştirirken o karar anında iman şövalyesi gibi dehşet, korku ve titreme gibi duygular içerisinde kalmamıştır. Bu yüzden trajik kahraman, iman şövalyesinin ulaşmış olduğu yüceliğe erişememiştir.³³⁰

Kierkegaard'a göre “ Bir insan kendi gücüyle trajedi kahramanı olabilir-ama bir iman şövalyesi olamaz. Bir insan trajedi kahramanının bir anlamda çetrefil yoluna girince, yol gösteren çok olacaktır; imanın dar yollarını takip eden bir kişiye hiç kimse yol gösteremez, hiç kimse onu anlayamaz. İman bir mucizedir, fakat bundan hiç kimse dışlanmamıştır; çünkü bütün insan hayatının aynılaştığı yer tutkudur ve iman da bir tutkudur.”³³¹

Trajik kahraman gibi sonsuz teslimiyet şövalyesi de Hz. İbrahim'in ulaşmış olduğu yüceliğe erişememiştir. Çünkü sonsuz teslimiyet şövalyesi, Hz. İbrahim gibi absürdün içine kendinden emin bir halde girememiştir. Hz. İbrahim, kurban edişi gerçekleştirirken öteki tarafta kutsanıp ödüllendirileceğine değil bu dünyada mutlu edileceğine inanmıştır. Sonlulukla ilgili istek ve arzularının karşılanacağına inanmıştır. Sonsuzluğu gerçekleştirip sonlu olanı geri alabileceğine inanmıştır. Çünkü sahip olduğu iman, onda Tanrı ile her şeyin mümkün olabileceği düşüncesi oluşturmuştur. Bu yüzden gözü kapalı bir şekilde aklı devre dışı bırakarak absürdün içine dalmıştır. Dinsel imanın doğası da bunu gerektirmektedir.³³²

Sonsuz teslimiyet şövalyesi ise yaşamı içerisinde sonsuzluğun farkına varıp kendisini Tanrı'ya teslim edip büyük bir sıçramayla sonsuzluğa geçmiştir. Sonluluğa dair her şeyden kendini soyutlamıştır.³³³ Kierkegaard'a göre “ Sonsuz teslimiyetin şövalyeleri kolaylıkla tanınabilir, yürüyüşleri süzülür gibi hızlıdır. Ancak iman mücevherini giyenler kolaylıkla hayal kırıklığına uğrayabilirler; zira, iman burjuva ahlaksızlığını küçük gördüğü için, dış görünüşleri sonsuz teslimiyetin kendisine olağanüstü derecede benzerlik taşır.”³³⁴ Bu durum iki şövalye arasındaki farkı ortaya koymaktadır. İman şövalyesi bu niteliklerinden dolayı dinsel alanın en yüksek varoluş yaşam biçimine sahip kişilik iken sonsuz teslimiyet şövalyesi, dinsel alanın en düşük varoluş yaşam biçimine sahip kişiliktir.³³⁵

Sonuç itibariyle bütün alanları inceleyip bu alanlara göre insanların nasıl varoluşlarını ortaya koyduklarını göstermeye çalıştık. Her insan yaşamını sürdürmek

³³⁰ Kamuran Gödelek, *age.*, s. 66-68.

³³¹ Soren Kierkegaard, *Kahkaha Benden Yana*, s. 184.

³³² Susan Leigh Anderson, *age.*, s. 77-79.

³³³ *Age.*, s. 77.

³³⁴ Soren Kierkegaard, *Korku ve Titreme*, s. 40.

³³⁵ Susan Leigh Anderson, *age.*, s. 69.

için yönlendirici nitelikte belli prensiplere ihtiyaç duymaktadır. Bu prensipler kişinin kendisine yönelik mi başkalarına yönelik mi yoksa Tanrı'ya yönelik mi olduğu kişiden kişiye, tercih etmiş olduğu alana göre değişmektedir. Kişinin insan türüne ait olup da estetik, etik ve dinden oluşan üç alandan birine dahil olmaması mümkün değildir. Çünkü insan eğer düşünsele ve ilkel olana dayalı bir yaşamı reddederse fakir bir insan konumuna düşecektir. İlkesiz bir yaşamı tercih ederek birey, benliğini oluşturmada yoksun kalacaktır. Alternatif ilkeli bir yaşam biçimi ortaya koyamayacaktır.³³⁶

Birey, benliğini ve varoluşunu seçtiği ilke ve alan doğrultusunda gerçekleştirirken, yaşanan gelişmeler sonucunda başka bir ilkeyi tercih edip o ilkeyi kapsayan alana geçiş yapabilme imkanına sahiptir. Örneğin; estetik alanda yer alan bir insan etik veya dini alana geçiş yapabilmektedir. Kierkegaard için bu üç alandan hangisinin kişi tarafından ilk seçilen olacağı tamamen psikolojik bir durumdur. Çünkü O, gerçekliğin, öznel olduğunu bu yüzden sebeplerin mantıksal değil psikolojik olacağını iddia eder.³³⁷

³³⁶ *Age.*, s. 67-68.

³³⁷ *Age.*, s. 68-69.

2.BÖLÜM

2.KIERKEGAARD'DA TANRI VE DİN

Bu başlığımızda Kierkegaard'ın yaşadığı dönemde Hristiyanlığın ve dinin ne olduğunu, Kierkegaard açısından Hristiyanlığın ve dinin nasıl olması gerektiğini ele alacağız. Son olarak da Kierkegaard düşüncesinde Tanrı'nın ne olduğu ve nasıl bilineceği üzerinde duracağız.

2.1. Kierkegaard Düşüncesinde Hristiyanlık ve Din

Kierkegaard'da Hristiyanlık düşüncesinin ne yönde gerçekleştiğini öğrenebilmek için öncelikli olarak yaşadığı dönemde hâkim olan din anlayışına yani Hristiyanlık anlayışına bakmamız gerekmektedir. Kierkegaard'ın, hayatına baktığımız zaman kendisinin, yaşadığı dönemle ve o dönemde etkin olan Hristiyanlık anlayışıyla sürekli zıtlıklar içerisinde olduğu görülmektedir. Bu zıtlıklar ise sahip olduğu düşünce yapısından kaynaklanmaktadır. Kierkegaard, sistemci ve spekülâtif düşünce geleneğine hangi sebeplerden ötürü karşı çıkmışsa Kilise tarafından yönetilen Hristiyan düşünce geleneğine de aynı sebeplerden ötürü karşı çıkmıştır.³³⁸

Yaşadığı dönemde Hristiyanlık, spekülâtif düşünceyle aynı yapı içerisinde değerlendirilmiş ve aynı düşüncenin nitelikleri doğrultusunda temellendirilmiştir. Yani nesnellik üzerine temellendirilmiş bir Hristiyanlık anlayışı ortaya konulmuştur. Oysaki Kierkegaard, Hristiyanlık anlayışıyla nesnellik arasında bağ kurulamayacağını ifade etmiştir. Nesnellik, Hristiyanlık için sadece talihsiz bir kategoridir.³³⁹

Hristiyanlık, özneliği temsil eden, tane ve içselliğe dayanan bir meseledir. Kişinin birebir kendi içselliği içinde gerçekleşen bir meseledir. Bu yüzden Kierkegaard, Hristiyanlığı dogma olarak ortaya koyan görüşlere karşı çıkmıştır. Dogmanın varoluştan ziyade spekülasyon olanı ön plana çıkardığını ve tekliğinde kişiyi yok saydığını dile getirmiştir. Kierkegaard için Hristiyanlık, varoluşsal bir iletişimi temsil eden kişinin, var oluşuyla alakalı olan bir düşünce, bir inanıştır. Aynı

³³⁸ Çetin Türkyılmaz, *age.*, s. 32.

³³⁹ *Age.*, s. 33.

zamanda kişideki sonsuz mutluluğu gerçekleştirmedeki tutkulu ilgiye yöneliktir. Sadece kişiyle ve kişinin varoluşuyla alakadar olmaktadır.³⁴⁰

Kierkegaard, Hristiyanlığın, kişiyi ön plana çıkardığını ve bu kişinin Tanrı önünde var olduğunu öğrettiğini ifade eder. Kişi, Tanrı önünde var olmayı gerçekleştirip kendini Tanrı'ya bıraktığı an, kendisi olabilmek için, kendini nesnel olarak kesinliği olmayan bir şeye teslim eder. Kierkegaard için gerçek bir Hristiyan ancak bu şekilde olur. Çünkü kişi, teklisinde kişi olmak uğruna Tanrı karşısında belli bir çaba ve belli bir sorumluluk ortaya koyup kendisi olma cesaretini gösteriyorsa gerçek bir Hristiyan olmuş demektir.³⁴¹ Yani kişi, Tanrı ile olan ilişkide tek başına kalarak, tekil birey olma cesareti gösterirse, Hristiyanlığı gerçek anlamda gerçekleştirmiş olur.³⁴²

Geleneksel Hristiyanlıkta ise durum tam tersidir. Burada kişinin, teklisinde kişi olarak ön plana çıkması, varoluşunu bu teklilik içerisinde gerçekleştirmesine dayalı olan özneliği göz ardı edilmiştir. Görünüşte herkes Hristiyan olarak kabul edilmiştir.³⁴³ Kierkegaard ise bu düşüncenin karşında durup Hristiyan olmanın ne kadar zor olduğunu, nasıl gerçek bir Hristiyan olunacağını, Tanrı'ya dair düşüncenin nasıl olması gerektiğini ve Hristiyan olmanın gerekliliklerinin ne olduğunu göstermeyi kendisine amaç edinmiştir.³⁴⁴ Bu amacı gerçekleştirirken, Hristiyanlığa dair var olan kurumlara ve kiliselere karşı çıkmıştır. Çünkü yaşamış olduğu ülkede yani Danimarka'da kilise ile devlet arasında herhangi bir ayırım yapılmadığı için ve herhangi bir fark ortaya konmadığı için o ülkede yaşayan her insan o ülkede yaşadığından ötürü kendisini Hristiyan olarak görmüştür.³⁴⁵

Kierkegaard, hem Danimarka'da hakim olan bu din anlayışının, Yeni Ahitteki Hristiyanlık anlayışıyla alakalı olmadığını göstermek hem de kilise ile devletin birbirinden ayrılması gerektiğini göstermek için "Vatan" adlı gazetede birçok makale yazmıştır. Makaleler aracılığıyla bütün dinsel ayinlerin, boykot edilmesine dair çağrıda bulunmuştur. Bu çağrının içeriği kişi hangi koşullarda ve

³⁴⁰ *Age.*, s. 33.

³⁴¹ *Age.*, s. 34.

³⁴² Alastair Hannay, *Kierkegaard*, Çeviren: Nur Nirven, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2013, s. 335.

³⁴³ Çetin Türkyılmaz, *age.*, s. 34.

³⁴⁴ Alastair Hannay, *age.*, s. 333.

³⁴⁵ Susan Leigh Anderson, *age.*, s. 39.

hangi yaşam standartları içerisinde olursa olsun kilisede ibadet etmeyi bırakmaya yöneliktir. Kişi bunu gerçekleştirerek hem bir günah işlemekten kurtulmuş olacak hem de yeni bir günah içerisine girmiş olacaktır. Çünkü bu davranışla beraber kişi, Tanrı'yı aptal yerine koyma davranışı içine girmekten kurtulmuş olacaktır.³⁴⁶

Kierkegaard, var olan kurumların ve o kurumları temsil eden ruhban sınıfının, teoloji profesörlerinin ve doçentlerin, toplumu yönlendirme görevini üstlenerek gerçek Hristiyanlığı yaşayan kişilerin kendileri olduğunu göstermeye çalıştıklarını ve Hristiyanlığın gerçekleşmesi adına birçok şey yaptıklarını söyler. Ancak Hristiyanlık adına yapılan şeyler kabul edilir nitelikte değildir. Kierkegaard için Hristiyanlık, kurum ve kurumları temsil eden kişiler aracılığıyla öğrenilecek ve ulaşılabilecek bir şey değildir. Sadece kişinin kendi içselliğine yönelmesiyle ve kendi içselliğinde aramasıyla gerçekleşen bir durumdur.³⁴⁷ Bu düşüncelerinden ötürü Kierkegaard, Hristiyanlığı eleştiren ve olumsuzlaştıran biri olarak gözükmese de aslında amacı, Hristiyanlığı olumsuzlaştırmak değil Hristiyanlığı güçlü kılmaktır. Bu yüzden Hristiyanlığın içeriğini ve anlamını ortaya koyduğunu sanan cemiyet, kilise ve devlet gibi vb. kurumlara karşı, adına Hristiyanlık deyip yapılan birçok şeyin Hristiyanlıkla aslında alakası olmadığını göstermeye çalışmıştır.³⁴⁸

Kierkegaard, Hristiyanlık alemi içerisinde yer alan din adamlarının, kiliseyle beraber ortaya koydukları düzenle birlikte farkında olmadan Hristiyanlığın sonunu getirdiklerini düşünür.³⁴⁹ Çünkü din adamları, hem zenginlik içerisinde yaşayarak hayatlarını devam ettirmişler hem de kendi yaşayış tarzlarına göre Hristiyanlığın anlamını dünyaya tanıtmaya çalışmışlardır. Yaptıkları davranışın yanlış olduğunu bilmelerine rağmen Hristiyanlıkta olması gereken ve yapılması gereken unsurları bir bütün halinde ortaya koyamadıklarını hiçbir zaman kabul etmemişlerdir. Aynı zamanda insanların hayatlarına dair almaları gereken sorumlulukları almaları yerine o sorumluluklardan kaçma isteklerini desteklemişlerdir.³⁵⁰

Kierkegaard Hristiyanlığın, bireysel sorumluluğu temsil ettiğini, din adamlarının görevinin, bu sorumluluğu hatırlatıp insanlara yaptıkları her eylemden

³⁴⁶ Kamuran Gödelek, *age.*, s. 41.

³⁴⁷ Faruk Manav, Gökhan Gürdal, *age.*, s. 55.

³⁴⁸ *Age.*, s. 55.

³⁴⁹ Soren Kierkegaard, *Kendinizi Sevmeyi Unutmayın*, s. 26.

³⁵⁰ Kamuran Gödelek, *age.*, s. 42-43.

sorumlu olacaklarının bilincini vermek ve yaşamlarına yönelik alınması gereken her ne sorumluluk varsa onlardan kaçılmaması gerektiğini göstermek olduğunu ifade eder.³⁵¹ Çünkü Kierkegaard, Hristiyanlık uygarlığının, sorumluluk alma bilincinde olan ve vermiş olduğu kişisel kararlar doğrultusunda Hristiyan inancını yaşayan bireyler toplamından meydana geldiğini söyler.³⁵² Eğer din adamları, bireyleri bu düşünce doğrultusunda yönlendirmezse toplumun çözülmesine ve dağılmasına sebep olacağını belirtir. Kierkegaard göre din adamları, devletten destek alarak bu çözülmenin olmasını engellemeye çalışmıştır. Bununla beraber devletle ilişki halinde olup, kendi şartları doğrultusunda devletten yararlanmaya çalışırken kiliseyi, devlet kilisesine dönüştürmüştür. Bunun sonucunda, belli bir düzen dahilinde “dinle ilgilenen iyi vatandaşların bulunmasına” dair devlete karşı hesap vermek zorunda kalmıştır.³⁵³ Bu zorunluluk bireylerde, her alanda ilerleme kaydedebilmek için kendilerini “Hristiyan” olarak adlandırmasına neden olmuştur. Birey vaftiz olduğunu ve Hristiyan olduğunu kanıtlayabildiği vakit devletten geçimini sağlayacak olan çalışma izni alabilmiştir. Yani devlet her alan için her durum için Hristiyan olmayı şart koşmuştur.³⁵⁴

Kierkegaard’a göre bu durum içerisinde olan birey, gerçek bir Hristiyan değildir. Ona göre irade sahibi olan bir insan yani Tanrı tarafından kırılabilen iradeye sahip olan insan ancak gerçek bir Hristiyan’dır. Devlet ve kiliseyi temsil eden din adamları yaptıkları bu uygulamayla beraber insanlarda oluşması gereken Hristiyanlık düşüncesine zarar vermiştir.³⁵⁵ Aynı zamanda bu dayatmalar Hristiyan olma durumunun, basitleşmesine ve ucuz bir konuma düşmesine sebep olmuştur. Hiç kimse tarafından da bu duruma karşı bir itiraz durumu söz konusu olmamıştır.³⁵⁶ Bu yüzden Kierkegaard’a göre din adamları, dini devletle ilişkili hale getirerek kendi düşünceleri doğrultusunda vermiş oldukları kararları uygulamaya çalışan icracı bir güçtür. Yaşanan sorunları çözüme kavuşturma düşüncesi içinde olmayan, Hristiyanlığa tutunmayı beceremeyen kesimdir.³⁵⁷

³⁵¹ *Age.*, s. 42-43.

³⁵² H .j. Blackham, *age.*, s. 13.

³⁵³ Soren Kierkegaard, *Günlüklerden ve Makalelerden Seçmeler*, s. 613.

³⁵⁴ *Age.*, s. 684-685.

³⁵⁵ *Age.*, s. 772.

³⁵⁶ *Age.*, s. 578.

³⁵⁷ *Age.*, s. 617.

Kierkegaard, dönemindeki din adamlarını, Hristiyanlığa dair yapmaları gereken şeyleri yapmadıklarından ötürü eleştirirken aynı zamanda bu alanda bir şeyler gerçekleştirdiklerini düşünen profesör kesimini de eleştirmekten geri kalmamıştır. Ona göre profesör kesim, Hristiyan aleminde bulunmalarına ve yüksek ihtimalle Hristiyan olmalarına rağmen teolojik profesör olmaya dair herhangi bir düşünce geliştirmemişlerdir. Yaptıkları çalışmalar sonucu kitaplar ve dergiler ortaya koymuşlardır. Ancak bu çalışmalarda herhangi bir profesör, İncil'i temel alarak onu doğrudan okuyup, Tanrı'nın huzurunda hayatının İsa'nın hayatıyla örtüşüp örtüşmediğini sorgulamayı akıl edememiştir.³⁵⁸

Kierkegaard düşüncesine göre İncil'de piskoposlara, rahiplere, diyakozlara yer verilmekte ve üstlenmiş oldukları görevlerde haklı olduklarını göstermeye yarayan ayetler bulunmaktadır. Ancak teoloji profesörlerine dair İncil'de herhangi bir hüküm ve içeriğe rastlanılmamaktadır. Profesör, sadece Hristiyanlığın tüketildiği vakit yani gerileme dönemine girdiği vakit, ortaya konulmuş bir icattır. Bu yüzden Kierkegaard'a göre Hristiyanlık; din adamları, rahipler, profesörler gibi öğreticiler tarafından değil tanıklar tarafından ilan edilmelidir. Çünkü Kierkegaard'ın düşüncesinde tanık, hem ilan etmiş olduğu doktrini kendi içselliği içinde hakikat ve kutsal olarak görmekte ve hem de bazen tamamıyla olmasa da zamanın teşvik etmesiyle beraber kendi benliğinde gönüllü olarak ilan etmiş olduğu doktrini, inkar etmeye kimsenin kendisini zorlayamayacağını göstermeye çalışmaktadır.³⁵⁹

Öğreticiler ise belli kanıtlara ve argümanlara sahip olmasına rağmen bütün öğrettiklerinin dışında kalan ve yapılabilecek bütün itirazlar karşısında gülünç duruma düşmektedir.³⁶⁰ Bu yüzden Kierkegaard Hristiyanlığın anlatımı için vaaz verme yönteminin uygun olmadığını dile getirmiştir. Çünkü Hristiyanlık, Hristiyanlığa dair söylenenler ve ortaya konan düşünceler, varoluşsal olarak Hristiyanlığı kendi kişisel benliğinde ve yaşamında gerçekleştiren tanıklar tarafından ancak tebliğ edilebilmektedir.³⁶¹

Kierkegaard'a göre bu tebliğ etme durumunda öğreticiler kadar basın da yeri yoktur. Çünkü Hristiyanlıkla günlük basın birbirine karşıt iki güçtür. Basın,

³⁵⁸ Soren Kierkegaard, *Günlüklerden ve Makalelerden Seçmeler*, s. 587-589.

³⁵⁹ *Age.*, s. 587-589.

³⁶⁰ *Age.*, s. 587-589.

³⁶¹ *Age.*, s. 591.

günlük yaptığı basımlarla sadece elde edeceği sayılara odaklanıp insanları yüce bir yalan ile aldatma amacı içerisindedir. Oysaki Hristiyanlıktaki hakikat, sayılardan ziyade tekil birey fikrine dayanmaktadır.³⁶² Bu düşüncesinin yanı sıra Kierkegaard, Hristiyan aleminde varoluşsal olarak tekil bireye önem verilmediğini bu yüzden Hristiyanlığın mevcut olmadığını ve Hristiyanlıkta bir bütünlük sağlanmadığını savunmuştur.³⁶³ Ona göre bütünlüğü yakalayamamış Hristiyanlık alemi içerisinde, gizli bir içsellik durumu söz konusudur. Yani bir yandan Hristiyan olma kaygısıyla beraber fiilen Hristiyan olma çabası azalmakta, diğer yandan ise insanlar arasında Hristiyanlıktan kopmamayı isteme durumu yaşanmaktadır. Hristiyanlık aleminde yaşanan bu gizli içsellik durumu, bireyin Hristiyanlıktan fiili olarak tamamen kopmasını önlemektedir. Aynı zamanda bireyi Hristiyanlık uğruna ıstırap çekme uygunsuzluğundan kurtarıp, bu anlayışa dayanarak Hristiyan olmayı sürdürmesini sağlamaktadır.³⁶⁴

Yaşanan bu belirsizlikler karşısında Kierkegaard, İncil’de bahsedilen Hristiyanlığın, yaşadığı çağda değiştiğini, insanların bu değişiklik doğrultusunda Hristiyanlığı yaşadığını ifade etmiştir. İncil’de Hristiyanlığın gerçekleşmesi için insanlara yaşamlarını anlamsızlaştıran bütün unsurlardan(iş, evlilik, dünyada bir şey olma çabası vb.) uzak durup kendilerini Tanrı’ya adanmaları gerektiği ve insan soyunun devamı için yaşamlarını feda etmeleri gerektiği söylenirken, Hristiyanlık alemi, Hristiyanlığı tam tersi olacak şekilde anlayıp yaşamaya çalışmıştır. Yani yaşamlarına dair İncil’de uzak durulması gereken her ne önemsiz ve fani şey varsa onları değerli hale getirerek, onları ilahi kutsamaya dönüştürüp adını Hristiyanlık olarak koymuşlardır.³⁶⁵ Oysaki İncil’de Hristiyanlık, “kayıtsızlık ve şartsızlık” hali diye geçmektedir.

Kierkegaard, insanların İncil’deki Hristiyanlığa göre kendilerini Hristiyan olarak adlandırmayı tercih etmediklerini ve bu yüzden Hristiyanlığa sığınmadıklarını dile getirmeyi tercih ettiklerini, bu durumla beraber insan soyunun, ilerlemekten ziyade gerilediğini, Hristiyanlığı yaşatacak ve onu temsil edecek bireylerin yok

³⁶² Soren Kierkegaard, *Günlüklerden ve Makalelerden Seçmeler*, s. 599.

³⁶³ *Age.*, s. 620.

³⁶⁴ *Age.*, s. 604.

³⁶⁵ *Age.*, s. 692.

olduğunu belirtmiştir.³⁶⁶ Bunun sonucunda Kierkegaard, Hristiyanlığın yaşama dair her şeyi zorlaştırarak, insanlar için ebediyeti kolaylaştırma amacını gerçekleştirme için, Hristiyan değerleri ön plana çıkarmayı kendine görev bilmiştir.³⁶⁷ Çünkü Tanrı tarafından kendisine hayal ettiğinden daha fazlasının yani sonsuz nimetin verildiğini düşünmüş ve bu nimetlere ömrü boyunca yeterli derecede şükretmeyi gerçekleştirmek için hep ebediyeti arzulamıştır. Ebediyete dair bir şeyler yapmayı kendine amaç edinmiştir.³⁶⁸

Kierkegaard, Hristiyanlığın ne olduğuna dair bilgiye sahip olduğunu ve bu bilgileri sunmada özel bir yeteneğinin olduğunu, Tanrı'nın yardımıyla birlikte bu yeteneği kullanıp insanları Hristiyanlığa kazandırmayı, onları bu konuda uyandırmayı kendine amaç edinmiştir. Bunu gerçek olmayan araçları kullanan bir şair edasıyla, yumuşak ve nazik bir şekilde hakikat aşkıyla yapmaya çalışmıştır.³⁶⁹ O, Hristiyanlığın teklikte gerçekleştiğini savunmuştur. İnsanlar ise birleşerek, çoğalarak Hristiyanlıktaki çatışmaları engelleyebileceklerini ve bu yolla Hristiyanlığın gerçekleştirebileceklerini düşünmüştür.³⁷⁰

Kierkegaard'ın bir başka düşüncesine göre Hristiyanlık, insanın iradesine odaklanıp, iradesini dönüştürmektir. Yani dünyadan ve kendinden vazgeçip bu yaşamda mutsuz olmayı tercih etmede istekli olup Tanrı'yı sevmek ve Tanrı ile akrabalık ilişkisi içerisinde olmaktır.³⁷¹ Ona göre insan bu şekilde yaşayarak, Tanrı tarafından belirlenen yaşam sınavına kendisini tabii tutarak Hristiyan olmaktadır.³⁷² Onun düşüncesinde Hristiyan olmak, kendinden ve her şeyden vazgeçerek ölü olmak demektir. Çünkü gerçek Hristiyanlık, bu dünyada yaşanacaksa eğer bunun şartı ıstırap çekmek ve her şeyden vazgeçmektir.³⁷³

Kierkegaard, nasıl Hristiyan olunacağını ve Hristiyanlığın ne demek olduğunu ortaya koyarken aynı zamanda Hristiyanlığı rasyonelleştirmeye çalışan

³⁶⁶ Soren Kierkegaard, *Günlüklerden ve Makalelerden Seçmeler*, s. 651-652.

³⁶⁷ *Age.*, s. 581.

³⁶⁸ *Age.*, s. 594-595.

³⁶⁹ *Age.*, s. 596-597.

³⁷⁰ *Age.*, s. 717-718.

³⁷¹ *Age.*, s. 682-738.

³⁷² *Age.*, s. 757.

³⁷³ *Age.*, s. 769-770.

Aydınlanma dönemine de karşı çıkmıştır.³⁷⁴ Ona göre bu dönemde din, akıl çerçevesinde ele alınıp değerlendirilmiştir. Descartes, Leibniz ve Hegel gibi filozoflar, dini aklın sınırları dahilinde ele alarak objektif ve rasyonel olarak değerlendirmeye çalışmışlardır. Dine karşı rasyonel bir yaklaşım sergilemişlerdir.³⁷⁵

Akıl ile iman arasında bu dönemde yaşanan karşıtlık, beraberinde inanç ile bilginin de bir arada bulunabileceği düşüncesini doğurmuştur. Dini objeler, bilgi objelerine dönüştürülmeye çalışılmıştır. Kierkegaard, ise dinin rasyonel bir şekilde ele alınamayacağını, özü gereği aklın sınırları dışında olduğunu, sübjektif bir değer alanı olduğunu dile getirmiştir. Onun için din, irade ve kalbe dayalı teslimiyetin, bağlılığın ve güvenin birleşiminden oluşan imandır. İman, bilgi ve düşünce ile ilişkilendirilemez. İman, düşüncenin son bulduğu yerde kendisini gösteren, bir üst değerdir. Tanrı ve inanılması gereken diğer hususlar delillerle, ispatlarla ve objektif ölçütlerle anlaşılması ve kavranması mümkün değildir. Kavranabilseydi inanmayı gerektirecek bir durum söz konusu olmazdı.³⁷⁶

Kierkegaard dinsel olmayı, Tanrı ile birebir ilişki kurabilme olarak görür. Tanrı ile kurulan ilişki ve Tanrı'ya inanma durumu onun için tamamen irrasyoneldir. Bu yüzden inancı ve dini mümkün kılan şey irrasyonelliktir.³⁷⁷ Hristiyan olma veya bir dine girme mevzusu Kierkegaard için öznel bir olaydır. Dine dair önermeler ve Hristiyanlık, nesnellikten ve rasyonellikten uzak bir şekilde öznel olarak anlaşılmalıdır. Çünkü nesnel akıl yürütme aracılığıyla, dinsel inanca ve Hristiyanlığa uygun olan kesinlik derecesine ulaşamaz.³⁷⁸ Tanrı'ya inanma meselesi iki dudağı oynatma eyleminden daha fazla çaba ve uğraşı yani iman etmeyi gerektirir.³⁷⁹

2.2.Kierkegaard Düşüncesinde Tanrı

Kierkegaard düşüncesine göre Tanrı hakkında bilgi edinme süreci karmaşık bir süreçtir. Bu süreç sonunda herhangi bir sonuca ulaşmak mümkün değildir. Bir

³⁷⁴ Susan Leigh Anderson, *age.*, s. 39-40.

³⁷⁵ İbrahim Aslan, "Kadı Abdulcebbar'da ve Kierkegaard'da Korkunun Teolojisi", *Felsefe Dünyası*, S:51, 2010, s. 187-188.

³⁷⁶ *Agm.*, s. 187-188.

³⁷⁷ Susan Leigh, *age.*, s. 39-40.

³⁷⁸ Recep Alpyağıl, *Wittgenstein ve Kierkegaard'dan Hareketle Din Felsefesi Yapmak*, İz Yay., İstanbul, 2013, s. 69-73.

³⁷⁹ Susan Leigh Anderson, *age.*, s. 39.

ihtimal belki bir sonuca ulaşılabilir; ancak bu akıl için paradoks bir durumdur. Bu paradoks ise aklın düşünemeyeceği şeyi keşfetmeden dolayı yaşanmaktadır.³⁸⁰

Kierkegaard, insanı ve onun kendisine yönelik sahip olduğu bilgisini, bilinmez hale getiren, aklın paradoksal tutkusu karşısında duran bir bilinmeyen olduğunu ifade eder. Bu bilinmeyen ise Tanrı'dır. Tanrı'yı bilinmeyen olarak niteleyen Kierkegaard, Tanrı'nın varlığının kanıtlanamaz olduğunu savunur. Çünkü Tanrı eğer yok olarak kabul edilirse onu ispatlama çabası imkansız olur, eğer var olarak kabul edilirse onu ispatlamaya çalışmak aptalca bir davranış olur.³⁸¹ Tanrı'nın varlığı kanıtlandığı an Tanrı, "Tanrı'lık" niteliğini kaybeder ve bilgi nesnesine dönüşür.³⁸² Kierkegaard'a göre Tanrı'nın varlığı nesnel olarak değil öznel olarak bilinir. Çünkü Tanrı, kendisiyle ilişki kurulacak bir öznedir.³⁸³

Tanrı'nın varlığının nesnel olarak bilinemeyeceğine dair "deniz kızı" kıssası bu durumu özetlemektedir:

"Kierkegaard gülümsedi ona: "Tanrı'nın varlığı nesnel olarak kanıtlayan hiçbir şey yok," diye devam etti. "Onu duyularıyla tespit edemem, aklımla bilemem, dolayısıyla var olduğundan emin olamam. Bu nedenle de kendimi ona teslim etmem için olağanüstü bir cesaret gerek... Adeta şu yetmiş bin kulaçlık suyun üzerinden atlamaya karar vermek gibi," dedi ilerideki denizi göstererek. "Böyle bir sıçramaya asla cesaret edemem çünkü, aklım tek başıma kıyıya ulaşamayacağımı söyler bana, Tanrı'nın bana yardıma geleceğini kanıtlayan hiçbir şey de yoktur."³⁸⁴

Tanrı'nın varlığını kanıtlama çabası ile birlikte insan, farkında olmadan Tanrı'nın var olduğunu varsaymakta ve onun varlığını kabul etmektedir. Aksi takdirde eğer Tanrı var olmasaydı, onu tanıtlama çabası içerisine girme durumu söz konusu olmazdı. Bu yüzden Kierkegaard, Tanrı'ya dair bir kanıtlama yapılacaksa eğer bu varlığın kendisine doğru değil, varlığın kendisinden hareketle yapılması gerektiğini iddia eder. Yani varoluştan yola çıkarak sonuca ulaşmaya çalışan bir akıl yürütmenin gerçekleştirilmesi gerektiğini söyler. Bu duruma yönelik ise mahkemede

³⁸⁰ Recep Alpyağıl, *age.*, s. 81-82.

³⁸¹ *Age.*, s. 81-82.

³⁸² Vefa Taşdelen, "Mevlana ve Kierkegaard'da Birey ve Tanrı İlişkisi", *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic Volume*, S:8/6, Ankara, 2013, s. 717-728.

³⁸³ Soren Kierkegaard, *Tanrı'ya İhtiyaç Duymak*, Çeviren.: Zeynep Yeter, Fabula Yay., İstanbul, 2016, s. 73.

³⁸⁴ Line Faden- Babin ve Jakop Rachmanski, *age.*, s. 56.

suçlunun var olup olmadığı değil var olan bir suçlu olarak onun suçlu olup olmadığını tanımlanmaya çalışıldığı bir durumu örnek verir.³⁸⁵

Kierkegaard, Tanrı'nın varlığını tabiattaki düzenden veya dünyanın işleyişindeki bilgelikten hareketle, ispatlama çabalarını anlamsız olarak nitelendirmiştir. Doğadaki düzende ve tasarımda bile ayartıcı bir şüphe durumunun söz konusu olabildiğini, bu yüzden Tanrı'nın varlığını ortaya koyarken tabiatın düzeninden hareket etmemeyi uygun görmüştür. Çünkü bu düzenden hareket ederse sonunu getiremeyeceğini, sürekli belirsizlik içinde yaşayacağını ve olası bir durumda ani bir şey ortaya çıktığı vakit elinde ufak da olsa var olan delilinin yıkılacağını düşünmüştür.³⁸⁶

Tanrı'nın varlığını, doğadaki düzenden hareketle ortaya koymaya çalışan doğa bilimlerine de karşı çıkmıştır. Doğa bilimleri aracılığıyla, insanların Tanrı'ya ulaşabileceklerini söylemenin ikiyüzlülük olduğunu ifade etmiştir. Ona göre bilim adamları bu ikiyüzlülük halinden yararlanarak Tanrı'yı üstün bir kişilik haline getirerek onu insanlar tarafından anlaşılmayan bir konuma getirmeyi amaç edinmiştir.³⁸⁷ Kierkegaard için Tanrı'nın varlığını ispatlama çabasına girmek sonu gelmeyen bir uğraştır. Çünkü Tanrı'nın varlığını ispatlamak isteyen her kimse sürekli başka bir şeyi ispatlar ama bundan ötesine gidemez. İspat süreci devam ettikçe Tanrı'nın varlığı ortaya çıkmaz ama ispatlamayı terk ettiğinde varlık oradadır.³⁸⁸ Kierkegaard göre, Tanrı'nın varlığını tanımlama durumu ancak ona tabi olma ve teslimiyet aracılığıyla gerçekleşmektedir. Kişi Tanrı'ya teslim olarak, ona ibadet ederek, onu hayatında yaşadığını göstererek tanımlayabilmektedir.³⁸⁹

Kierkegaard için Tanrı, mutlak ve gizemli bir varlık olduğu için ve duyular alanının dışında ve üstünde olduğu için onun hakkında net bir bilgiye ulaşılmaz. Onu tecrübe etmenin ve bilmenin yolu, iman etmekle mümkün olmaktadır. İnsan, Tanrı'ya kıyasla ontolojik olarak sınırlı bir varlıktır. Bu sınırlılığı yüzünden Tanrı'yı bilmesi, kavraması ve ispatlaması mümkün değildir. Tanrı'yı bilmesi ve onun

³⁸⁵ Soren Kierkegaard, *Tanrı'ya İhtiyaç Duymak*, s. 89.

³⁸⁶ Recep Alpyağılı, *age.*, s. 82-83 .

³⁸⁷ Soren Kierkegaard, *Kahkaha Benden Yana*, s. 216.

³⁸⁸ Soren Kierkegaard, *Felsefe Parçaları Ya Da Bir Parça Felsefe*, Çeviren.: Doğan Şahiner, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2013, s. 39-40.

³⁸⁹ Soren Kierkegaard, *Tanrı'ya İhtiyaç Duymak*, s. 91.

varlığına ulaşması irade ve istekle mümkündür. Tanrı ile iman ilişkisi söz konusu olduğunda onun varlığı bilinmektedir.³⁹⁰ Kierkegaard'a göre iman ise ona duyulan sevgi ve aşkı içermektedir: "Benim için Tanrı aşktır ve bu aşk hem doğrudan hem de tersine çevrilmiş anlamlarıyla, gerçekliğin saydamlığıyla kıyas kabul etmez."³⁹¹ Kierkegaard, Tanrı'nın kendi varlığını ispatlaması için sadece basit bir yemine başvurmasının yeterli olduğunu iddia eder. Çünkü Tanrı'nın kendisinden başka üzerine yemin edilecek daha yüksek bir şey olmadığını savunur.³⁹²

Kierkegaard Tanrı'yı, sonsuz güce sahip olan, her şeyi hiçbir şeyden yaratan ve kullanacağı her şeyi öncelikli olarak hiçbir şeye dönüştüren olarak tasvir eder.³⁹³ Kişi dünyadaki bütün güçlere sahip olduğunu düşünse de Tanrı bütün güçlerin sahibidir. Tanrı'nın bütün güçlere sahip olduğunu gösteren yer ise vicdandır.³⁹⁴ Bu yüzden kişi kendisi için, sonsuza kadar sürecek olan bütün çıkış yollarının ve dünyada var olan dengenin Tanrı'nın elinde olduğunu farkına varması gerekmektedir.³⁹⁵ Ayrıca hayatın devam etmesi için her zaman Tanrı'ya ihtiyaç olduğunu keşfetmesi gerekmektedir. Çünkü Kierkegaard'a göre insan, hayatı boyunca Tanrı'ya ihtiyaç duydukça, kusursuz hale gelmektedir.³⁹⁶

Kierkegaard Tanrı'nın, insana yapması gereken şeylerin listesini verdiğini dile getirir. İnsan, listedekileri bu dünyada bulmakla ve gerçekleştirmekle görevlendirilmektedir. Bu görevlerle beraber Tanrı, insana hem kendisine her zaman ihtiyaç duyacağını hatırlatmakta hem de yeteneklerini bulmasına yardım edeceğini göstermektedir.³⁹⁷ Tanrı, insanın kendisini tanıması için imkanlar sağlayan tek ve mutlak bir varlıktır.³⁹⁸ Kierkegaard inanan insanın, Tanrı'ya her vakit ihtiyacının olduğunu unutmadan, ona boyun eğerek kendisini güvence altına aldığını belirtir.³⁹⁹

³⁹⁰ Selda Ataer, *Kierkegaard'ın Tanrı Anlayışı*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s. 48.

³⁹¹ Soren Kierkegaard, *Korku ve Titreme*, s. 35.

³⁹² Soren Kierkegaard, *Günlüklerden ve Makalelerden Seçmeler*, s. 613.

³⁹³ *Age.*, s. 728.

³⁹⁴ *Age.*, s. 258.

³⁹⁵ *Age.*, s. 177.

³⁹⁶ Soren Kierkegaard, *Kendinizi Sevmeyi Unutmayın*, s. 48.

³⁹⁷ *Age.*, s. 42.

³⁹⁸ Necip Uyanık, *agm.*, s. 35.

³⁹⁹ *Agm.*, s. 20.

Kierkegaard, Tanrı'nın isteklerini anlayıp ona göre davranmanın ve itaatkar olmanın büyük bir eylem sorunu olduğunu belirtmektedir.⁴⁰⁰ Bu bağlamda kişi Tanrı'nın sözlerini "Kutsal Yazılar" da okurken her sözün değerlendirmesini "bu bana yönelik ve benim şahsıma söylenmiş" şeklinde yapması gerekmektedir.⁴⁰¹ Ne var ki Tanrı'nın sözleriyle baş başa kalma durumu tehlikeli bir meseledir. Tehlikeli olduğu kadar, o sözler karşısında kişinin kendisini savunacak yollar bulması imkansız değildir. Kişi, İncil'i alıp okuduğu pasajlardan, tam emin olmamak suretiyle belli bir sonuca ve yoruma ulaşabilmektedir. Kişi için önemli olan, kendisini ilgilendiren belirsiz pasajlar değil, anlamış olduğu pasajlardır. Çünkü Tanrı, kişiyi anlamış olduğu pasajlardan sorumlu tutup o pasajları gerçekleştirmesini istemektedir. Tanrı, muğlak pasajlara kişinin kafa yorup yorumlamada ustalaşmasını değil anlamış olduğu sözlere uygun hareket etmesini istemektedir.⁴⁰²

Kierkegaard, Tanrı'nın, hiçbir şey aracılığıyla açıklanamayan, kişinin Kutsal Yazıları okuyup kendi iç dünyasına yönelmesiyle ancak açıklanabilen üstün bir kavrayış olduğunu iddia eder.⁴⁰³ Tanrı gözle görülmeyen, her an her yerde olan, ezeli ve ebedi olan sonsuz bir varlıktır.⁴⁰⁴ Doğa ve doğaya dair her şeyi yaratandır. Yaratırken orda bulunmayandır. Bu durumda gözle görülmeyen Tanrı'nın görülmesi ancak insanda içsellikte kendisine yönelerek Tanrı ilişkisinin farkına varmasıyla mümkün olmaktadır.⁴⁰⁵

Ona göre Tanrı, bilgiyle gecenin karanlığı gibi olan, hakkında hiçbir bilgiye sahip olunmayandır. Yaptıklarını ve yapacaklarını kimseye danışmayan ve kimse tarafından sorgulanamayandır. Yaratacağı ve yapacağı hiçbir şeye yönelik plan yapmayan, karar verdiği an her şeyi o an yapandır. Her şeye gücü yeten, kudret sahibi yüce olandır.⁴⁰⁶ Kendisini anlamak için hiçbir şeye ihtiyaç duymayandır.⁴⁰⁷ Objektif bir şekilde kavranması mümkün olmayan sadece inanma ile anlaşılması mümkün olandır.⁴⁰⁸ Onun varlığından emin olma içe dönüklükle birlikte oluşan

⁴⁰⁰ *Agm.*, s. 50.

⁴⁰¹ *Agm.*, s. 7.

⁴⁰² Soren Kierkegaard, *Tanrı'ya İhtiyaç Duymak*, s. 100-101.

⁴⁰³ Kamuran Gödelek, *age.*, s. 220.

⁴⁰⁴ *Age.*, s. 235.

⁴⁰⁵ *Age.*, s. 237.

⁴⁰⁶ Soren Kierkegaard, *Tanrı'ya İhtiyaç Duymak*, s. 156-157.

⁴⁰⁷ Soren Kierkegaard, *Felsefe Parçaları Ya Da Bir Parça Felsefe*, s. 19.

⁴⁰⁸ Soren Kierkegaard, *Kendinizi Sevmeyi Unutmayın*, s. 46.

nesnel bir emin olamayıştan ibarettir. Onun varlığı, nesnel olarak değil öznel olarak içe yönelimle bilinebilmektedir.⁴⁰⁹ Onun özü, varoluşu içermektedir. Kişi varoluşunu gerçekleştirdiği kadar Tanrı'yı bilebilmektedir.⁴¹⁰

Kierkegaard'a göre Tanrı, bütün bu özellikleriyle beraber mutlak olarak farklı olandır. Onun bu farklılığını ortaya koyan, herhangi bir ayırt edici işaret yoktur. Bu farklılığı ortaya çıkarabilme düşüncesi insanda oluşsa dahi insan, bunu yapamaz. Çünkü mutlak olarak kendisini aşamayan insan, mutlak olarak farklı olanı düşünemez. Yapabileceği tek şey, kendi içinde mutlak olarak farklı olanı, kendi kendine düşündürmektir. Eğer insan, Tanrı'yı bilmek isterse şayet, öncelikli olarak kendisinden farklı olduğunu yani mutlak olarak farklı olduğunu kabul etmesi gerekmektedir.⁴¹¹ Tanrı, dolaysız bir şekilde değil kendisi tarafından verilen koşul aracılığıyla bilinmektedir. Bu yüzden Tanrı, insanı tanıdıktan sonra insan ancak Tanrı'yı tanıyabilmektedir.⁴¹²

Kierkegaard hiçbir varoluşun ispat edilemeyeceğini bu yüzden Tanrı'nın varoluşunu ispat etmenin mümkün olmadığını dile getirmiştir. Çünkü onun düşüncesinde Tanrı bir fikir değildir. Bu sebepten ötürü ispat edilmesi söz konusu değildir.⁴¹³ Tanrı, kendisini insanlara İsa'nın bedeninde tanıtmıştır. İncil'de Tanrı'nın oğlu olarak İsa'nın dünyaya geleceği öncesinden belirlenmiştir. İsa, insan olarak doğmuş olsa da Kutsal Ruh'un; hakikatin ta kendisidir. Bir öğretmen gibi kutsal olan yerlerde dersler vererek, insanların mucizelere tanık olmasını sağlamıştır. Tanrı'yı ifade eden "Rab" kelimesi İncil'de İsa için kullanılmıştır. Öğrencileri, havarileri tarafından hatta halktan birçok kimse tarafından İsa'ya "Ya Rab" şeklinde hitap edilmiştir.⁴¹⁴

İsa'nın çarmıhta ölmeden önce söylediği sözlerden hareketle Kierkegaard, Tanrı kavramını inşa etmeye çalışmıştır. İsa çarmıhta ölmeden önce Tanrı'ya karşı neden beni terk ettin diye bağırıştır. Bu durumda Tanrı'nın, İsa'yı gerçekte terk edip etmemesi problemlili bir durumdur. Çünkü İsa'yı sadece bir bedenden ibaret

⁴⁰⁹ *Age.*, s. 58.

⁴¹⁰ Soren Kierkegaard, *Felsefe Parçaları Ya Da Bir Parça Felsefe*, s. 38.

⁴¹¹ *Age.*, s. 42-43.

⁴¹² *Age.*, s. 69.

⁴¹³ Erol Çetin, "Kierkegaard'ın Nesnel Hakikat Eleştirisi", *Asos Journal The Journal Of Academic Social Science-Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S:28, 2016, s. 322.

⁴¹⁴ Faruk Manav, Gökhan Gürdal, *age.*, s. 56-59.

sayarsak beden ölümüyle beraber Tanrı'nın da ölmesi gerekmektedir. Oysaki Tanrı doğası gereği, Kierkegaard düşüncesinde, ölümsüzdür. Bu durum ise Tanrı'nın niçin İsa'nın bedenini terk ettiğinin açıklaması olarak görülebilmektedir.⁴¹⁵

Ortaya çıkan bu mutlak paradoksluğun, Kierkegaard düşüncesinde tek bir karşılığı vardır. O da Tanrı'nın İsa ile bir ve aynı özneler olmasıdır. Ona göre İsa, Tanrı'nın kendisi olan, sonsuz niteliğe sahip olan bir inanç objesidir. Kierkegaard'a göre Tanrı'nın, İsa'nın bedeninde bir insan formunda doğup, bir insan gibi yaşayarak ölmesi, aslında insanlara nasıl yaşanılması gerektiğini göstermektedir. Tanrı'nın bir bedende dünyaya gelişi, aslında onun öğretmen oluşuyla alakalıdır. Tanrı insanlarla öğretmen-öğrenci ilişkisi kurarak kendisini tanıtmayı, onlara sonsuz mutluluğu elde etmek için gerekli koşulları ve hakikate ulaşma yollarını göstermeyi amaç edinmiştir.⁴¹⁶

⁴¹⁵ *Age.*, s. 56-59.

⁴¹⁶ *Age.*, s. 56-59.

3.BÖLÜM

3.KIERKEGAARD'A GÖRE TANRI-İNSAN İLİŞKİSİ

Bu başlıkta ise hem insanın Tanrı ile hem de Tanrı'nın insanla nasıl ilişki kurduğu üzerinde duracağız. Kierkegaard'a göre, insandan Tanrı'ya ve Tanrı'dan insana doğru ilişkinin; karar, seçim, iman, akıl, hakikat ve sevgi kavramları bağlamında nasıl gerçekleştiğini ele alacağız.

3.1.İnsanın Tanrı ile Olan İlişkisi

3.1.1. Tanrıyla Olan İlişkide Karar ve Seçim

Hangi dönem olursa olsun her insan, yaşamı boyunca neye inanacağını belirlemede ve nasıl bir güçle ile ilişki kuracağını belirlemede sürekli bir kararsızlık ve belirsizlik hali yaşamaktadır. Verecekleri kararlar için, nesnel bir temel bulma arayışına girmektedirler. Bu arayış doğrultusunda karşılıklarına çıkan argümanlar, kafa karışıklığına mahal verdiği için karar verme süreçleri ertelenmektedir.⁴¹⁷ Önemli olan bu süreci kısa tutup, hayatın gidiş yönünü belirleyecek olan kararı verebilmektir. Çünkü karar ile beraber insan ya ebedi olana bağlanmakta ya da ondan uzaklaşmaktadır.

Kierkegaard'a göre karar ile beraber insan tekdüzelikten kurtulup, geleneğin büyüünden uyanıp, gerçek bir başlangıç yapmaktadır. Ebedi olana karşı bir uyanış bir farkındalık durumu gerçekleşmektedir. Karar vermede önemli olan, bir başlangıç yapmak ve bu başlangıcın devamını getirerek karara sadık kalıp sürekliliği sağlamaktır.⁴¹⁸ Kierkegaard için, kararda başlangıcı ve sürekliliği gerçekleştiremeyen insan, en başından yoldan sapmıştır: “Altın bir anahtarın her kilide uyduğu söylenir. Ama karar ve azim de açar kilitleri. Sebat diye anılmaları bundandır. Pek çok kişi iyi bir başlangıcın devamını nasıl getireceğini anlamadığı için yoldan çıkmıştır.”⁴¹⁹

Kierkegaard'a göre karar anında yaşanabilecek en kötü durum korkaklıktır. Korkaklık, kişinin ebediyetle yani Tanrı ile gerçekleştirmeye çalıştığı uyumun bozulmasına sebep olmaktadır. Korkaklıkla beraber kibir de aynı etkiye sahiptir.

⁴¹⁷ Kamuran Gödelek, *age.*, s. 78.

⁴¹⁸ Soren Kierkegaard, *Tanrı'ya İhtiyaç Duymak*, s. 11-23.

⁴¹⁹ Soren Kierkegaard, *Kendinizi Sevmeyi Unutmayın*, s. 81.

Kibirli kişi, doğru olanı müthiş bir şekilde yapmaya çalışmaktadır. Bunu kendi iradesiyle, kendi gücüyle yapmak istediği için insanlarla değil Tanrı ile savaşmaktadır. Kendisine verilen görevlerin üstesinden tek başına gelmeyi istemektedir. Kendi düşünce yapısına benzer olan, kendi kendine yetmekte hoşnut olan kibirli kişileri bulmaya çalışmaktadır. Ancak kendi başına ayakta durmaya çalışırken bir Tanrı'nın olduğunu idrak etmektedir. Bu idrak edişle beraber kendisinde korkaklık hali gerçekleşmektedir. Ancak bu korkaklık halini açığa vurmada gizli saklı tutarak, diğer tutkuları kendine bağlamaya çalışmaktadır.⁴²⁰

Yaşanan bu korkaklık, en çok da karardan korkmaktadır. Çünkü Kierkegaard'a göre karar ile beraber her şey, zaman içerisine dahil olup gerçekleşme yoluna girmektedir. Korkaklık ise zaman ile arkadaşlık edip bugün verilmesi gereken kararı her zaman yarına ertelemeye çalışmaktadır. Tanrı ise kurtuluşun ancak şimdide gizli olduğunu söylemektedir. Ne yapılacaksa ne karar verilecekse "bugün yap" şeklinde buyurmaktadır. Bu yüzden insanın ruhuna korkaklık değil g, sevgi ve özdenetim işlemektedir. Böylelikle Kierkegaard için iyi bir karar, insanın gücü dahilinde her şeyi yapma istekliliğidir. İnsan bu kararı gerçekleştirdiği vakit Tanrı'ya hizmet etmeye başlamakta ve onunla ilişki kurmaktadır. Karar verememe halinde ise iyi olan yani Tanrı'ya karşı yükümlü olunan şeyi yapamamaktan ötürü kişi engellenmiş olmaktadır.⁴²¹

Kierkegaard düşüncesinde, Tanrı ile olan ilişki, verilecek karar doğrultusunda gerçekleşmektedir. Ancak verilen her karar, kişiyi ebediyete ulaştırmamaktadır. Tanrı ile içsel bir bağ oluşturmayı amaç edinen bir karar ancak kişiyi ebediyete ulaştırmaktadır. Kişi, kendini Tanrı'ya şartsız ve koşulsuz bir şekilde tüm haliyle yani zayıflıklarıyla, korkularıyla bir itaatkrlık hali içerisinde teslim ettiği sürece ve kararını bu doğrultuda gerçekleştirdiği sürece onunla ilişki halinde olabilmektedir. Bu yüzden Kierkegaard, kişinin gcszlk içerisinde karar verip iyiye uygun bir şekilde eyleme geçme cesaretini göstererek, tüm kararlarını Tanrı'dan yana vermesi gerektiğini söylemektedir. Yani dünya ile Tanrı arasında bir seçim yapması gerekmektedir. Çünkü kişi ne yaparsa yapsın dünya ile Tanrı arasında yapılacak olan seçimden kaamamaktadır. Bu durum kaçınılmaz bir durumdur. Kişi bu seçimden

⁴²⁰ Soren Kierkegaard, *Tanrı'ya İhtiyaç Duymak*, s. 11-23.

⁴²¹ *Age.*, s. 11-23.

kaçmaya çalıştıkça kendisini, bu dünyayı seçmenin haddini bilmezliğiyle aynı konuma getirmektedir.⁴²²

Kişi, Tanrı ile dünya arasında seçim yapmadan ikisini tek bir seçimde kaynaştırıp birleştirme düşüncesi içerisine giremez. Çünkü Kierkegaard, kişi aracılığıyla Tanrı ile dünyanın kaynaştırılıp birleştirilemeyeceğini söyler. Tanrı ile ilişki kurulmak isteniyorsa, dünya sevgisinden vazgeçilmelidir. Tanrı ile olan ilişki ve Tanrı'ya karşı duyulacak olan sevgi, dünyadan nefret etmek ile gerçekleşmektedir. Kişinin vereceği karar, Tanrı sevgisi ve dünya sevgisi arasındaki yapacağı seçime bağlıdır. Kierkegaard'a göre kişinin iç dünyasındaki savaş, bu karar ve seçim üzerinedir. Çünkü her şeyin temeli, Tanrı'yı sevmek ve Tanrı'yı seçme meselesine dayanmaktadır. Kişi bu seçimi en doğru şekilde yaptığı vaki, karşılığında ölçülmesi mümkün olmayan bir mutluluğa ulaşacaktır.⁴²³

Kişi yapacağı seçimde eğer Tanrı'yı seçmezse, Kierkegaard'ın düşüncesine göre Tanrı'nın "ya/ya da" ile kastettiği şeyi kaçırmış olacaktır. Tanrı'nın "Ya/Ya" da ile kastettiği, talep ettiği şey ise koşulsuz şartsız kendisine karşı itaat edilmesidir. Kişi bu itaati koşulsuz ve şartsız bir şekilde gerçekleştirirse Tanrı'ya olan sevgisini ve bağlılığını göstermiş olacaktır. İtaatkar olma sonucunda kişi, şeytanın tüm ayartmalarına karşı Tanrı'ya dua ettiğinde bütün belirsizliklerden kurtulmakta ve Tanrı karşısında bölünmemiş ve tek olan kişi haline gelmektedir. Bunun sonucunda şeytanın, bölünmemiş bu istek karşısında bütün ayartmaları boşa çıkmaktadır. Çünkü belirsizliğin hakim olduğu durumlarda, şeytan bütün ayartmalarını ortaya çıkarıvermektedir. Belirsizliklerden yararlanarak kişinin, Tanrı ile ilişki halinde olmasını sağlayan itaatkarlık durumunu ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Kişi, Tanrı'ya karşı her koşulda her durumda itaat ederse ve bu itaatkarlığı daimi sürdürürse Tanrı tarafından kendisi güvence altına alınacaktır. Kötü olanın elinden Tanrı aracılığıyla kurtulacak ve Tanrı ile olan ilişkisi devam edecektir. Kierkegaard için Tanrı ile olan ilişkinin devam etmesinde itaatkarlığın yanı sıra, iyi niyetle verilmiş olan söze sadık kalma durumu da önemlidir.⁴²⁴

⁴²² Soren Kierkegaard, *Tanrı'ya İhtiyaç Duymak*, s. 11-23.

⁴²³ *Age.*, s. 11-23.

⁴²⁴ *Age.*, s. 11-23.

Kierkegaard bu durumu daha açık ifade etmek için ve insanlara ders vermek için Kutsal Yazılar'da bulunan bir örneğe başvurmuştur. Bu örneğe göre bir baba, sahip olduğu oğullarından birine bugün bağda çalışmasını söylemiştir. Kendisine söylemiş olduğu ilk oğlu, ilk başta gitmeyeceğini söylemiş ama daha sonra bu düşünceden vazgeçip gitmeye karar vermiştir. Baba, bu sefer ikinci oğluna gitmiş ve ona da aynı şekilde bugün bağda çalışmasını söylemiştir. İkinci oğul, bu isteği kabul edip gideceğini söylemiş ama gitmemiştir. Görünüşte ilk oğul, sözü yerine getirmeyen olarak anlaşılmakta oysaki ikinci oğul, iyi niyetle evet diyerek hem davranışı gerçekleştirmemekte hem de verdiği sözü yerine getiriyor gibi görünerek kendini ve başkalarını kandırmaktadır.⁴²⁵

Kierkegaard, kişinin "iyi niyet" adı altında bu şekilde söz verip sonrasında da sözünü yerine getirmeyerek kendisini kandırdığını ve farkında olmadan kendisini umutsuzluk hali içerisine soktuğunu belirtir. Tanrı ile olan ilişkide kişi bu şekilde iyi niyetlerin arkasına sığınmaya devam ettikçe, itaatkar olma sözünü yerine getirmediği hem Tanrı ile olan ilişkisini zedelemekte hem de kendisi olmaktan kaçarak umutsuzluğa düşmektedir. Bu durumu devam ettirdikçe, içerisinde bulunan umutsuzluk halinin giderek büyümesine sebep olmaktadır. Kişinin bu umutsuzluktan kurtulup hem kendi olmasını sağlayacak hem de Tanrı ile ilişkisini gerçekleştirmesini sağlayacak olan şey, Tanrı'ya olan bağlılık ve itaatkarlıktır.⁴²⁶

3.1.2. Aklın Ötesinde Tanrı'ya Karşı İman

Düşünce tarihine baktığımız zaman iman konusu ele alınırken ve imana dair düşünceler ortaya konurken hep akıl ile karşılaştırma durumu söz konusu olmuştur. Batı düşünce geleneğine baktığımız zaman vahiy, mutlak itaatlik gibi iman merkezli anlayışlar hep eleştirilmiştir. Aydınlanma döneminde ise iman merkezli anlayış ile akıl merkezli anlayış arasındaki gerilim ve çekişmeler üst zirveye ulaşmıştır. O dönemden süregelen bu eleştiri ve kıyaslama durumu günümüzde de devam etmektedir. Aklı savunup imanı olumsuzlayan, imanı savunup akli olumsuzlayan anlayışlarla birlikte ikisini bir arada sentezlemeye çalışan anlayışlar da olmuştur.⁴²⁷

⁴²⁵ *Age.*, s. 11-23

⁴²⁶ *Age.*, s. 11-23.

⁴²⁷ Hüsnü Aydeniz, *Teist Varoluşçularda İman-Ahlak İlişkisi (Kierkegaard, Jaspers, G.Marcel)*, Rağbet Yay., İstanbul, 2012, s.66-69.

Kierkegaard ise bütün bu anlayışlardan farklı bir düşünce ortaya koymuştur. İmanla akli birbirinden ayırmaktan ziyade ikisi arasındaki ilişkinin niteliğini belirleyecek bir ölçüt bulmaya çalışmıştır. İkisi arasındaki ilişkiyi gerçekleştirecek ölçütün ise sübjektif olması gerektiğini söylemiştir. Anlayış olarak tamamen akli ve akla dair irade, sorumluluk vb. kavramları bir kenara itmemiştir. Aklın önemini kabul etmekle beraber onun sınırlı bir yapıya sahip olduğunun unutulmaması gerektiğini savunmuştur. Çünkü Kierkegaard, yaşamın anlamını belirlemede etkin olan kavramın iman olduğunu savunur. İman, aklın sınırlarının ötesindedir. Kişi, Tanrı ile olan ilişkisini öznel deneyim sonucu elde ettiği iman sayesinde gerçekleştirmektedir.⁴²⁸

Bu ilişkide Kierkegaard, akla belli bir yer vermekte ancak ilişki sırasında akıl ile hakikat arasında bir boşluk yaşanacağını düşünmektedir. Bu boşluğun doldurulması için bir iman sıçrayışının gerçekleşmesi gerektiğine inanmaktadır. Tanrı ile bir ilişki kurulduğu vakit aklın bir tarafa bırakılması gerektiğini savunmaktadır. Çünkü Kierkegaard için Tanrı'ya inanmak ve Tanrı için her şeyin imkan dahilinde olduğunu söylemek, akli bir tarafa bırakmayı gerektirmektedir. Kişi bunu yaptığı vakit şayet umutsuzluğa düşmüşse ve bir çıkış yolu arıyorsa, her şeyin Tanrı açısından mümkün olduğunu düşünmesi yeterli olacaktır. Bu düşünce ile beraber gerçek bir kurtuluş yolu bulabilecektir.⁴²⁹ Kurtuluş yolu olarak, Tanrı açısından her şeyin mümkün ve olanaklı olduğunu düşünmek kişinin kendisini Tanrı'ya teslim etmesini sağlayacaktır.⁴³⁰

Kierkegaard düşüncesinde Tanrı, bu özelliğinden ötürü "ihtimalin kurtarıcısı" olarak tanımlanmaktadır. Yani ihtimal, onun Tanrı tanımını karşılayan kavramdır. Çünkü insan, yaşayacağı her olumsuzlukta eğer Tanrı'ya tam haliyle inanmışsa ve onun için her şeyin mümkün olduğunu kabul etmişse kendisi için her zaman Tanrı tarafından bir ihtimal durumunun olduğunu farkındadır.⁴³¹

Yaşanacak her umutsuzluk halinde kendisi için bir ihtimal olduğunu bilmektedir. Böylelikle her şeyi Tanrı'nın eline bırakabilmektedir. Bu davranışıyla beraber kişi, imana dair yaşanacak bütün çelişkileri ortadan kaldırmış olmaktadır.⁴³² Bu yüzden Kierkegaard, iman konusunda akli bir tarafa bırakmak gerektiğini

⁴²⁸ *Age.*, s. 66-69.

⁴²⁹ *Age.*, s. 66-69.

⁴³⁰ Soren Kierkegaard, *Ölümcül Hastalık ve Umutsuzluk*, s. 48-49.

⁴³¹ Robert Ferguson, *age.*, s. 92-94.

⁴³² *Age.*, s. 92-94.

söylerken akılla beraber ortaya çıkacak olan tahmin ve şüphe durumunu ortadan kaldırmayı amaç edinmektedir. Çünkü Kierkegaard, imanın, yapı gereği bünyesinde şüphe barındırmadığını söyler. Şüphe ve tahmin söz konusu olduğu vakit hata bulma durumları söz konusu olur. İmanda ise şüpheden bahsedilmediği gibi hata kavramından da bahsedilemez.⁴³³

Akli terimlerle iman anlaşılmaya çalışıldığı vakit iman gerçekleşmez. Çünkü akıl ile beraber nesnel muhakeme ve tahmini yargı durumu söz konusu olur. Tahmini yargı ile imandan emin olmak istenildiği zaman elde edilecek olan sonuç sadece bir ihtimalli sonuç olacaktır. Yapılan araştırmalarla beraber bir sonuca ulaşılır ancak elde edilen sonuç ne dinin arzuladığı bir sonuç olur ne de imanla örtüşür. Sadece tahmini yargıdan ibaret olur.⁴³⁴ Bu yüzden imana nesnel bir şekilde yaklaşmak, kişiyi imana götürmede yeterli değildir. Ayrıca yapılan nesnel araştırmalar sonucunda elde edilen tahmini yargıda, ebedi mutluluğu temellendirmede ve Tanrı ile olan ilişkiyi gerçekleştirmede yeterli değildir. Kişi ancak iman objesine, tüm samimiyetiyle inanarak ilgi duyarsa iman gerçekleşir.⁴³⁵

Kierkegaard, kişi eğer, iman objesine sınırsız bir tutkuyla yönelirse, hata ihtimali olan bir durumla karşılaşıldığı vakit endişe edilecek bir durumun söz konusu olmayacağını ifade eder. Çünkü imandaki sınırsız ilgi ve istek, ortaya çıkabilecek olan hata ihtimalini kaldırır. İmana nesnel olarak yaklaşıldığı vakit ise elde edilecek olan doğruluk, sadece tahmini bir yargıdan ibaret olur. Bu yüzden iman, nesnel akıl yürütmeye doğrulanamayacak bir sıçrayışı gerektirir. Bu sıçrayış, nesnellikle değil öznellikte gerçekleşir. Öznellikte beraber içsellik elde edilir ve imandaki kesinlik, öznellikte mümkün olur.⁴³⁶ İman, kaynağını öznellikte bulur. Bu yüzden iman, Tanrı ile kişi arasında gerçekleşen ilişki sırasında ortaya çıkan bir edimdir.

İmanın nesnesi, öğretmendir. Öğretmen koşulunu sağlamak için Tanrı'ya, öğrenci koşulunu sağlamak için ise insana ihtiyaç vardır. Bu durum iman paradoksudur.⁴³⁷ Öğrenci koşulu, an'da ve öğretmenin kendisinden alır ve bu koşul,

⁴³³ Hüsnü Aydeniz, *age.*, s. 68-69.

⁴³⁴ Recep Alpyağıl, *age.*, s. 74-75.

⁴³⁵ *Age.*, s. 77-78.

⁴³⁶ *Age.*, s. 77-78.

⁴³⁷ Soren Kierkegaard, *Felsefe Parçaları Ya Da Bir Parça Felsefe*, s. 6.

öğrencinin ebedi hakikati anlamasını sağlayan koşuldur. Yani ebedi koşuldur.⁴³⁸ Öğretmen bu koşulu vermediği sürece öğrenci, hiçbir şeyin farkında olamaz. Koşul ile beraber öğrenci imana gözlerini açar. Öğretmenin koşulu vermesi ile birlikte inanç durumu gerçekleşir.⁴³⁹ Böylelikle iman, öğretmenle öğrenci arasında gerçekleşen öznel ilişki sonucu meydana gelir. Öznellik yoluyla gerçekleşen imanla birlikte kişi, sonsuzla ilişki kurar. Kişi sonsuzla ilişki kurduğu vakit yalnızdır. Çünkü Kierkegaard için iman, tek kişilik yaşanan bir hadisedir. Başkalarının gözü önünde gerçekleşen bir durum değildir. Sadece Tanrı karşısında, Tanrı için yaşanan bir durumdur. Bu yüzden imanı nesnelleştirmek, imanı gerçek anlamından uzaklaştırmak demektir.⁴⁴⁰

Kierkegaard, imanda akli değil paradoksallığı ve absürlüğü ön plana çıkarmaktadır. Çünkü imanı; paradoksallığıyla yaşanan, anlaşılmasız olan ve öznel olarak tecrübe edilen olarak tanımlamaktadır. İman, insani değerlerin ötesinde olan bir olaydır.⁴⁴¹ İnsan, Tanrı ile olan ilişkisini gerçekleştirirken ve iman ederken paradoksal bir durumla karşı karşıya gelmektedir. Bu paradoksal durumun sebebi, imanın özü gereği absürd olmasıdır. Çünkü iman, özünde paradoksal bir yapı bulundurmaktadır. Bu paradoksallık, dünyadaki tüm toplum için “absürd” niteliğindedir. İnançlı olan birinin gözüyle imana bakıldığında iman, “absürd ve paradoks” olarak anlaşılmaktadır. Dışardan yani inançtan bağımsız bir şekilde imana bakıldığında iman, “saçma” olarak görülmektedir.⁴⁴²

Kierkegaard, imanın; tutku, risk ve nesnel kesinsizlik birleşiminden meydana geldiğini söylemektedir. İmandaki özneliği, tutku temsil etmektedir. İmanda sınırsız tutku olmazsa iman gerçekleşmez. Tutku ise nesnel kesinsizlikle elde edilmektedir. Tutku ve nesnel kesinsizlik imandaki risk faktörünü artırmaktadır. Çünkü risk olmazsa iman olmaz.⁴⁴³ İncanın değerini belirleyen şey, onun kanıtlanabilir olması değil aksine içermiş olduğu riskin büyük olmasıdır. Böylelikle iman, varoluşsal eylemin en yoğun şekilde kendini gösterdiği bir hadisedir.⁴⁴⁴

⁴³⁸ *Age.*, s. 63.

⁴³⁹ *Age.*, s. 65-66.

⁴⁴⁰ Recep Alpyağılı, *age.*, s. 106-107.

⁴⁴¹ *Age.*, s. 106-107.

⁴⁴² Soren Kierkegaard, *Korku ve Titreme*, s. 62.

⁴⁴³ Umut Gök, *Kierkegaard'ın “Korku ve Titreme” Kitabı Doğrultusunda İman ve Ahlak*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2015, s. 85-86.

⁴⁴⁴ Latif Tokat, *Varoluşçu Teoloji*, Elis Yay., Ankara, 2013, s. 25.

Kişi eğer Tanrı'nın var olduğunu bilse veya onun varlığına dair bir kanıtla ulaşmış olsa imana ve onunla ilişki kurmaya gerek kalmaz. Kişinin Tanrı'ya inanabilmesi ve onunla ilişki kurabilmesi için nesnel kesinsizliğin olması gerekmektedir. Çünkü Tanrı, nesnel olarak bilinen ve nesnel olarak kavranılan bir şey olsaydı inanma durumuna gerek kalmazdı. Nesnel kesinsizlikle beraber riskin artması inanan kişide inanmayı idrak edebilmeyi sağlayarak, imanın derecesini arttırmaktadır. Kişinin Tanrı'ya inanması için nesnel kesinsizlik ve risk tek başına yeterli değildir. Nesnel kesinsizliğin ve riskin yanında tutkunun da olması gerekmektedir.⁴⁴⁵ Çünkü Kierkegaard, tutkunun yoğunluğunun ölçüsünü belirleyen, nesnel kesinsizlik ve risk olduğunu, imanın yoğunluğunun ölçüsünü belirleyen ise tutku olduğunu söyler. Tutkuda önemli olan şey, onun fiile geçirilmiş olmasıdır. Potansiyel haldeki tutku, gerçek bir tutku değildir. Tutku, anlık olan bir şeydir. Gerçekleşme oranı en az olan durumlarda gösterilecek olan en büyük fedakarlık halinde gerçekleşir. Kişi sonsuzluk karşısında ne kadar bedel öder ve ne kadar acı çekerse tutkunun yoğunluğu o derece artar.⁴⁴⁶ Tutkudaki derece ve yoğunluğun artması kişiyi, absürd olana doğru sıçramaya motive eder. Çünkü tutku, Tanrı'ya karşı duyulan içsel bir ihtiyaçtan ötürü ortaya çıkmış bir duygudur.⁴⁴⁷

Kierkegaard, iman kavramını ve imanın gerçekleşmesini sağlayan bu üç ögeyi yani tutkuyu, riski ve nesnel belirsizliği Hz. İbrahim örneği ile göstermeye çalışmıştır. Kierkegaard'a göre Hz. İbrahim'in yaşamı düşüncenin ötesinde olan paradoksal bir yaşamdır. Onun yaşamına dair her şey imanı temsil etmektedir.⁴⁴⁸

Tanrı, İbrahim'i oğlu İshak üzerinden kurban etme eylemiyle sınamıştır. Tanrı tarafından Hz. İbrahim, zorlu bir sınava tabii tutulmuştur. Bu sınav da Hz. İbrahim, oğlu İshak'ı, Tanrı'nın buyruğu üzerine kurban ederken hiçbir şekilde şüphe duymadan, kaygılı bir şekilde sağa sola bakmadan ve dualarla bu mücadeleden kurtulmaya dair yakarıшта bulunmadan kendisinden beklenen eylemi gerçekleştirerek geçmiştir. Eğer eylemi gerçekleştirirken kuşkuya düşüp etrafına bakmış olsaydı, bıçağı çekmeden önce tesadüfen koçu görmüş olsaydı ve koçun İshak'a karşılık Tanrı tarafından teklif edileceğini bilmiş olsaydı ne şimdiki gibi herkes tarafından

⁴⁴⁵ Susan Leigh Anderson, *age.*, s. 69-70.

⁴⁴⁶ Recep Alpyağıl, *age.*, s. 88-89.

⁴⁴⁷ Susan Leigh Anderson, *age.*, s. 89.

⁴⁴⁸ Soren Kierkegaard, *Kahkaha Benden Yana*, s. 179.

anlaşılmayan biri olurdu ne de imkansız bekleyen yücelik konumuna ulaşabilirdi. Ayrıca Tanrı'nın merhametine ve kendi imanına şahitlik etmekten yoksun kalırdı.⁴⁴⁹ Ancak Hz. İbrahim, eylem sırasında hiçbir şeyden kuşku duymayarak sadece iman etmiştir.⁴⁵⁰ Tanrı'nın İshak'ı buyurmayacağına düşünerek sonuna kadar iman etmiştir. Absürtlüğü inayetiyle insani hesaplamalardan bağımsız olarak iman etmeyi seçmiştir.⁴⁵¹ Tanrı'ya karşı imanını ispatlamak için biricik oğlu İshak'ı Moriah Dağına götürürken ne tamamen korkusuz olmuş ne de oğlunu kaybetme korkusu içine girip gittiği yoldan geri dönmeyi düşünmüştür.

Hız. İbrahim, korkma ile korkmama duygusunu, zihninde kontrol altına alıp ikisinin birbirine karışmasını engellemiştir. Bu kontrol sayesinde inancını kaybetmeden absürd olan bu durumun gücüne iman ederek Tanrının sınavından geçmeyi başarmıştır.⁴⁵² Hız. İbrahim'de gerçekleşen bu iman, Tanrı'ya karşı duyulan sevgiden ileri gelmektedir. Bu yüzden Kierkegaard'a göre kişi iman ile birlikte Tanrı'yı severse Tanrı'yı yansıtmış olur, iman olmaksızın Tanrı'yı severse sadece kendisini yansıtmış olur.⁴⁵³ Hız. İbrahim, Tanrı'yı sevmesinden ve ona tutkuyla bağlanıp iman etmesinden ötürü İshak'ı kurban ederken aklından vazgeçmeyi göze alarak büyük bir riskin altına girmiştir. İçerisine girmiş olduğu riskle beraber sonuna kadar iman edip absürd ile birlikte sonluluğu tekrar geri kazanmıştır.⁴⁵⁴

Hız. İbrahim yaşadığı olayda acı ve ıstırap duymuş olmasına rağmen imanından şüphe etmeyip sonsuz bir teslimiyetle, Tanrı'ya bağlanmıştır. Tanrı'ya duymuş olduğu tutkulu iman gereği, İshak'ı kurban ederken kendisine yeni bir oğul verileceğini inanmıştır. Hız. İbrahim, inancından ötürü imanın babası olmuş ve yücelik konumuna erişmiştir.⁴⁵⁵ Kierkegaard'a göre gerçek anlamda iman etmek, öncesinden imkansızlığı tanımayı ve sonsuz teslimiyeti gerçekleştirir: "Eğer imkansızlığı tanımadan, ruhunun ve kalbinin bütün tutkularıyla imana sahip olduğunu sanırsa, kendisini aldatmış olur ve sonsuz teslimiyet noktasına bile gelemeyeceğinden, onun tanıklığının hiçbir yerde ağırlığı yoktur."⁴⁵⁶

⁴⁴⁹ Soren Kierkegaard, *Korku ve Titreme*, s. 25.

⁴⁵⁰ *Age.*, s. 23.

⁴⁵¹ *Age.*, s. 37.

⁴⁵² Umüt Gök, *Kierkegaard'ın "Korku ve Titreme" Kitabı Doğrultusunda İman ve Ahlak*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2015, s. 76.

⁴⁵³ Soren Kierkegaard, *Korku ve Titreme*, s. 39.

⁴⁵⁴ Susan Leigh Anderson, *age.*, s. 78.

⁴⁵⁵ Faruk Manav, Gökhan Gürdal, *age.*, s. 103-104.

⁴⁵⁶ Soren Kierkegaard, *Korku ve Titreme*, s. 50.

Kierkegaard için yücelik, uğruna çaba sarf edilen durumlara göre değişmektedir. Dünya için çaba gösteren sonunda dünyayı elde edip yücelmiş olur, kendisi için çaba gösteren kendisini fethedip yücelmiş olur. Ancak Tanrı ile birlikte çaba gösteren diğer yüce olanların hepsinden daha yüce olur. Herkesten yüce olan bu kişi Hz. İbrahim'dir. Çünkü şartsız ve koşulsuz bir şekilde tutkuyla, sevgiyle sadece Tanrı'ya iman etmiştir. Yaşamış olduğu sınamada, imanını kaybetmeden imanındaki sürekliliğini devam ettirerek, akılsal tarafı bir yana bırakıp sadece Tanrı'ya inanmıştır. Paradoksallığı zirvede yaşayıp, imanını koruyarak absürdün gücüne iman etmeyi tercih etmiştir. Çünkü Tanrı tarafından sınandığının bilincindedir. Tanrı'nın kendisinden yapmasını beklediği davranışın zor bir görev olduğunun farkındadır.⁴⁵⁷

Tanrı tarafından buyrulan hiçbir isteğin de imkansız olmadığı bilincindedir. Bu yüzden korkusuzca bıçağını çekebilmiştir. Eğer bıçağı çekmeyip oğlunu kurban etmeseydi bu davranışıyla beraber sadece toplum tarafından takdir edilip etiğe hizmet etmiş olan biri olarak anılacaktı. Ancak Hz. İbrahim başından sonuna kadar kendisine Tanrısal ödevi yerine getirmeyi amaç edinmiştir. Bu amaç uğruna bir imana sahip olarak evrenselden yüce olmuştur.⁴⁵⁸

Onu evrenselden yüce kılan şey, çekmiş olduğu ıstıraptır. Bu ıstırap sayesinde İbrahim olmuştur. İmandan önceki son aşamayı yani sonsuz teslimiyeti gerçekleştirdiği için iman sahibi olmuş ve imkansız olana yani absürde inanmıştır. Absürd, iman ile kavranan ve anlaşılabilir. İman ise sonsuz teslimiyet ile gerçekleşendir. Bu yüzden imandan önce sonsuz teslimiyetin gerçekleşmesi gerekmektedir. İnsani değerleri aşan iman, en uç öznel bir edimdir. Ancak yaşayan kişi tarafından bilinen, başkası tarafından anlaşılması mümkün olmayan bir paradokstur.⁴⁵⁹ Bu yüzden Hz. İbrahim, yaptığı eylemde hiç kimse tarafından anlaşılmamıştır. Yanlış anlaşılacağını düşündüğü için hep susmuştur. Onun susmasında hep ıstırap ve kaygı durumu vardır. Yaşadığı ıstırapı ve kaygıyı açığa vurmak yerine hep gizlemiştir. İsteddiği her şeyi söyleyebilecek halde iken söyleyemeyeceği tek bir şey yaşamında gerçekleşmiştir. Bunu ise bir başkasının

⁴⁵⁷ Faruk Manav, Gökhan Gürdal, *age.*, s. 104.

⁴⁵⁸ *Age.*, s. 104.

⁴⁵⁹ Soren Kierkegaard, *Korku ve Titreme*, s. 50.

anlayabileceği şekilde söyleyemeyeceğini düşünmüştür. Bu yüzden hep susmayı tercih etmiştir.⁴⁶⁰

Kierkegaard, imanın temelinin anlaşılma üzerine kurulu olduğunu dile getirir. İman yaşanarak anlaşıldığı için bir başkası tarafından öğrenilmez. Hz. İbrahim de Tanrı tarafından tabii tutulduğu bu yüce sınamada susarak ve yaşayarak imanını korumuş ve iman şövalyesi konumuna erişmiştir.⁴⁶¹ Böylelikle Kierkegaard, Hz. İbrahim örneği ile hem Tanrı'ya yakınlaşmayı ve onunla ilişki kurmayı sağlayan aracın iman olduğunu hem de Hz. İbrahim'in yaşamış olduğu imtihanın rasyonel bir şekilde açıklanamayacağını yani akla aykırı bir imtihan olduğunu ortaya koymuştur: "Öyle bir paradoks ki iman, bir cinayeti Tanrı'yı memnun kılan kutsal bir eyleme dönüştürebilir. Öyle bir paradoks ki, İshak'ı İbrahim'e geri veriyor. Öyle bir paradoks ki hiçbir düşünce onu alt edemiyor. Çünkü imanın başladığı yer, düşünmenin bittiği yerdir."⁴⁶² Kierkegaard, imana sahip olmakla beraber yaşama dair diğer şeylerden kopmanın gerekmediğini dile getirmiştir. Hatta iman sayesinde olması mümkün olmayan şeylerin, mümkün olabileceğini düşünmenin bile mümkün olduğunu dile getirmiştir. Hz. İbrahim'in yaptığı eylemle beraber sonluluktan vazgeçmeyip sahip olduğu iman sayesinde tekrar sonluluğu elde ettiğini ifade ederek bu düşüncesindeki haklılığını ortaya koymuştur.⁴⁶³

Kısacası Kierkegaard için iman, kişinin hayattan kopmasını değil hayata tutunarak Tanrı'yı gerçek anlamıyla bulmasını sağlayan bir araçtır. Aynı zaman da bünyesinde objektif bir güvence bulunmamasına rağmen risk alınarak girilen bir karardır. Bu şekilde imana sahip olan kişi, ancak kendi varlığını ezeli kurtuluş imkanı için tehlikeye atabilmektedir. Tehlikeye attığı an başkaları tarafından bu davranışın anlaşılmasını beklememelidir. Çünkü bu tehlikeli süreç sonunda kendisi ve elde etmiş olduğu imanı başkaları tarafından eleştirilebilmektedir. Ancak bütün bu yaşanacaklara rağmen kişi imanını, elde etmek istiyorsa hem bu yoldan vazgeçmemesi gerekmekte hem de herhangi bir övgü beklentisi içerisine girmemesi gerekmektedir.⁴⁶⁴

Kişinin aynı zaman da kendisini ve imanını anlatma düşüncesi içerisinde olmaması gerekir. Çünkü iman, herkes tarafından aynı eşitlikte, aynı derecede elde

⁴⁶⁰ Faruk Manav, Gökhan Gürdal, *age.*, s. 110.

⁴⁶¹ *Age.*, s. 110-111.

⁴⁶² Soren Kierkegaard, *Korku ve Titreme*, s. 58.

⁴⁶³ Hüsnü Aydeniz, *age.*, s. 64-66.

⁴⁶⁴ *Age.*, s. 64-66.

edilecek bir hakikat değildir. Ona sahip olmak isteyen her kişi tarafından, yaşanması ve tecrübe edilmesi gereken öznel bir edimdir. Herkesin öznel olarak yaşayıp doğrudan doğruya Tanrı'dan almak zorunda kaldığı bir şeydir.⁴⁶⁵ Akla ve görmemeye rağmen kişiyi sınıyarak inanmayı gerekli kılandır.⁴⁶⁶ Bu inanma gerçekleştiği vakit kişi, Tanrı huzurunda kendisini var etmeye başlayacaktır. Kierkegaard, Tanrı -insan arasındaki ilişkiyi bu tutuma dayandırmaktadır.⁴⁶⁷ Yani Tanrı ile insan arasındaki ilişki, iman üzerinden doğan sevgi üzerine kurulu bir gönül ilişkisidir. Kişi kendi gönlünde Tanrı ile iletişime geçerse, Tanrı'nın varlığını kendi gönlünde hissederse ve kendini Tanrı'nın huzurunda konumlandırabilirse bu ilişki gerçekleşir.⁴⁶⁸

Kierkegaard imanın, asıl anlamını Tanrı ile insan arasında gerçekleşen bu gönül ilişkisinden doğan sevgide bulduğunu dile getirir. Bu ilişki, sürekli aktif ve daimi olan "ben ve sen" ilişkisidir.⁴⁶⁹ Kişi, Tanrı ile olan bu ilişkide iman eder ve sevgiyi canlı tutarsa dünyada var olan yalnızlık ve terk edilmişlik duygularından kendisini kurtarmış olur.⁴⁷⁰ Bu ilişkide önemli olan şey içtenliktir. İçtenlik ile kurulan ilişkideki inanma durumu gerçektir. Aksi takdirde inanma durumu, dünyadan bir yarar görme amacıyla ve ölüm sonrası yaşanacak olan korku veya umut etme amacıyla gerçekleşirse inanmadaki gerçeklik ortadan kalkmış olur.⁴⁷¹

Tanrı ile iletişim, kişinin ihtiyaç anlarında, yaşadığı korku ve umutsuzluk durumlarında gerçekleşirse, içten gelen bir inanç gerçekleşmez. Çünkü imanın gönül boyutu, hiçbir amaç ve karşılık gütmemektedir. Sadece Tanrı'nın çağrısına cevap vermeye odaklanmaktadır. Bu cevap ise kişinin kendi iç dünyasında bulunan sevgi ve hikmet ölçüsünde, kendi kendine kazanmış olduğu öznel deneyimde ortaya çıkmaktadır. Kendi içinde gerçekleşmiş olan inanma tecrübesinde karşılığını bulmaktadır. Bu karşılığın adı imandır.⁴⁷²

Her insan farklı yaşantılara sahip olduğu için inanma durumu da bir başkasıyla aynı olmayacaktır. İmanda yaşanan bu öznel deneyim, iman hakkında doğru veya

⁴⁶⁵ *Age.*, s. 64-66.

⁴⁶⁶ Soren Kierkegaard, *Günlüklerden ve Makalelerden Seçmeler*, s. 766.

⁴⁶⁷ Vefa Taşdelen, *agm.*, s. 724.

⁴⁶⁸ *Agm.*, s. 720.

⁴⁶⁹ *Agm.*, s. 720.

⁴⁷⁰ Selda Ataer, *Kierkegaard'ın Tanrı Anlayışı*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s. 47.

⁴⁷¹ Vefa Taşdelen, *agm.*, s. 723 .

⁴⁷² *Agm.*, s. 723 .

gerçek iman diye nitelendirmelerin yapılmasını ortadan kaldırmaktadır. Çünkü doğru sözü, inanca belli bir nitelik kazandırmamaktadır. Aksine onu belirsiz bir konuma düşürmektedir. Eğer doğru Tanrı-insan ilişkisinden bahsedilecekse bu, imanın aşk ve içtenlikle ortaya konduğu bir bağlanma durumunda gerçekleşir. Yani kişi, kendi içine yönelip içtenliğe ve sevgiye dayalı bir tutumla “Nasıl inanırsam Tanrı ile bir ilişki halinde olurum” düşüncesinden hareket ederse bu ilişki gerçekleşir. Tanrı’yı kendi içinde kişi, ne kadar hissederse o kadar onun sesini işitir olacaktır. Bu ilişki aynı zamanda Tanrı’nın da kişinin sesini işittiğini, onun kendisini duyduğunu böylelikle kendisiyle konuşabilme durumunun olabileceğini ve sadece onun huzurunda var olduğunu, öznelliğinin sadece ona karşı olduğunu ve yalnızca Tanrı’nın kendisine tanıklık ettiğini göstermektedir.⁴⁷³

3.1.3. İçe Yönelimle Hakikate Ulaşma

İnsan, hayatı boyunca yüzünü fiziksel olarak hep dışa dönük olana çevirmektedir. Mutluluğa dair her şeyi dış dünya içerisinde bulmaya çalışmaktadır. Kierkegaard için asıl mutluluk, kişinin iç dünyasına yolculuk etmesi ve mutluluğun kaynağını iç dünyasında aramasıdır.⁴⁷⁴ Kierkegaard’a göre insan için önemli olan şey, hiçbir şeyi bilmeden önce kendisini tanıması ve kendisini bilmesidir. İnsan kendini böyle içedönük olarak anladıktan sonra hayatı mutluluğa erişir: “Hayata içedönük bir biçimde tutunmayan insan hayatın fırtınasında batmadan kalmaz. Bir kişi kendini sadece o biçimde anladığı zaman bağımsız bir varoluş yaratabilir ve böylece kendi benliğini terk etmekten kurtulur.”⁴⁷⁵

İnsan yaşamına anlam yükleyen mutluluğun kaynağı, hakikate cesaret etmektir. Bu cesaret, hesaplama yapmaksızın sadece ona ulaşma ve onunla ilişki kurabilme cesaretidir. Eğer bir kişi, hesaplama içerisine girerse zamanı uzatıp ebedi olanı kendisinden uzak tutarak sadece kendisini ve Tanrı’yı kandırmış olacaktır.⁴⁷⁶ Kierkegaard’a göre hakikat, tecrübe edilerek elde edilir. Önemli olan hakikatin peşinde koşmak, onu deneyip ele geçirmeye çalışmaktır. Bunun için, insanın kendisini içedönük düşüncelerden, kavrayışlardan ve bencilliklerden arındırması gerekmektedir.⁴⁷⁷ Kierkegaard düşüncesinde, kişi eğer hesaplama yapmaksızın sadece

⁴⁷³ *Agm.*, s. 726-727.

⁴⁷⁴ Soren Kierkegaard, *Kendinizi Sevmeyi Unutmayın*, s. 37.

⁴⁷⁵ Soren Kierkegaard, *Kahkha Benden Yana*, s. 169-170.

⁴⁷⁶ Soren Kierkegaard, *Kendinizi Sevmeyi Unutmayın*, *age.*, s. 77.

⁴⁷⁷ *Age.*, s. 14-15.

kendisi için hakikate ulaşmak istiyorsa tek yapacağı şey, kendi iç dünyasına yönelebilmeyi başarabilmesidir. Çünkü hakikat, hesaplamalar ile değil kişinin iç dünyasında kendisiyle savaşıarak, çile çekerek sınanması sonucu elde edilen bir şeydir.⁴⁷⁸

Hakikat, ebedi bir yaşamdır. Kişi hakikati kendi içerisinde bir yaşama dönüştürdüğü vakit Tanrı'yı, onun gönderdiğini ve hakikati tanımış olacaktır. Çünkü hakikat, ruhsal anlamda kişiye hayat vererek ve bu hayatın sürekliliğini sağlayarak onun yaşamını ayakta durmasını sağlamaktadır. Hakikati kavramak ve bilmek, onun içinde olmakla ve onu yaşamakla mümkün olmaktadır.⁴⁷⁹

Yaşamakla tecrübe edilecek olan hakikati, Kierkegaard yola benzetmektedir. Görünüşte yol herkes için tek ve aynıdır. Tek farklılık, bu yolda nasıl gidileceği ve hakikate nasıl ulaşılabileceğidir.⁴⁸⁰ Kierkegaard bu durum için iki düşünüm yolu ortaya koyar. Kişi bu iki yoldan hangisini seçerse o doğrultuda hakikate ya ulaşır ya ulaşamaz. Bu yollardan biri nesnel düşünüm yolu diğeri ise öznel düşünüm yoludur.⁴⁸¹

Nesnel düşünüm yolunda hakikat nesne haline bürünür ve birey, dikkate alınmaz. Öznel düşünüm yolunda ise kişisel yaşam ön plandadır. Kişinin, kendi özneliğine dalarak hakikati içe dönüklükte bulmayı amaç edinmesi söz konusudur. Kierkegaard için önemli olan, öznel düşünüm yolu ile elde edilen hakikattir. Çünkü ona göre hakikat, özneliktir. Kişinin yaşamıyla bağdaştığı sürece ve kişi kendisini ona adadığı sürece bilinmektedir.⁴⁸² Çünkü insan tüm benliğiyle kendisini neye adarsa hakikati o olmaktadır. Kişi, hakikat diye belirlediği şeye karşı, benliğini ne kadar adar ve katarsa o kadar hakikate ulaşmış olur. Bu yüzden Kierkegaard, hakikati, öznel olarak kişinin seçmiş olduğu "benim için hakikat" dediği şey olarak tanımlar.⁴⁸³

Hakikate nesnel olarak yaklaşıldığı vakit dikkatler düşünme içeriğine yoğunlaşmakta, öznel olarak yaklaşıldığında ise içsellığe odaklanmaktadır. İçsellikte yaşanan tutku, sonsuzun tutkusudur. Sonsuzun tutkusu ise özneliğin ta kendisidir. Bu

⁴⁷⁸ Soren Kierkegaard, *Tanrı'ya İhtiyaç Duymak*, s. 63.

⁴⁷⁹ *Age.*, s. 65-67.

⁴⁸⁰ *Age.*, s. 65-67.

⁴⁸¹ Kamuran Gödelek, *age.*, s. 87.

⁴⁸² *Age.*, s. 87.

⁴⁸³ Erol Çetin, "Kierkegaard'ın Öznel Hakikate Yönelik Görüşlerinde Öne Çıkan Hususlar", *Asos Journal The Journal Of Academic Social Science- Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 29, 2016, s. 364-366.

yüzden hakikat özneliktir. Hakikate ulaşmadaki kesinliği ise nesnellik değil öznellik vermektedir.⁴⁸⁴ Bireyin ulaşabileceği en yüksek hakikat, öznel olarak sahip olduğu hakikattir. Çünkü öznellik, içselliği en yüksek derecede arttırmakta ve kişinin ezeli ve ebedi mutluluğunun kaynağı olan hakikat ile doğru bir ilişki kurmasını sağlamaktadır.⁴⁸⁵

Özneliğin temel olduğu öznel düşünüm yolu, bireyin Tanrı ile gerçek ve hakiki bir ilişki kurmasını sağlamaktadır. Çünkü Tanrı, kendisiyle ilişki kurulacak olan bir öznedir. Tanrı ile nesnel düşünüm yolu aracılığıyla ilişki kurabilmek mümkün değildir. Tanrı'yı tanımada ve onunla ilişki kurabilmede içe dönüklüğün sonsuz tutkusu yani öznellik etkilidir. Öznel düşünüm yolunu birey, bu sebepten ötürü seçmektedir. Birey, Tanrı'yı nesnel olarak kavramanın güçlüğüne farkındadır. İçe yönelimle beraber Tanrı'ya sığınıldığında ilişkinin gerçekleşeceğini bilmektedir.⁴⁸⁶ İçe dönüklük ve kesinlik sayesinde birey, hakikat içerisinde olup olmadığını anlamaktadır. İçe dönüklük durumu söz konusu olmazsa, bireyin başka durumlarla ilgili sahip olduğu hakikatler, hakikatle ilişkili olarak özgür nitelikte değildir. Çünkü sahip olunan hakikatlerde kişinin kendisini huzursuz eden ve kaygılandıran bir durum söz konusudur. Bu durum ise içe dönüklüğün eksikliğinden dolayı yaşanan kesinlik sorunudur.⁴⁸⁷

Kesinlik sorunu, daha çok kanıtların kusursuzluğu arttıkça ortaya çıkmaktadır. Yani hakikate ve Tanrı'ya dair kanıtlar arttıkça kesinlik azalmaktadır. Tanrı'ya ve hakikate dair kesinlik, sadece içe dönüklükle elde edilmektedir. Çünkü ebediyete ulaşma ve Tanrı ile ilişki kurma bir içedönüklük meselesidir. İnsanlar içe dönüklüğün yaratmış olduğu ağırlığın altında ezildiği için hem içe dönüklükten hem de ebediyete ulaşma düşüncesinden kaçmaktadır.⁴⁸⁸

Kierkegaard'a göre Tanrı'nın varlığı, bir nesnel emin olamayıştan ibaret olduğu için onun varlığına dair emin oluşu içe dönüklük sağlamaktadır. En tutkulu içe dönüklükle beraber nesnel belirsizliğe tutunma durumu gerçekleşmektedir. Kişi açısından sahip olunacak en yüksek hakikat, budur. Çünkü öznel hakikat, sonsuz

⁴⁸⁴ *Agm.*, s. 91.

⁴⁸⁵ *Agm.*, s. 96.

⁴⁸⁶ Soren Kierkegaard, *Tanrı'ya İhtiyaç Duymak*, s. 73.

⁴⁸⁷ *Age.*, s. 76-77.

⁴⁸⁸ *Age.*, s. 76-77.

olanın tutkusuyla beraber nesnel emin olamayışı seçme girişiminde bulunmaktadır. Böylesi bir hakikat, yapı olarak imanın bir çeşit açıklamasıdır. İman da yapı gereği, nesnel emin olamayışla gerçekleşmektedir.⁴⁸⁹

İman, nesnel emin olamayışla, içe dönüklüğün sonsuz tutkusu arasında yaşanan çelişkiden meydana gelmektedir. Tanrı'ya karşı duyulan imanın korunması, nesnel emin olamayışa sıkı sıkıya tutunmakla gerçekleşmektedir. Çünkü Tanrı, nesnel olarak kavranabilseydi iman etmeyi gerektirecek bir durum olmazdı. Tanrı nesnel olarak kavranmadığı için iman etme durumu yaşanmaktadır. İmanın gerçekleşmesini sağlayan içe dönüklüğün dirençliliğini artıran şey ise bu paradokstur.⁴⁹⁰

Paradoks, özneliğin hakikat olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda paradoks, absürd yoluyla gerçekleşen imanın nesnesidir. Paradoksa inanma ancak içe dönüklüğün tutkusuyla gerçekleşmektedir.⁴⁹¹ Bu inanma gerçekleştiği vakit bireyin içsellğinde bir artış gerçekleşmektedir. Yani inanç sıçraması, beraberinde içsellığı artırmaktadır. İçsellik, inanan bireyin hem varoluşsal koşuludur hem de dinsel hakikat arayışına uygun bir hedef bulmasını sağlayandır. Kierkegaard, içsellige bu şekilde bir işlev yükleyerek dinsel hakikatin kaynağını, Tanrı'dan insana kaydırmıştır. Bu kaydırmayla beraber inancın, temelsizliğinin kişinin kendi içselliliğiyle uyumlu olduğunu göstererek inancın içe yönelimle beraber içsellik kazanabildiğini göstermeyi amaç edinmiştir.⁴⁹²

Ona göre içsellik, kişinin dikkatini kendi içsel varoluşuna vermesidir. İçsellik, nesnelere değil kişinin nesnelere gerçekleştirmiş olduğu ilişkiye odaklanmaktadır. Bu yüzden inancın doğruluğu ancak kişinin, inancının nesnesiyle olan ilişki yoluyla belirlenebilmektedir. Kişi bu ilişkide bir hakikate sahip olmayı sürdürdükçe ilişki isterse nesnel doğruluğu olmayan bir şeyle gerçekleşsin sonuç olarak bir hakikate sahiptir. Bu durum Tanrı'ya inanan öznel kişinin, odak noktasında önemli olan şeyin, Tanrı'nın nesnel varlığını keşfetmek değil Tanrı ile gerçekleştirilecek olan ilişkinin

⁴⁸⁹ Soren Kierkegaard, *Tanrı'ya İhtiyaç Duymak*, s. 85-87.

⁴⁹⁰ *Age.*, s. 85-87.

⁴⁹¹ *Age.*, s. 85-87.

⁴⁹² *Age.*, s. 98-99.

önemli olduğunu göstermektedir. Bu ilişkinin bir hakikate sahip olmasını sağlayan unsur ise tutkudur.⁴⁹³

Kierkegaard düşüncesinde öznel kişi, tutku sayesinde var olmakta, var oluşuna dair düşünebilmekte ve Tanrı ile ilişki halinde olabilmektedir. Bu yüzden öznel kişi için önemli olan şey, varoluş sürecini devam ettirirken bu süreçte tutku ile bulunabilmesidir. Çünkü bu tutku, tek gerçekliğin öznellik olduğunu kişiye göstermektedir. Varoluşsal sorunlar tutku olmaksızın düşünülmemektedir. Kişi varoluşuyla her vakit yüzleştğinde tutkunun, kendisinden kaçılmayacak cinsten bir paradoks içerdiğini görmektedir.⁴⁹⁴ Kierkegaard bu duruma yönelik Tanrı'nın kendisinden oğlunu kurban etmesini istediği vakit Hz. İbrahim'in tutkuya sıkı sıkı tutunarak Tanrı'nın oğlunu kendisine geri vereceğine inanıp eylemini gerçekleştirmesini örnek göstermektedir. Kierkegaard'a göre Hz. İbrahim, Tanrı tarafından kendisinden istenen bu eylemi gerçekleştirerek inancını yani tutkulu içselliğini ortaya koymuştur. Sahip olduğu tutkulu içsellik sayesinde İbrahim olabilmıştır.⁴⁹⁵

Bu örnekten hareketle Kierkegaard'a göre içsellik bir süreçtir. Bu süreç içerisinde kimi varoluşlar, daha ileri seviyede gerçekleşmektedir. Bu seviyeden ötürü diğerlerine göre varoluşları daha fazla içsellik içermektedir. Önemli olan sahip olunan içselliğe daha derin nasıl ulaşılacağını bulabilmektir.⁴⁹⁶ Kişinin bu içselliğe ulaşabilmesi, Tanrı tarafından hakikate dair şeylerin önüne konulmasına bağlıdır. Ayrıca Tanrı'nın, hakikati anlamanın koşulunu sağlamasına da bağlıdır. Çünkü kişi hakikat yoksunudur. Kişiye hakikati veren ve ona koşulu sağlayan Tanrı'dır. Kişi hakikat yoksunu olduğunu ise ancak kendi içine yönelerek kendi içselliğinde keşfedebilmektedir.⁴⁹⁷

Hakikatin özsel koşulu, kişinin kendisinden kaynaklanacak şekilde hakikati anlama koşulundan yoksun bırakılmasıdır. Kişi bu koşulu kendisinden dolayı değil de başka bir sebepten ötürü kaybetmiş olsa eninde sonunda o koşula bir şekilde sahip olacaktır. Bu durum ise hakikatin özsel koşulu ile çelişen bir durumdur. Kişiye hakikat

⁴⁹³ Soren Kierkegaard, *Tanrı'ya İhtiyaç Duyamak*, s. 126-130.

⁴⁹⁴ *Age.*, s. 126-130.

⁴⁹⁵ *Age.*, s. 134.

⁴⁹⁶ *Age.*, s. 138.

⁴⁹⁷ Soren Kierkegaard, *Felsefe Parçaları Ya Da Bir Parça Felsefe*, s. 6-12.

yoksunu olduğunu ve bu durumun kendi kusurundan dolayı olduğunu hatırlatmaya vesile olan Tanrı'dır. Kişinin kendi kusurundan dolayı hakikatten yoksun kalmasına sebep olan şey ise günahdır. Kişinin kendi kusurundan dolayı hakikat yoksunu olması aynı zaman da onu özgür kılmaktadır. Çünkü kendi başınadır. Kendi başına olmak ise özgürlük demektir. Bu özgürlük aslında bağlı ve dışlanmışlık üzerine kurulu bir özgür olmayıştır. Çünkü kişi hakikatten yoksun olduğu için hakikatten uzak kalmakta ve dışlanmış olmaktadır. Dışlanma durumuyla beraber de kendi başına kalmakta ve bağlı olmaktadır. Ancak kişiyi bağlayan yine kişinin kendisi olduğuna göre istediği vakit kendisini özgür bırakabilmektedir. Önemli olan kişinin bunu istemesi ve bu isteği olması gereken anda gerçekleştirebilmesidir.⁴⁹⁸

Tanrı kişiye yardım ederek onu özgür olmama durumundan yani kendisinden kurtarmaktadır. Kişinin kendi kendini tutsaklığa mahkum edip bu tutsaklıktan ötürü özgür olmayışı, onu suçlu durumuna düşürmektedir. Tanrı kişiye hakikati ve hakikate dair koşulu vererek işlenen suçtan dolayı doğan gazabı uzaklaştırmaktadır. Bunun sonucunda ise kişi, hakikati ve hakikatin koşulunu alarak yeni bir kişi haline gelmektedir. Hakikatin koşuluna sahip olmadan öncesi kişi, hakikatten sapma süreci içerisindeydi. Koşulu elde etmekle beraber bu sapma sürecinden dönüş gerçekleşmektedir.⁴⁹⁹

Dönüşün tam gerçekleşmesi ise kişinin, kendi kusurunun farkında olmasıyla mümkündür. Yani kişi kendi kusuru yüzünden hakikatten yoksun olduğunun farkına varmazsa bu dönüş gerçekleşmez. Kişi dönüşle beraber hakikati ve hakikate dair koşulu alarak hakikat sürecinde olmamaktan olma durumuna geçiş gibi bir değişim yaşamaktadır. Bu değişim bir nevi yeniden doğuştur. Bu değişimle beraber kişi yeniden dünyaya gelmektedir. Dünyaya ve dünyanın içinde başka insanların olup olmadığına dair hiçbir bilgiye sahip olmayan bir birey olarak yeniden gelmektedir. Her şeyi sadece Tanrı'ya borçludur.⁵⁰⁰

3.2.Tanrı'nın İnsanla Olan İlişkisi

Kierkegaard düşüncesine göre Tanrı ezeli, ebedi ve her şeye gücü yetendir. Tanrı için her şey sınırsız bir şekilde sadece hiçten ibarettir. Tanrı'nın bir istemesiyle

⁴⁹⁸ Soren Kierkegaard, *Felsefe Parçaları Ya Da Bir Parça Felsefe*, s. 6-12.

⁴⁹⁹ *Age.*, s. 6-12.

⁵⁰⁰ *Age.*, s. 6-12.

beraber her şey, o anda hiçbir şeye dönüşebilmektedir. Bu yüzden Kierkegaard'a göre Tanrı'nın hiçbir şey de beklentisi yoktur.⁵⁰¹

Tanrı'nın sadece tek bir tutkusu, tek bir isteği vardır. O da sevmek ve sevilmektir. Bu durumu gerçekleştirmek için tüm rolleri üzerine almaktadır. Her şeyi ise bu rollere göre ayarlamaktadır. Örneğin; bir an baba rolüne bürünerek çocuğu tarafından sevmeyi istemekte, bir an dost rolüne bürünerek dost tarafından dostça sevmeyi istemekte, bir an ise güzel hediyeler getiren kişi olarak sevmeyi istemektedir. Başka bir anda ise sevgili rolüne bürünerek sevgiliyi kıskırtan ve onu sımayan biri olarak sevmeyi istemektedir. Anlık bir zaman diliminde sevmek için kendisini Tanrı, böylelikle insana eşit kılmaktadır.⁵⁰²

Kierkegaard düşüncesinde, Tanrı'nın, kendisini anlaması için insana ihtiyacı yoktur. Tanrı, kendi kendisini harekete geçirir ve bu hareketi herhangi bir ihtiyaçtan ötürü gerçekleştirmez. Tanrı'yı harekete geçiren şey, sevgiden başka bir şey değildir. Tanrı'nın amacı sevgidir. Bu sevgi ise insana duyulan ve insanı kazanmayı amaç edinen bir sevgidir. Tanrı bu amacı gerçekleştirmek için kendisini insanda eşit kılar. Çünkü farklı olan her şey sevgi halinde ancak eşit hale gelir.⁵⁰³ Kierkegaard'a göre insan, Tanrı'nın sevgisinin nesnesidir. Tanrı insanın öğretmeni olmayı ve bu sayede eşitliği sağlamayı ister. Eğer bu eşitlik sağlanamazsa iki taraf açısından gerçekleşen sevgi, mutsuz şekilde gerçekleşir ve öğretim, anlamsız hale gelir. Bununla birlikte ilişkide birbirini anlamama durumu ortaya çıkar.⁵⁰⁴

Tanrı, insan tarafından sevmek için kendisini ona eşit kılarken insanın, kendisini sevmesi için insandan yaşama arzusundan vazgeçmesini istemektedir. İnsan dünyadan ve kendisinden vazgeçip yaşama arzusunu yok ederse Tanrı'yı sevme eylemini gerçekleştirmiş olacaktır. Ancak hiçbir zaman bu arzuyu yok etme gücüne insan sahip değildir. Tanrı, insanın elinden bu arzuyu alarak, onun yaşamından vazgeçmiş bir kişi olarak hayatına devam etmesini sağlamaktadır. Aksi takdirde insanın Tanrı'yı sevmesi gerçekleşmeyecektir.⁵⁰⁵

⁵⁰¹ Soren Kierkegaard, *Tanrı'ya İhtiyaç Duymak*, s. 55.

⁵⁰² Soren Kierkegaard, *Günlüklerden ve Makalelerden Seçmeler*, s. 741.

⁵⁰³ Soren Kierkegaard, *Felsefe Parçaları Ya Da Bir Parça Felsefe*, s. 20.

⁵⁰⁴ *Age.*, s. 22-23.

⁵⁰⁵ Soren Kierkegaard, *Günlüklerden ve Makalelerden Seçmeler*, s. 769.

Tanrı insandan kendisine verilen iradeyi kullanarak, dünyadan vazgeçmesini istemektedir. Çünkü Tanrı kendisiyle bu şekilde ilişki kurulmasını istemektedir.⁵⁰⁶ Tanrı insanla ilişki kurduğu vakit insana, kendisini sevdiğini, buna sonsuz bir şekilde inanması gerektiğini çünkü kendisinin sonsuz aşk olduğunu söylemektedir. Eğer Tanrı'ya duyulan aşk, insanı heyecanlandırıyor ve bundan ötürü insan, Tanrı'yı minnetle sevmek istiyorsa işte o zaman bu sevgi ıstırap haline dönmek zorundadır. Çünkü insana, Tanrı'yı sevmeye dair izin verilmesini ve her şeyin kolay bir şekilde gerçekleşmesini istemek bu sevginin gerçek anlamda oluşmasını engellemektedir. Bu yüzden yaşanan ıstırap, sevgiyi anlamlı kılmaktadır. Bu ıstırapın altında yatan sebep yine sevgidir.⁵⁰⁷

Yaşanan ıstırapın zorluğuna göre eğer Tanrı ile olan ilişkinin gidişatı zorlaşırsa, insanın bu durumda yapacağı tek şey, Tanrı ile daha az iddialı olan bir ilişki denemektir. Bu deneme ise insanın o an bıraktığı yerden tekrar geri başlamasını sağlayacak şekilde bir deneme olması gerekmektedir. Çünkü burada insan, yasanın değil sevginin kontrolü altındadır.⁵⁰⁸ Tanrı, insanla ilişki kurduğu vakit kimin, kendisine sevgi için mi yoksa başka bir amaç için yaklaşıp yaklaşmadığını bütün açıklığıyla görebilecek şekilde azamet sahibidir.⁵⁰⁹ Kierkegaard bu durumu şöyle özetler: “Tanrı ruhtur; dolayısıyla bizim ilahiler söyleyişimizden tütsü kokusundan duyduğu hoşnutluktan daha fazla bir hoşnutluk duymaz. Onu en hoşnut eden, kendisine samimi olarak ihtiyaç duymamızdır.”⁵¹⁰

Tanrı, sonsuz sevgi üzerine temelli bir ruhtur. İnsanın görevi, bu ruha dönüşebilmektir. Tanrı, insandan bu görevi hemen yerine getirmesini talep etmez. İnsanı beklenmedik bir anda ezip, ruha dönüşmesini istemez. Zamanla fani faydalardan ilişkiyi keserek kendisiyle ilişkili olmasını ister. Böylesi bir tutumla Tanrı, herkese ilişki sırasında nazik davranarak, herkesi sevgiyle yetiştirmeyi amaç edinir. Ancak bu ilişkide ise bir şeyi şart koşar. O ise bütünlüktür. Yani ilişki esnasında kişinin bu ilişkiyi tersine çevirmemesidir.⁵¹¹

⁵⁰⁶ *Age.*, s. 758.

⁵⁰⁷ *Age.*, s. 662-663.

⁵⁰⁸ *Age.*, s. 662-663.

⁵⁰⁹ *Age.*, s. 737.

⁵¹⁰ Soren Kierkegaard, *Kendinizi Sevmeyi Unutmayın*, s. 79.

⁵¹¹ Soren Kierkegaard, *Tanrı'ya İhtiyaç Duymak*, s. 56-57.

İyi, refah, talih vb. şeylerle kişi Tanrı ile olan ilişkisini kanıtlamaya çalıştığı an bu ilişki tersine dönmektedir. Tanrı bu tarz şeyleri ve maddi nimetleri insanlara zayıflıklarından ötürü vererek taviz vermektedir. Ancak Tanrı bu tavizi vermekle insanların, kendilerine verilen bu imkanlar sayesinde sorgulamaya geçme konusunda bir ilerleme kaydetmelerini sağlayıp, daha sonrasında bunların kendilerinden geri alınacağını anlamalarını istemektedir.⁵¹²

Bu ilişkide Tanrı, gerçekleşmesini arzuladığı sevginin mutlu ve tam bir sevgi olması için insanla kendisini eşit kılmakla uğraşmaktadır. Aksi takdirde Tanrı'nın sevgisindeki ifşa, anlamsızlaşır ve her iki taraf birbirini anlayamaz. Tanrı'nın insanla olan ilişkisini gerçekleştirmesinde, ikisi arasında birliğin sağlanmasında bir yol, insanın yükseltilmesi durumudur.⁵¹³ Tanrı insanı kendine doğru çekip onu yücelterek, bin yıl kadar süren bir zaman diliminde büyük bir sevinçle ilgisini başka bir yöne çevirmektedir. Bu sevinçli karışıklık içinde insanda yanlış anlamayı unutma durumu gerçekleşmektedir. Bu durumda insan kendisini sevinçli ve mutlu saymaktadır. Oysaki Tanrı, buradaki güçlüğü ve insanın aldandığını görmektedir. İnsan ise hiçbir şekilde aldandığının bilincinde değildir.⁵¹⁴

İkisi arasında birlik, Tanrı'nın kendisini insana göstermesiyle, kendisine karşı tapınışını kabul etmesiyle sağlanabilir. Bunun sonucunda Tanrı'nın, insana kendi kendini unutturma durumu gerçekleşebilir. Ancak insan bu yola girdiği vakit bu yolun sonunda elde edeceği sevgi mutlu bir sevgi olmaz. Görünüşte mutlu bir sevgi gibi gözükse de temel de bir aldanma durumu söz konusudur. Böylesi bir aldanma ile oluşan sevgi Tanrı'yı mutlu etmez. Tanrı'nın sağlamış olduğu imkanlar doğrultusunda kolayca elde edilen sevgi ve sevgiden doğacak olan ilişki aldatıcıdır.⁵¹⁵

Bu yüzden bu birliğin sağlanması başka yol ile mümkündür. Bu yol ise alçalışla gerçekleşen bir yoldur. Tanrı burada kendisini en alt seviyedeki insanla denk ve eşit olarak göstermektedir. Burada kastedilen en alt seviyedeki insan, başkalarına hizmet eden insandır. Dolayısıyla Tanrı, kendisini bir hizmetkar biçiminde

⁵¹² *Age.*, s. 56-57.

⁵¹³ *Age.*, s. 116.

⁵¹⁴ Soren Kierkegaard, *Felsefe Parçaları Ya Da Bir Parça Felsefe*, s. 23-24.

⁵¹⁵ *Age.*, s. 23-24.

göstermektedir. Bu biçim Tanrı'nın gerçek biçimidir. Çünkü bu biçim, Tanrı'nın eşit olma isteğinden doğan sevgideki sınır tanımazlığıdır.⁵¹⁶

Tanrı yeryüzünde her şeyin ıstırabını çekerek, her şeyde sınanarak sahip olduğu kadir sevgisiyle beraber en alt seviyedeki insanların eşiti olmuştur.⁵¹⁷ Çekmiş olduğu ıstıraplar, aslında bir sevgidir. Yani ıstırabı çeken sevgidir. Sevginin elde edilmesindeki bu zorluk, birlikteki gerçek yolun bu olduğunu göstermektedir. Tanrı'nın sevgisini açığa vurma durumu bundan başka bir yol olursa şayet bu aldatmaktan başka bir şey olmaz. Çünkü ıstıraaba sebep olan sevgidir. Tanrı, bu gayreti sevgiyle, en alt seviyedeki insanlarla eşit olmak istediği için vermektedir.⁵¹⁸ Bu gayret sonucunda kişi, yeni bir insan haline gelmekte ve yeni bir oluş gerçekleşmektedir.⁵¹⁹

⁵¹⁶ *Age.*, s. 27.

⁵¹⁷ Soren Kierkegaard, *Tanrı'ya İhtiyaç Duymak*, s. 117.

⁵¹⁸ Soren Kierkegaard, *Felsefe Parçaları Ya Da Bir Parça Felsefe*, s. 30.

⁵¹⁹ Soren Kierkegaard, *Tanrı'ya İhtiyaç Duymak*, s. 118.

SONUÇ

Kierkegaard sahip olduğu düşünce yapısından ötürü çağındakilerden hep farklı bir düşünür olmuştur. Onu yaşadığı çağdan ayıran en temel özellik, döneminde hakim olan sistematik felsefenin tam karşıtı olan ve teistik karakterin baskın olduğu bir felsefe anlayışı ortaya koymuş olmasıdır. Felsefesinde ele almış olduğu bütün kavramlar, Tanrı ile ilişkilendirilerek ortaya konmuştur. Hiçbir zaman o dönemde hakim olan spekülative felsefenin içerisinde yer almamıştır. Ele aldığı kavramlar, kendisinden sonra gelen varoluşçu filozoflara kaynak olmuştur. Sistemci, rasyonalist felsefenin karşısında yer alan Kierkegaard, insanı ele alırken dönemdeki filozoflardan farklı bir yol izlemiştir.

O dönemde sistemci gelenekte yer alan Hegel, insanı tek bir birey olarak ele almaktan ziyade, onu nesnelleştirerek genel bir *insan* kavramı altında ele alırken Kierkegaard, insanı, öznelleştirerek tek bir insan olarak ele alıp tanımlamıştır. Hegel, insan denilince genel bir tanım yapıp insanı nesnelleştirerek ona hak ettiği değeri vermemiştir. Kierkegaard ise insanın genelleştirilemeyeceğini ifade edip onun duygularıyla, psikolojik ve biyolojik yönleriyle ele alınması gerektiğini savunmuştur. Çünkü ona göre insan, soyut ve nesnel kategorilerle genelleştirilerek tek bir genel tanım altında toplanacak bir varlık değildir. Aksine insan hem düşünen hem de duygularını derinden yaşayarak varoluşunu gerçekleştirmeye çalışan değişken bir varlıktır. Bu yüzden insan nesnel olarak değil öznel olarak ele alınıp değerlendirilmelidir.

Kierkegaard'a göre insan öznel bir varlıktır. Öznel olduğu kadar özgür bir varlıktır. Özgür iradesini kullanarak öznel benliğini kendisi oluşturabilmektedir. Öznel varoluşu, değişim üzerine kurulu olduğu için hem benliğini oluşturabilme hem de bu benliği gerekli durumlarda değiştirebilme imkanına sahiptir. Değişime açık olan insanın varoluşunu Kierkegaard, estetik, etik ve din olmak üzere üç varoluş alanına göre ortaya koymuştur. Bu üç varoluş alanıyla birlikte insanın varoluşunu ortaya koymaya çalışırken aslında kendi hayatının özetini ortaya koymaktadır. Çünkü onun yaşantısını ve düşünce yapısını özetleyen varoluş alanı, dinsel varoluş alanıdır. Bu alana sığrayış yapmadan önce estetik ve etik alanlarına dahil olmuştur.

Estetik alanda yer alan insan, haz ve ân odaklıdır. Sürekli ânı yaşamaya odaklandığı için bilgileri sürekli olarak belli bir görecelilikte ve belli bir sınırdadır. Varoluşunu gerçekleştirmedeki amacı, yaşamdan tat alabilmeyi gerçekleştirmek ve arzularını tatmin ederek hazza ulaşabilmektir. Etik alanda yer alan insan, görev odaklıdır. Ahlaksal olanı gerçekleştirmeye ve toplum yapısına göre yaşamaya çalışmaktadır. Yapacağı seçimlerle ve vereceği kararlarla evrenseli gerçekleştirmek için çalışmaktadır. Varoluşunu, ahlaksal olana göre gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Dini alanda yer alan insan, estetik ve etik alanlarında görülen sonlu tarafını gerçekleştirme düşüncesinden uzaklaşıp, sonsuz olan tarafını geliştirerek varoluşunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Çünkü Kierkegaard'a göre insan için varoluşu gerçek anlamda gerçekleştirmenin yolu, Tanrı ile gerçekleşecek olan ilişkinin yoludur. Bu ilişkinin gerçekleşmesini sağlayan ise iman ve inançtır.

Kierkegaard'a göre iman; Tanrı ile girilen ilişki sonucu elde edilen bir eylemdir. Bu aynı zamanda aklın bir köşeye bırakılmasıyla gerçekleşen bir eylemdir. Çünkü Kierkegaard'a göre Tanrı, akıl ile anlaşılabilir bir varlık değildir. Tanrı, akllî delillerle ispat edilip iman edilecek bir varlık ta değildir. Sonsuzun mutlak paradoksallığını içeren olduğu için bilginin konusu edilemez.

Tanrı, sonsuz sevgi sayesinde elde edilecek bir iman objesidir. Kişi Tanrı'yı eğer akli ile kavramaya ve anlamaya çalışırsa, dini hayatı akli temel alan bir düşünce yapısından ibaret olacaktır. Ancak Kierkegaard'a göre ne Hristiyanlık ne de din, akllî olan şeylerle ilişkilendirilebilir. Aklın olduğu yerde nesnelleştirme durumu söz konusu olmaktadır. Hristiyanlık, nesnellik üzerine değil öznellik üzerine kuruludur. Bu yüzden ne Tanrı'ya, ne imana, ne de insana nesnel olarak yaklaşılmaz. Tanrı ve iman öznel olarak bilinebilmektedir.

Kierkegaard, Tanrı'ya ve imana dair düşüncelerini ortaya koyarken aklın alanını sınırlandırmaktadır. Yani akli tamamen yok saymamaktadır. Sadece dini konularda aklın sınırlı bir yapıya sahip olduğunu, bu sebepten ötürü aklın ve dinin birbirine karışmaması gerektiğini düşünmektedir. Dini bilgilerde, katı bir imancı anlayışı benimsemektedir. Dinî önermeleri sadece iman ve inanç ile ortaya koymaktadır. Çünkü aklın değişken bir yapıya sahip olduğunu ve belli bir yerden sonra aklın, iman

ve inanç konusunda yetersiz kalacağını savunmaktadır. Bu yüzden ona göre bireyin Tanrı konusunda bir inanca sahip olması aklın ötesinde iman ile mümkün olmaktadır.

Sonuç olarak, insan Tanrı ile ilişki kurmak istiyorsa imandan önceki sonsuz teslimiyeti gerçekleştirmesi gerekmektedir. Sonsuz teslimiyet sonucu gerçekleşen iman, Tanrı ile olan ilişkiyi mümkün kılmaktadır. Bu ilişkide akıl işin içerisine girerse iman gerçekleşmez. Akıl, sadece düşünce olarak insanı dünyevi sınırlar içerisinde kalmaya mecbur bırakmakta, Tanrı'yı anlama noktasına getirmemektedir. İnsan, Tanrı ile akıldan bağımsız iman ve sonsuz teslimiyetle bağ kurmaktadır.

Tanrı ise insanla sevme ve sevilme arzusu üzerine ilişki kurmaktadır. Bu ilişkiyi ise kendisini, en alt seviyedeki insanla denk ve eşit göstererek gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu eşitliği ise bazen çocuğu tarafından sevilme isteyen bir baba rolünde, bazen de dost tarafından dostça sevilme isteyen dost rolünde gerçekleştirmektedir. Yani anlık bir zaman diliminde sevilme için Tanrı, kendisini insana çeşitli rollerde eşit kılmaktadır. Bu eşitlikle birlikte insandan yaşama arzusundan vazgeçmesini istemektedir. Çünkü insanın, Tanrı'yı sevmesi için ve bu ilişkinin gerçekleşebilmesi için dünya dahilinde olan yaşama arzusundan vazgeçmesi gerekmektedir.

“Kierkegaard'da Tanrı-İnsan İlişkisi” çerçevesinde ele aldığımız filozofumuzun Tanrı-insan ilişkisini iman-akıl bağlamında inceledik. Yaptığımız inceleme ve araştırma sürecinde onun Hz. İbrahim ve Mesih ile ilgili görüşlerinin ayrı bir çalışma konusu olabileceğini gördük. Yapılacak böyle bir çalışmanın Kierkegaard'ı daha yakından tanımamız noktasında önemli olduğunu düşünüyor, bizim çalışmamızın da bu çerçevede bir katkı sunacağını umuyoruz.

KAYNAKÇA

- AKŞİT Mirpenç, “İbn Sina ile Kierkegaard’ın Ölüm Anlayışının Karşılaştırması”, *Akademik Bakış Dergisi*, 2013, S.39, s.9-10.
- ALPYAĞIL Recep, *Wittgenstein ve Kierkegaard’dan Hareketle Din Felsefi Yapmak*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2013.
- ANDERSON Susan Leigh, *Kierkegaard Üzerine*, Çeviren: Gökhan Gürdal, Sentez Yayıncılık, Ankara, 2014.
- ASLAN İbrahim, “Kadı Abdulcebbar’da ve Kierkegaard’da Korkunun Teolojisi”, *Felsefe Dünyası*, 2010, S. 51, s. 186-209.
- ATAER Selda, *Kierkegaard’ın Tanrı Anlayışı*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.
- AYDENİZ Hüsni, *Teist Varoluşçularda İman-Ahlak İlişkisi*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2012.
- BAYINDIR Ahmet, *Kierkegaard’da İman’ın Paradoks Oluşu Meselesi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2006.
- BLACKHAM H.J., *Altı Varoluşçu Düşünür*, Çeviren: Ekin Uşaklı, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005.
- CAULY Olivier, *Kierkegaard*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006.
- CEVİZCİ Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999.
- ÇETİN Erol, “Kierkegaard’ın Nesnel Hakikat Eleştirisi”, *Asos Journal The Journal Of Academic Social Science-Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2016, S: 28, s.315-326.
- ÇETİN Eroy, “Kierkegaard’a Göre Öznelliği Tehdit Eden Etkenler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, 2016, S: 45, s. 947-953.

- ÇETİN Erol, “Kierkegaard’ın Düşünce Dünyasında “Ben” Kavramının Önemi”, *Asos Journal The Journal Of Academic Social Science-Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2016, S: 30, s. 436-443.
- ÇETİN Erol, “Kierkegaard’ın Estetik Varoluş Aşamasına Yönelik Görüşlerinden Öne Çıkan Hususlar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, 2016, S: 47, s. 1046-1049.
- ÇETİN Erol, “Kierkegaard’ın Öznel Hakikate Yönelik Görüşlerinde Öne Çıkan Hususlar”, *Asos Journal The Journal Of Academic Social Science- Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2016, S: 29, s. 360-372.
- ÇINAR Aliye, *Varoluşçu Teolojide İnsan ve Anlam*, Sentez Yayınları, İstanbul, 2015.
- DEMİRHAN Ahmet, *Kierkegaard ve Din*, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- DURAKOĞLU Abdullah, *Kierkegaard’da İnsan ve Varoluş Problemi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.
- ERTÜRK Ramazan, *Varoluşsal Din Felsefesine Giriş*, Yarı Yayınları, İstanbul, 2012.
- FERGUSON Robert, *Kierkegaard’dan Hayat Dersleri*, Çeviren: Elif Ersavcı, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2015.
- GÖDELEK Kamuran, *Kierkegaard*, Say Yayınları, İstanbul, 2010.
- GÖK Umut, *Kierkegaard’ın “Korku ve Titreme” Kitabı Doğrultusunda İman ve Ahlak*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2015.
- GÜRDAL Gökhan, *Soren Kierkegaard’da Tekil Birey ve Varoluş*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2010.
- HANNAY Alastair. *Kierkegaard*, Çeviren: Nur Nirven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.
- KIERKEGAARD Soren, *Kahkaha Benden Yana*, Çeviren: Nedim Çatlı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000.
- KIERKEGAARD Soren, *Baştan Çıkarıcının Günlüğü*, Çeviren: Süha Sertabiboğlu, Ayrıntı Yayınları, Ankara, 2002.

- KIERKEGAARD Soren, *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk*, Çeviren: M. Mukadder Yakupoğlu, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2004.
- KIERKEGAARD Soren, *Günlüklerden ve Makalelerden Seçmeler*, Çeviren: İbrahim Kapaklıkaya, Anka Yayınları, İstanbul, 2005.
- KIERKEGAARD Soren, *Meseller*, Çeviren: Osman Çakmakçı, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- KIERKEGAARD Soren, *Aforizmalar*, Çeviren.; Nur Beier, Pinhan Yayınları, İstanbul, 2013.
- KIERKEGAARD Soren, *Etik-Estetik Dengesi Kişiliğin Gelişiminde*, Çeviren: İbrahim Kapaklıkaya, Qraf Yayınları, İstanbul, 2013.
- KIERKEGAARD Soren, *Felsefe Parçaları Ya Da Bir Parça Felsefe*, Çeviren: Doğan Şahiner, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.
- KIERKEGAARD Soren, *Korku ve Titreme*, Çeviren: Ebru Çalışkan, Mitra Yayınları, İstanbul, 2013.
- KIERKEGAARD Soren, *Kaygı Kavramı*, Çeviren: Armaner Türker, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2015.
- KIERKEGAARD Soren, *Müzikal Erotik ya da Dolayumsuz Erotik Evreler*, Çeviren: Merve Elma, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2015.
- KIERKEGAARD Soren, *Kendinizi Sevmeyi Unutmayın*, Çeviren: Emre Bozer, Aylak Adam Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2016.
- KIERKEGAARD Soren, *Tanrı'ya İhtiyaç Duymak*, Türkçesi: Zeynep Yeter, Fabula Kitap, İstanbul, 2016.
- MANAV Faruk ve GÜRDAL Gökhan, *Kierkegaard Birey ve Varoluş Üzerine*, Sentez Yayıncılık, Ankara, 2013.
- STRATHERN Paul, *90 Dakika'da Kierkegaard*, Çeviren: Murat Lu, Gendaş Yayınları, İstanbul, 1999.
- ŞAHİNER Muharrem, "Kierkegard'a Göre İmanın Gereği: Bireysel Varoluş", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017, S. 14, s. 292-302.

TAŞDELEN Vefa, “Mevlana ve Kierkegaard’da Birey ve Tanrı İlişkisi”, *Turkish Studies- İnternational Periodical Fort He Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic Volume*, 2013, S. 8/6, s. 717-728.

TOKAT Latif, *Varoluşçu Teoloji*, Elis Yayınları, Ankara, 2013.

TÜRKYILMAZ Çetin, *Bunalım Çağı*, Bibliotech Yayınları, Ankara, 2016.

UYANIK Necip, “İnsanın Üç Yaşamı: Kierkegaard’ın Yorumu çerçevesinde”, *Genç Akademisyenler Sempozyumu 2*, Mardin, 2016, s. 22-35.

YILDIRIM Tamer, “Sören Aabye Kierkegaard’ın Yazarlığı ve Eserleri Üzerine”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2016, S:4, s.119-135.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Gülsüm Bütün

Uyruğu: T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri: 24.06.1991/Baskil

e-posta: geiist@outlook.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet yılı
Lisans	Edebiyat Fakültesi/Felsefe	2014